

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO V OLMOUCI
KATEDRA HISTORIE

Bc. Jan Stejskal

KONFLIKTY V SOUŽITÍ ČECHŮ A NĚMCŮ
V ZÁBŘEHU V LETECH 1944 AŽ 1946

KOŘENY, PRŮBĚH A DOHRY PROBLÉMŮ

Diplomová práce

Obor: Historie – Česká filologie

Vedoucí práce: PhDr. Karel Podolský

Olomouc 2013

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně s pomocí níže uvedených zdrojů.

V Olomouci dne

.....

Bc. Jan Stejskal

Obsah

Úvod	str. 1
Útlak a vykořisťování českého obyvatelstva	str. 7
Partyzánské hnutí a udavačství	str. 22
Sebevraždy	str. 54
Za Vůdce a vlast se zbraní v ruce	str. 62
Rudá armáda – okupanti a osvoboditelé	str. 86
(Ne)potrestání nacistických funkcionářů	str. 98
Němci mezi květnovou okupací a odsunem	str. 110
Hraničáři a ti druzí	str. 127
Politické rozepře	str. 140
Závěr	str. 146
Summary	str. 149
Anotace	str. 150
Příloha	str. 151
Prameny a literatura	str. 152

Úvod

V bakalářské práci s názvem *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*, která byla na katedře historie FF UP v Olomouci obhájena roku 2010, byl učiněn základní vhled do problematiky konce okupace a života po osvobození v uvedeném městě. Případní zájemci o toto téma ale v bakalářské práci nezískali jen do té doby nejkomplexnější popis prvních šesti měsíců roku 1945 v Zábřehu. Výsledkem byl také soupis základních historických pramenů, které se s tématem pojí a které jsou dobře dostupné k nahlédnutí. Tehdy uplatněný kritický přístup k pramenné základně mohl zájemce o historii motivovat a inspirovat k přehodnocování stereotypního pohledu na tuto i jiné dějinné etapy. Mohl je vést k zamyšlení nad relativností černobílého pojetí dějin a motivovat je k přijetí obdobného historicko-kritického přístupu i v jejich vlastních badatelských počinech. Popsaný přínos na poli metodologie byl tehdy doprovázen ještě přínosem na poli pramenné základny. Možná, že tento druhý bod byl tím nejdůležitějším, co z bádání v letech 2007 až 2010 vzešlo. Jednalo se o pořízení a archivování pamětnických výpovědí, které navždy zůstanou cenným svědectvím o době, jejichž přímých aktérů, kteří dnes mají již úctyhodný věk, mezi námi žije méně a méně. Jedinečnost každého z pořízených rozhovorů nelze nikdy zcela nahradit jinými typy historických materiálů, někdy ani již existujícími výpověďmi jiných či přímo těch samých pamětníků. Co výpověď, to originál. Ačkoli byl problém času a paměti při využití této formy historického pramene neoddiskutovatelný, pomohly vzpomínky osvětlit řadu momentů a ukázat dějiny i v jejich skryté a neopakovatelné podobě každodenního života.

V průběhu zpracovávání bakalářské práce se podařilo odhalit řadu konfliktních situací, které ve městě jítřily vztahy mezi Čechy a Němci. Po 8. květnu 1945 se pak přidaly i konflikty obou zmíněných komunit s příslušníky Rudé armády. Problémy ve vzájemném soužití občanů české a německé národnosti se spolu s rozpory uvnitř každé z komunit ukázaly být natolik komplikované a obestřené nejasnostmi, že byly nakonec vybrány za téma magisterské diplomové práce. Ačkoli na to název diplomového počinu neupozorňuje, je tu věnován poměrně velký prostor i výše zmíněným vztahům obou komunit s příslušníky Rudé armády. Nová diplomová práce tak navazuje na *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik* a výrazně z něho čerpá. Vzhledem k nastíněné komplikovanosti problematiky se ukázalo jako vhodné provést několik zásahů do koncepce, která byla z výchozí bakalářské práce zděděna. První takovou změnou bylo rozšíření zkoumaného

časového období. Na jedné straně se totiž nově dostáváme do třicátých let 20. století (zejména k roku 1938), na straně druhé byl někdy nutný exkurz až do let sedmdesátých. U některých pasáží tyto časové odbočky hrají významnou roli, většinou se ale podařilo magisterskou diplomovou práci udržet v rozmezí let 1944 až 1946, jak to vyžaduje její zaměření. Je logické, že šíře souvislostí si vybrala daň i na úrovni teritoriálního popisu. Také zde však můžeme konstatovat, že Zábřeh ve svém dnešním rozsahu je bezesporu hlavním tématem a jakékoli vzdálenější lokality byly zmiňovány pouze v nezbytných případech. Co se teritoriálních souvislostí týče, vybraly si tyto oproti souvislostem časovým rozhodně menší ústupky v podobě odboček od základního tematické kostry.

Návaznost na bakalářský projekt se neprojevila jen ve velmi příbuzném časovém a teritoriálním rámci. Došlo rovněž k přezkoumání a přehodnocení materiálů probádaných v letech 2007 až 2010 a informací či hypotéz tehdy z nich vyzískaných. Šlo o nutný krok, k němuž přímo nutila konfrontace závěrů bakalářské práce s novými archivními materiály. Ty některá tvrzení postavily do jiného světla, pozměnily je nebo vedly k jejich naprostému popření a nahrazení protichůdnými stanovisky. Charakter a rozsah nového díla znamenaly rovněž příležitost k zakomponování některých nových informací, které byly známy již v bakalářské etapě zkoumání, ale jejichž nevhodnost vzhledem k podobě výsledného extraktu tehdy znemožnila zařadit je do bakalářské práce. Samozřejmě, že i u práce magisterské muselo přání prezentovat co nejvíce informací občasně ustupovat nespornému cíli, aby výsledný text působil na potenciální čtenáře kompaktně, srozumitelně a v rámci možností čtivě.

Větší rozsah, rozšířené souvislosti a jednoznačně větší materiální základna v důsledku přinesly větší detailnost magisterské diplomové práce a bylo nutné řešit, jak konkrétně bude tato detailnost pojata. Nakonec bylo rozhodnuto využít nastalé situace k vytvoření jakési encyklopedie co největšího počtu zábřežských občanů, aniž by bylo důležité, nakolik měli v letech 1944 až 1946 vliv na městský život. Cílem nebylo zachytit jen osoby vážené, mocné a důležité, ale umožnit badatelům, aby v diplomové práci našli co nejvíce jmen včetně občanů tehdy poměrně bezvýznamných. Historie zbavená konkrétních osudů totiž přestává být životná, začíná se odlidšťovat. A tento koncept historie byl cizí jak záměrům práce bakalářské, tak i práce, kterou máte nyní před sebou. Vzhledem ke snaze nevynechat jedinou příležitost k obohacení textu o osudy dalších zábřežských Čechů nebo Němců je logické, že příběhy těchto lidí nemohly dostat větší prostor než jen několik málo zážitků a vzpomínek, případně dramatických životních epizod. To nám ale bohatě stačí. Šlo zde o vykreslení doby,

ne o sérii životopisů. V práci nepředkládám vyčerpávající soupis občanů města Zábřeh v polovině 20. století, ale pouze určitý reprezentativní výběr z těchto osob.

V tomto směru je vhodné podotknout, že na poli vyhledávání občanů (nejen) Zábřehu za doby okupace je vhodné prolistovat publikaci *Kdo byl kdo v župě Sudety. Biografická příručka A-Z* od kolektivu vedeného Stanislavem Bimanem. Tento projekt se snaží přinášet u každé ze zařazených osob kromě jména i stručné životopisné údaje. Ačkoli zde nalezneme pouze jména nacistů a zrádců (která navíc ani pro Zábřeh nenalezneme všechny), jde o soupis skutečně průlomový, z něhož hojně čerpala i tato magisterská diplomová práce.

Publikace *Kdo byl kdo v župě Sudety. Biografická příručka A-Z* byla sice vydána již roku 2008, bakalářská práce *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik* s ní ale ještě nepracovala. Uveďme si nyní stručnou charakteristiku dalších nově využitých informačních zdrojů, které se na výstavbě magisterské diplomové práce podepsaly. Stěžejním archivním materiálem, jehož průběžné procházení, vyhodnocování a zpracovávání bylo bezesporu časově nejnáročnějším (ovšem i nejpłodnějším) počinem celého tříletého bádání, je fond *Mimořádný lidový soud Olomouc*. Bádání v desítkách spisů (nejen) zábřežských Němců a Čechů přineslo nesmírné množství cenných informací nejrůznějšího charakteru. Šlo o zprávy týkající se tehdejší politické situace ve městě, nacistických organizací a jejich činnosti, personálního obsazení okupačních úřadů, bezpečnostní situace, perzekuce Čechů, poválečného stíhání provinilých osob a jejich potrestání nebo se jednalo o různorodou směsici vzpomínek, které by se daly zařadit do jedinečného a různorodého každodenního života obyvatel. Problémem při práci s fondem *Mimořádný lidový soud Olomouc* byla samotná soudní povaha spisů. Žalobci i obvinění se někdy ve snaze vyhrát soudní spor snažili zatajit závažné skutečnosti nebo naopak uváděli nepravdivé informace. Proto nebylo vždy jednoduché vytvořit si ve výsledku pravdivý obraz, očištěný od falešných zvěstí a doplněný o vynechaná a přitom důležitá fakta. Ani v této chvíli nemáme právo považovat výsledek bádání reprezentovaný magisterskou diplomovou prací za bezchybný, byť je výsledkem vzájemné komparace široké řady historických pramenů a literatury. Faktor času u tohoto fondu příliš důležitou roli nehrál, protože vypovídající – dospělí a většinou mentálně zdraví lidé – vzpomínali události nejvýše šest let staré. Rozhodně tedy nemusíme mít takové obavy, jako při pořizování pamětnických výpovědí v bakalářské etapě výzkumu, kde dělilo dobu vzpomínání a dobu, kdy se vzpomínané odehrávalo, přibližně desetkrát delší období.

Při posuzování spolehlivosti jednotlivých spisů fondu se stala důležitým pomocníkem *Pamětní kniha rodu Pěničková a Janíčková z Krumpachu*, další položka na seznamu nově využitých pramenů. První zápisy v ní byly učiněny roku 1929, přičemž autorka – v roce 1929 pětáctiletá Marie Pěničková – do této rodové kroniky zaznamenávala neopakovatelnou formou dění ve městě i ve světě z pohledu českých zemědělců, a to až do roku 1958. Navzdory odhaleným chybám a nepřesnostem, které autorka do knihy zapsala zřejmě pod vlivem kolujících zvěstí a neověřených zpráv, a neskrývanému subjektivnímu pohledu, který nelze vydávat za názor všech českých obyvatel města, musíme u tohoto historického pramene vyzdvihnout mimořádný rozhled. Protože se Marie Pěničková ve svých záznamech netají nejen protinacistickými, ale i protikomunistickými názory a prezentuje je syrově a jadrně beze snahy psát v náznacích či šifrách, musel být deník dlouho pečlivě ukrýván. Nyní nám však tento autorčin přístup nabízí velkou pomoc při rozkrývání řady problematických a konfliktních situací ve městě, a to i pro dobu námi zkoumanou.

Jako velmi přínosný se ukázal také průzkum bohatých materiálů *Okresního národního výboru Zábřeh*, zejména potom materiálů *Vyšetřující komise při Okresním národním výboru Zábřeh*. V nich nezdědka nalzáme vyšetřování stejných případů, které se nacházejí ve fondu *Mimořádný lidový soud Olomouc*. U této provázané dvojice historických pramenů můžeme vysledovat vzorový případ nabízející se vzájemné komparace, která může být velmi plodná pro snahu zbavovat alespoň přibližnou historickou pravdu od nánosů záměrných lží a nepravdivých zvěstí. Fond *Okresní národní výbor Zábřeh* nám kromě spisů vyšetřujícího výboru poskytuje také informace o průběhu květnového převratu, poválečných táborech pro Němce a kolaboranty, padlých německých a sovětských vojáků a jejich hrobech, zavražděných civilistech a odsunu Němců z Československa. Tyto zprávy jsou pro naše zkoumání velmi cenné, protože je někdy těžké nalézt k Zábřežsku třeba jen malé množství informací o těchto i jiných záležitostech. V souvislosti s městem Zábřeh totiž není každé téma tak bohatě popsáno v knihách nebo zastoupeno v pramenech, jak to sledujeme třeba u problematiky ilegálních organizací, partyzánského boje nebo osvobození v květnu 1945. I o těchto dobře probádaných tématech se ale můžeme dozvědět částečně nebo zcela nové informace ze dvou dalších, dosud nezmíněných fondů, kterými jsou *Krajský výbor Svazu národní revoluce v Olomouci* a *Krajský výbor Svazu bojovníků za svobodu v Olomouci*. Ty byly oba využity zejména ke zkoumání poválečných sporů mezi odbojáři nebo tématu Národní gardy.

Řadu zajímavých materiálů nalezneme rovněž ve fondu *Městský národní výbor Zábřeh*. Obecně lze ale říci, že ty, které se váží k období let 1944 až 1946, mají často charakter seznamů osob a s nimi spojených základních údajů (v souvislosti s evidencí občanů města, odsunem Němců apod.). Těch, které jsou - můžeme říci - vyprávěcího charakteru, je zde podstatně méně, než kolik jich nacházíme ve výše zmíněném fondu *Okresní národní výbor Zábřeh*. Materiály *Městského národního výboru Zábřeh* proto posloužily zejména k dohledávání identity u neznámých osob (podle jejich dostupných charakteristik) nebo k zjišťování základních údajů u občanů, u nichž bylo naopak známé jen jméno a příjmení. V takovýchto komplikovaných situacích se velmi osvědčila i práce s internetem, na jehož využití u podobných vědeckých prací bývá někdy nahlíženo s despektem. Argumenty pro jeho přehlížení se dají uznat, pokud by měl internet nahradit studium literatury z důvodu úspory času. Ovšem někdy je práce s ním skutečně nezbytná, protože některé informace lze nalézt pouze prostřednictvím tohoto média. Právě ono je platformou mnoha amatérských nadšenců a badatelů, kteří se zabývají okrajovými či příliš úzce specializovanými tématy, o nichž se v knihách našeho kulturního prostředí nedozvíme téměř nebo zcela nic. Navíc sama magisterská práce se v důsledku čerpání z internetových stránek amatérských historiků stala archivem vybraných informací z jejich příspěvků, které jsou v některých případech po čase smazány a přestávají být pro badatele v našem prostředí k nalezení. Potom bude možná právě toto dílko jedinou možností, jak se s nimi seznámit.

Je vhodné podat i stručnou charakteristiku využitě odborné literatury, která zatím byla v úvodu až na publikaci *Kdo byl kdo v župě Sudety. Biografická příručka A-Z* opomenuta. Největší pomocí mi byly v průběhu bádání monografie a články profesora Josefa Bartoše, odborníka na okupované pohraničí v letech 1938 až 1945. Již v bakalářské etapě studia jsem při vytváření diplomové práce využil některé informace z jeho knih *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě* a *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Až téma magisterské závěrečné práce však dovolilo využít jejich obsah v širší míře. Tyto knihy, ač se v nich Bartoš místy nevyhnul nezbytné normalizační rétorice, jsou velmi kvalitní, informačně bohaté a dodnes v mnohém nepřekonané. Bartošova erudovanost vyniká i v příspěvcích ve sbornících Univerzity Jana Evangelisty Purkyně Ústí nad Labem *Historie okupovaného pohraničí 1938 – 1945*. Také zde lze nalézt řadu cenných poznatků k tematice pohraničí v období druhé světové války, což mě vedlo k jejich častému využívání.

Poněkud méně přínosné jsou příspěvky publikované ve vlastivědném časopisu *Podesní*, z nichž bylo čerpáno jen sporadicky. Jak už ale samotný název časopisu prozrazuje, *Podesní* se zabývá

poněkud jinou oblastí, a to navíc nejen v období let 1938 až 1945. Podobně zanedbatelný význam měla pro magisterskou práci i kniha Ctibora Lolka *Zábřeh 725 let (1254 - 1979)*, která se sice zabývá Zábřehem, ale pro moje badatelské potřeby nenabízí téměř žádné zajímavé postřehy a souvislosti. Jen v několika detailech byla rovněž využita jinak velmi kvalitní práce Jörga Osterloha *Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v říšské župě Sudety v letech 1938-1945*. Ta se zabývá – jak již název napovídá - zcela odlišnou problematikou, s tématem Zábřehu v roce 1945 ale souvisí skrze tzv. poloviční Židy, kteří v Zábřehu ve 40. letech žili a někdy i významně ovlivňovali tamní dění.

Pro změnu velmi užitečná byla pro můj výzkum kniha „*Sudety*“ *pod hákovým křížem a Sudetští Němci v nacistickém státě. Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945)*, věnovaná problematice let 1938 až 1945, a publikace Tomáše Staňka *Perzekuce 1945. Tábory v českých zemích 1945 – 1948 a Vysídlení Němců a proměny české pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. II. 1, Duben – srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osídlování* (zde Staněk sehrál roli jako editor), které se zabývají dobou spíše poválečnou. Celá poslední pětice knih je charakteristická zájmem o problematiku i kontroverzní témata, kritickým přístupem k černobílému pojetí historie a v neposlední řadě také velkým množstvím detailních, jedinečných a zajímavých informací. I proto mnou byly hojně využity, zejména pro obecné úvody k jednotlivým problematikám.

Závěrem je ještě třeba říci několik slov ke koncepci, která byla pro magisterskou diplomovou práci zvolena. Podobně jako u první práce, bakalářské, došlo i zde k rozdělení konečného výsledku bádání na kapitoly, které dohromady tvoří ucelený popis problematiky. Každá z kapitol zastřešuje jedno široké téma, které se většinou dále štěpí ještě na několik speciálních podtémat. Snaha postupovat v každé kapitole chronologicky nemohla být dodržena zcela striktně. Nutně docházelo k odskokům do minulosti, které objasňují příčiny a souvislosti, jindy byl naopak nutný exkurz do let budoucích. Tyto postupy jsou v diplomové práci různě kombinovány, vždy ale s jasným cílem: ujasnit, roztrždit nebo zdramatizovat tu či onu pasáž.

Pokus o chronologii byl i principem k rozřazení jednotlivých kapitol. První dvě se pojí spíše s dobou okupace a války – pojednávají o útlaku českého obyvatelstva ze strany sudetoněmeckých nacistů, partyzánském boji a kolaboraci. Následují tři kapitoly pohybující se nejvíce ze všech devíti na rozhraní mezi okupací a dobou po osvobození. Jde o témata sebevražd nacistů, odhodlání zábřežských Němců k obraně města a příchodu a pobytu Rudé armády. Zbylé kapitoly pak časově spadají zejména do doby po květnu 1945. Zde jmenujme potrestání nacistů, život Němců mezi květnovou revolucí a odsunem a spory mezi českými obyvateli města kvůli jednání v roce 1938 nebo politickým názorům a aktivitám nejen po válce.

ÚTLAK A VYKOŘISŤOVÁNÍ ČESKÉHO OBYVATELSTVA

I

Život českých obyvatel Zábřehu se po záboru pohraničí v roce 1938 radikálně změnil, většinou k horšímu. Ačkoli připojení k Říšské župě Sudety uchránilo Čechy například od strašného teroru po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha, byli jako občané druhé kategorie vystaveni trvalému útlaku a vykořisťování. V případě, že se pokusili za této nepříznivé situace o odpor, odpovídaly okupační úřady různě odstupňovaným terorem, k němuž někdy stačil jako záminka i pouhý náznak možné protistátní aktivity. Dlouhodobě neutěšené podmínky života Čechů a ústrky či zvůle ze strany sudetoněmeckých nacistů se staly (spolu s předchozím děním ve 30. letech) základním zdrojem konfliktů, které určovaly podobu vzájemných vztahů těchto komunit za druhé světové války i po ní.

Německo, k němuž patřil od října 1938 i Zábřeh (Hohenstadt), se nacházelo od února 1943 v tzv. totální válce. V rámci té došlo postupně k mobilizaci všech pracovních sil a k využití veškerého materiálního potenciálu, který mohl průběh války ovlivnit. Problém s pracovní silou se prohluboval úměrně ke zvyšujícímu se počtu německých mužů mezi čtrnácti a padesáti pěti lety, kteří museli narukovat do německé armády (Wehrmachtu). Protože snaha nahradit je německými ženami a muži nebo mladíky vyreklamovanými z armády (toto privilegium se týkalo většinou spolehlivých nacistů, jejichž dohledu bylo v zázemí zapotřebí) nemohla být dostačující, byli do výroby postupně zapojeni váleční zajatci a osoby přivlečené na práci z Východu. Ti rozhodně neměli motivaci vyvíjet aktivitu pro vítězství Říše. V tomto ohledu na tom byli podobně jako čeští obyvatelé města, po kterých byl nacisty vyžadován stejně zodpovědný přístup k totálnímu válečnému nasazení jako od každého jejich sudetoněmeckého spoluobčana. Češi byli stejně jako Němci prohlašováni za „vojáky práce“ a jejich zodpovědným úkolem bylo podle nacistické propagandy heroické plnění úkolů v Říši pod ochranou skutečných vojáků na frontách. Muži měli pracovní dobu stanovenou na deset hodin (tj. šedesát hodin týdně), koncem války jim byla prodloužena až na dvanáct hodin. Ženy musely pracovat o hodinu kratší dobu. Vzhledem k závažnosti situace byl vydán dokonce zákaz udělování dovolených.

Máme doloženo, že kvůli pracovním podmínkám neměly například společensky lépe postavené německé ženy k totálnímu válečnému nasazení příliš kladný vztah. Mnohem větší výhrady a odpor ke své pracovní situaci ale měla pochopitelně řada zábrěžských Čechů. Jejich loajalitu nezachránila ani rovnost platů českých dělníků a jejich sudetoněmeckých kolegů, kteří vzhledem k sociální a nacionální propagandě i konkrétním Hitlerovým krokům (odstranění nezaměstnanosti, zvýšení nominálních mezd nebo zřizování závodních kuchyní a sociálních zařízení) mnohdy podporovali nacismus ještě více než dělnictvo říšskoněmecké.¹ Čeští dělníci se nestali v hojném počtu příznivci německého národního socialismu nejen kvůli většinovému zájmu na prohře Německa, ale i kvůli své diskriminaci. Navzdory rovným mzdám se s tímto jevem setkávali i v oblasti pracovního ohodnocení. Omezené možnosti studia je systematicky předurčovaly a vyčleňovaly pro podřadné profese a práce, které byly samozřejmě hůře placené. Kromě toho byli oproti německým spolupracovníkům zřejmě kráceni i ve zvláštních přídělech potravin, podporách a půjčkách.²

Z uvedených důvodů se objevovaly stále častěji projevy českého odporu, který byl značně ztížen obecnou loajalitou německých zaměstnanců a zákazem demonstrací, stávek a kromě nacistické Německé pracovní fronty (DAF) i dělnických organizací. Od roku 1942 se Češi

¹ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 10 a 11; BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 30; Státní okresní archiv (=SOKA) Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /A-B/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „Josef Adámek“, nefol.; *Uprchlíci*. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě*. Ročník XXXIX, číslo 6, str. 1; Zemský archiv (=ZA) Opava, pobočka Olomouc. Mimořádný lidový soud (=MLS) Olomouc, sign. Ls 398/46, fol. 4 až 20; sign. Ls 621/46, fol. 4, 5, 6, 17 a 22; sign. Ls 751/46, fol. 1 až 104; sign. Ls 37/47, fol. 1 až 92.

² BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 10, 11 a 30; BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 29, 42, 43, 62 a 63; SOKA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „Rudolf Willmann“, nefol.; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 621/46, fol. 1 až 69; sign. Ls 1362/46, fol. 33.

v zábřežských podnicích začali uchylovat k sabotážím a ke krádežím výrobků vojenské povahy pro potřeby ilegálního hnutí, což vztahy s Němci poněkud vyostřilo. Bylo pochopitelné, že za této situace docházelo k obviňování i nevinných Čechů z prohřešků proti bezpečnému a kvalitnímu výrobnímu procesu, například z uplatňování odbojového hesla PP - „Pracuj pomalu!“.³ Atmosféra vzrůstajícího podezření a nejistoty se musela zákonitě projevit. Vztahy na pracovištích nezlepšovalo ani občasné vyžadování přemrštěných pracovních výkonů německými vedoucími po českých podřízených. Někdy se požadované tempo pohybovalo až na hranici fyzických možností. Na tom měla svůj podíl kromě nejistoty z českých úmyslů a české pracovní morálky samozřejmě i averze některých sudetoněmeckých obyvatel města ke všemu československému. Z té vyplývalo občasné využití vhodné příležitosti k potupení nebo šikanování stoupenců tohoto bývalého státu, jehož obnova byla s blížící se porážkou Říše stále jistější. Z důvodu podezření na sabotáž výroby byla některým Čechům se skutečnými zdravotními problémy rovněž odpírána lékařská péče a zdravotní dovolená. Tak proběhl v Zábřehu koncem června 1944 za hojné účasti českých obyvatel z města a okolí pohřeb teprve pětatřicetiletého Čecha, kterému lékař odmítl přes zdravotní problémy vydat potvrzení o pracovní neschopnosti. Mladík (jistý M. Brzobohatý) tedy pokračoval ve výkonu svého zaměstnání, dokud nebyl pro velké bolesti převezen do nemocnice, kde zemřel ještě v den operace.⁴

Vyhnout se spolehlivě ústrkům, komplikacím či šikaně bylo pro nekolaborující Čechy nemožné, zejména vycházel-li útlak od majitelů a nejvyššího vedení daného podniku. Tito vysoce postavení Němci dokázali k legalizaci politicky a rasově motivovaných výstřelků dovedně zneužívat například interpretaci bezpečnostních předpisů a opatření zavedených v továrnách v souvislosti s participací na nacistickém zbrojním programu. Nutno ale dodat, že v podnicích s tímto zodpovědnějším úkolem a přísnějším režimem byli zaměstnavatelé přímo povinni vypracovávat Gestapu pravidelné zprávy o situaci mezi dělníky a v součinnosti

³ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 29 a 36; BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 29 a 77; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Žádosti o čl. stát. občanství (smíšená manželství a antifašisté; 1945), inv. č. 210, spis Josefa Knirsche.

⁴ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis z 25. června 1944, nestr.

s touto tajnou policií připravovat preventivní prohlídky a kontroly. Takto nastavený bezpečnostní režim mohli němečtí vedoucí podniků ovlivnit i při dobré vůli jen zčásti.

Protože funkcionáři NSDAP postupně zajistili přesun moci v českých podnicích do rukou osob německých, nebylo roku 1944 možné nalézt ve městě podnik pod faktickou kontrolou českého majitele, kde by mohlo být české dělnictvo před šikanou uchráněno.⁵ Češka Marie Pěničková měla v roce 1944 šedesát let. Se svým manželem žila na zemědělské usedlosti v Krumpachu, tehdy ryze zemědělské části Zábřehu. Den před začátkem roku 1944 si zapsala do deníku: „*Všickni chlapi musí pracovat pro válku v továrnách, a kdo by se jen málo postavil na odpor, tak ho zavřó. Ted' byl zavřen nás soused v Šumberku (pozn.: v Šumperku – nedalekém městě). V jedné světnici jich bylo čtrnáct. Spát museli na holé zemi, zakreti dekou. Mají tam stát kýbl, do kterého chodí všickni na stranu velkó i malou. Je tam strašný smrad, že by zdechl od toho. Tříkrát v týdnu dostanou jednou za den jídlo a to ráno ½ l černé hořké kávy a láblíček chleba na celý deň. Dostal tam i vše.*“⁶

V tomto případě se dá z kontextu vyvodit, že šlo o českého dělníka převezeneho na šumperskou služebnu Gestapa. Ne vždy ale musel případ skončit v rukou tajné policie. Někdy byla k prošetření pracovního přestupku nebo k potrestání jeho viníků povolána městská, bezpečností policie (Schutzpolizei/Schupo) a známy jsou i případy, kdy si konflikt urovnalo samo německé vedení podniku.⁷

⁵ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 9; BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 38; SOka Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /C-H/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Antonín Hrdina*“, nefol.; inv. č. 208 /CH-L/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Pavčina Kreutzingerová*“, nefol.; inv. č. 208 /M-Ř/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spisy „*Růžena Malorná*“ a „*Max Pusch*“, nefol.; inv. č. 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Hubert Weiser*“, nefol.

⁶ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis ze 31. prosince 1943, nestr.

⁷ SOka Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /A-B/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Štěpánka Höhlová*“, nefol.; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 138/46, fol. 1 až 56; sign. Ls 398/46, fol. 8 až 19; sign. Ls 751/46, fol. 1 až 104; sign. Ls 5/47, fol. 1 až 44; sign. Ls 37/47, fol. 1 až 92.

Ani příslušníci Schutzpolizei při výsleších nejednali s podezřelými v rukavičkách. Stejně jako Gestapo využívali dle potřeby kruté fyzické násilí a psychologický nátlak v podobě hrozeb a slibů. Nejproslulejším se stal pro své tvrdé metody velitel této bezpečnostní složky ve městě nadporučík Tschirschke.⁸ V paměti utkvěl i tehdy mladé Terezii Lass ze smíšené česko-německé rodiny: „*Byl tady Tschirschke, četník.*⁹ *A ten, ten – ať to byl Němec nebo Čech, jak něco provedl – ten je prej tak mazal, zmlátil – nechal je převízt k sobě do kanceláře - že po všickejch čtyřech odlezli ... to byl jako nejvyšší z tech četníků na Zábřeze. To byl taková kurva.*“¹⁰

Tschirschke kontroloval situaci mj. skrze pravidelná měsíční hlášení vedoucích bloků NSDAP, kteří v nich hodnotili také chování českého obyvatelstva. V těchto situačních zprávách bylo německými funkcionáři NSDAP například udáváno, zda existuje podezření, že se vrátil některý z Čechů uprchlých z nuceného pracovního nasazení v Říši. Nucené práce v Německu, třeba i v Říšské župě Sudety, představovaly pro odvedené české obyvatele značné riziko. Téměř v každé české vesnici kolem Zábřehu bylo po osvobození možné dozvědět se o někom, kdo se z nich nevrátil živý. Pokud byl některý navrátilce odhalen, měl

⁸ SOKA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /C-H/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spisy „*Adolfine Heinrich*“ a „*Frant. Höhl*“, nefol.; inv. č. 208 /M-Ř/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Jan Mařica*“, nefol.; inv. č. 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Gerhard Zimmermann*“, nefol.; ZA Opava, pobočka Šumperk. MLS Olomouc, sign. Ls 105/45, fol. 1 až 108; sign. Ls 287/46, fol. 11, 12, 13, 27, 28 a 29; sign. Ls 398/46, fol. 13 a 37; sign. Ls 621/46, fol. 12; sign. Ls 1194/46, fol. 4, 5, 6, 7, 8, 25, 27, 31 a 37; sign. Ls 1362/46, fol. 11, 15, 16, 34, 35, 39 a 41; sign. Ls 1465/46, fol. 5 a 7; sign. Ls 37/47, fol. 53 a 89; sign. Ls 103/47, fol. 18, 19, 24, 30, 34 a 35 a 93; sign. Ls 162/47, fol. 121.

⁹ Zde se dotazovaná mylí. Četnictvo plnilo stejné úkoly jako bezpečnostní policie, působilo ovšem na vesnicích. V Zábřehu měli četníci místní stanici a okresní velitelství, bezpečnost zde však nezajišťovali, protože tento úkol plnila městská, bezpečnostní policie. Jednalo se o dvě co do činnosti velmi podobné, ale působnosti zcela odlišné bezpečnostní složky.

¹⁰ Přepis rozhovoru s Teresíí Hýblovou, roz. Lass, str. 13.

Tschirschke povinnost uvědomit pracovní úřad, který organizoval povinnou regulaci pracovních sil, a zajistit příslušný policejní zákrok.¹¹

Nadporučík vykonával funkci policejního velitele města od počátku války přinejmenším do roku 1944, kdy máme ještě doloženy některé jeho služební zákroky. S příchodem roku 1945 však v historických dokumentech zcela mizí ze scény. Po osvobození byl zatčen pouze jeho zástupce u Schutzpolizei Martin Sowade. Podle některých indicií v pramenech by se dalo usuzovat, že Sowade Tschirschkeho ve velitelské funkci roku 1944 nahradil, jistě to však říci nelze. Čech Jindřich Majstršín, zábřežský kostelník, se musel na jaře 1945 dostavit na bezpečnostní policii, když na Květnou neděli navzdory leteckému poplachu nedošlo k přerušení mše a odchodu věřících do krytu: „...a teď přišli ti esesáci ... začali lidi vyhánět z kostela do těch krytů, no a teď ten jeden mi říká, že ten kněz, co tam sloužil mši svatou, že má přijít na policiji a na policii tam byl, dá se říct, ostrej velitel. Před tím každej se třásl. To jsem zažil na vlastní kůži. A tak já jsem to řekl tomu velebnému pánovi, jmenoval se Martin Neduchal, tak on zbledl, zčervenal, zakoktal a já, když jsem viděl v jaké je situaci, jsem řekl: „Důstojnosti, já tam půjdu za Vás.“ Tak jak jsem byl v tom hábitě, tak jsem se vydával za faráře, no a ať na to přišli, tak mě pověsili. Jo, bez řečí. Když jsem tam přišel, tak jsem pozdravil no a ten velitel na mě řval jak pavián. No a - mě se to netýkalo, tak jsem byl klidné. Protože jsem rozuměl německy, tak jsem věděl, co po mě vlastně chtěl. No, a když prostě se mě potom ptal, jestli si umím představit, když je plnej kostel lidí a spadla by tam bomba, co by se stalo, tak jsem řekl, že ne. A tím jsem mu vzal tak trochu vítr z plachet, no. A tak mě propustil s podmínkou, že kdyby se to opakovalo ještě jednou, tak že – to už jim ale teklo do bot

¹¹ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 10 a 11; BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 29 a 42; Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčкова z Krumpachu, zápisy ze 7. února 1941 a z 28. září 1943, nestr.; přepis rozhovoru s Ing. Vojtěchem Srovnalem, str. 4; SOkA Šumperk, MěNV Zábřeh, sign. Němci 1945-1948, inv. č. 40/KA2, nefol.; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Zajištěné části něm. konf. majetku (šperky, hud. nástroje, obrazy, zbraně, textil aj.; 1946-1947), inv. č. 560, fol. „Žádost Míny Vysoudilové v Zábřeze, Boženy Němcové 7, o přidělení bytu“; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 298/46, fol. 10; sign. Ls 1362/46, fol. 17; sign. Ls 1465/46, fol. 5 a 7; sign. Ls 37/47, fol. 5, 16, 18, 47, 48, 59, 86 a 93; sign. Ls 103/47, fol. 10, 15, 34, 63, 91 a 92.

– tak, že mě vezmó k odpovědnosti. Kdyby byl věděl, že je švindl – že jsem zaskočil za faráře – tak jsem vozobal.“¹²

Zmínka o nevalné pověsti velitele by se dala bez většího váhání spojit s osobou nadporučíka Tschirschkeho - u Sowadeho nikdy nikdo podobnou negativní charakteristiku nezmínil. Na druhou stranu ale víme, že velitelem protiletcecké ochrany v Zábřehu byl Martin Sowade, a bylo by proto logické, kdyby jednal s Majstršínem právě on. Kostelníkova vzpomínka nám tak s vyřešením problému příliš nepomůže. Více úspěchu přineslo řešení druhého otazníku – poválečného osudu nadporučíka Tschirschkeho. V září roku 1951 zemřel a byl pohřben ve stalingradském táboře německých válečných zajatců jistý nadporučík Alfred Tschirschke, který se narodil roku 1893 v dolnoslezské Lehnici. Nelze vyloučit, že se jedná o shodu jmen, nicméně nebyly nalezeny žádné informace o kterékoli jiné osobě, která by mohla být totožná se zmizelým velitelem zábřežské městské policie. Zjištění o tomto Alfredu Tschirschkem (datum a místo narození) navíc nijak neodporují možnosti ztotožnit jej s pohřešovaným velitelem zábřežské policie.¹³

Po osvobození v květnu 1945 se řada českých dělníků snažila dostat viníky tvrdého okupačního zacházení před soud. Němec Max Pusch, vedoucí zaměstnanec úřadu práce, si v létě 1945 tváří v tvář množícím se obviněním, že způsobil trýznění a šikanování řady Čechů z města i dalších obcí okresu, posteskl, že doposud nebyl zadržen nikdo z jeho bývalých kolegů z úřadu a že proto nespravedlivě pyká za celý kolektiv. I on sám byl ale zatčen až v důsledku snahy uniknout spravedlnosti opakovanou změnou adresy trvalého bydliště.¹⁴

¹² STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. Olomouc 2010, str. 10 a 11.

¹³ SOkA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Němci 1945-1948, inv. č. 40/KA2, nefol.; sign. Vynětí z opatření proti Němcům, odsun 1946-1948, inv. č. 41/KA2, nefol.; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Soupis odsunutých Němců pro mezinárodní odsunovou komisi 1946, inv. č. 290, nefol.; www.weltkriegsopfer.de/Kriegsopfer-Alfred-Tscherschke-Tschierschke_Soldaten_0_776716.html (ze dne 16. 11. 2012); ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 298/46, fol. 10; sign. Ls 398/46, fol. 13 a 37; sign. Ls 1362/46, fol. 17; sign. Ls 1465/46, fol. 5 a 7; sign. Ls 37/47, fol. 5, 16, 18, 47, 48, 59, 86 a 93; sign. Ls 103/47, fol. 10, 15, 34, 63, 91 a 92.

¹⁴ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /M-Ř/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „Max Pusch“, nefol.

Anna Kubíčková ze Zábřehu, které bylo v roce 1945 dvacet let, vzpomněla Puschovo jméno v souvislosti s nasazením na pomocné hospodářské práce v obci Třeština ještě v roce 2009: „*Já jsem byla na té službě a ... jakési Pusch nás tam zahnal.*“¹⁵

Když však hledáme viníky na straně jedné, nelze opomenout nečestné a podlé jednání na straně druhé. Mezi českými dělníky, kteří se snažili po obnovení Československa uplatnit své právo na zadostiučinění nebo pomstu, se vyskytli tací, kteří se do sepisování petic a podávání žalob vmísili s poněkud jiným úmyslem, než bylo docílení spravedlnosti. Řeč je o pokusech některých Čechů zbavit se nepohodlných německých svědků své nezodpovědnosti, lenosti nebo okrádání zaměstnavatele (bez spojitosti s odbojem) v době okupace. Obvinění nepohodlných Němců z politicky či rasově motivovaného útlaku v zaměstnání mezi léty 1938 a 1945 mohla vynést strachujícím se osobám při troše štěstí znovu čistý štít. Svoji předrevoluční minulost se rozhodl zakrýt také Václav Beran, který pracoval od roku 1944 u technické a údržbové služby městského úřadu v Zábřehu. Po válce obvinil svého bývalého nadřízeného, městského hospodáře Rudolfa Petermanna, německého funkcionáře SA a člena NSDAP a NSV, že na něho měl v zaměstnání přemrštěné nároky a že jej jednou kvůli pracovním sporům dokonce fyzicky napadl (z tohoto zpolíčkování se Beran podle svého udání léčil ještě v polovině června 1945). Postupně však vyšlo najevo, že Beran zanedbával přidělenou práci tak, že si na něho Petermannovi stěžoval Beranův dělnický kolega české národnosti, který musel práci pro dva zaměstnance odvádět sám. Právě tehdy Petermann Berana fyzicky napadl. Ironií osudu bylo, že Václav Beran pracoval v době otevření Petermannova případu jako dozorce v internačním táboře pro Němce ve Šternberku. Posléze ale z tábora zmizel a na podzim roku 1945 byl objeven ve šternberské nemocnici. Vyšetřovatelé se rozhodli počkat, až bude propuštěn z léčení, aby jej mohli ohledně podané žaloby znovu vyšetřit. V lednu 1946 ale obdrželi lékařskou zprávu, že Beran trpí duševní chorobou a že ačkoli není nebezpečný pro své okolí, jeho svědecké výpovědi nejsou spolehlivé. Poté již Berana nikdo více nevyslychal.¹⁶

¹⁵ Přepis rozhovoru s Anežkou Srovnalovou a Annou Kubíčkovou, str. 5.

¹⁶ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /M-Ř/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Rudolf Pettermann*“, nefol.; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 204/45, fol. 8 až 29; sign. Ls 398/46, fol. 8 až 19; sign. Ls 326/47, fol. 1 až 23.

II

O něco lepší postavení než dělníci měli během okupace zemědělci. Ačkoli byli pod pohružkou přísných trestů nuceni odevzdávat povinné dávky výrobků a měli regulovanu jejich výrobu včetně nezbytných prostředků (hnojiv, strojů) a pracovních sil, mohli si ponechávat tzv. samozásobitelské dávky, které byly o něco vyšší než přiděly na potravinové lístky.

Léta 1944 a 1945 přinesla do života této společenské vrstvy poněkud více jistoty a bezpečí, protože již neprobíhalo jejich vyhánění ze zemědělských usedlostí a nahrazování německými kolonisty z jižního Tyrolska, Volyně, Bukoviny, Besarábie atd. Tato záměrná germanizace (nejen) Zábřehu z prvních let okupace byla oficiálně zdůvodňována špatným hospodařením Čechů nebo jejich vlasteneckými a Říši nepřátelskými postoji. Většinou šlo ale jen o vykonstruované záminky. Dá se říci, že důvod se v případě potřeby vždycky našel.¹⁷ Povahu těchto násilných akcí, které české obyvatele pobuřovaly a zneklidňovaly, ukazuje zápis o situaci v Krumpachu v polovině listopadu 1942: „*Majetky lidem zabírají, je z jejich domovů vyhánějí, nedají jim ani přístřeší ani peníze. Zde v Krumpachu vyhnali dva rolníky – Saidla, ten měl dvojího pole a najmutýho přes 200 měřic. Měl 5 koní, 35 kusů hovězího dobytka, 20 kačen, 20 husí, 40 slepic, 30 králíků, včely, moderní stroje a dvě páry volu. Vyhnali ho jako psa, nic mu nedali za to a musí se živit nádenicko prací. Onemocněl z mrzení, tak je v nemocnici. Druhý, co ho vyhnali, je Žváček Jan, matka je vdova hospodari z 3 děti. Že má nepořádek, tak ji vyhodili a nic jim nedali.*“¹⁸ Kolem roku 1943 nastal v této praxi obrat. Řada kolonistů svoje pozemky ze strachu z nepřátelského českého prostředí ani nepřebrala, a protože bylo nacistické Německo v důsledku horšící se vojenské situace stále závislejší na

¹⁷ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 32 a 41; Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčкова z Krumpachu, zápisy ze 7. února 1941, 15. listopadu 1942 a 28. září 1943, nestr.

¹⁸ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčкова z Krumpachu, zápis z 15. listopadu 1942, nestr.

práci zemědělců, postavil se proti vyvlastňování v polovině války samotný zábřežský landrát (nejvyšší správní úředník v okrese), který tyto aktivity s poukazem na válečnou situaci označil za nerozumné.¹⁹

Tlak na plnění zemědělských dodávek ale pokračoval i v posledních dvou letech okupace. Byly prováděny pravidelné soupisy osevů a dobytka, mnohdy i kontroly sklizně, každá porážka dobytka a každé mletí obilí muselo být povoleno.²⁰ Když bylo Čechům ve městě zakázáno na počátku války zmíněné mletí obilí, začali se obracet na německého mlynáře Franze Josefa Knotta, který měl mlýn na dnešní Havlíčkově ulici. Již brzy mezi jeho českými zákazníky zavládlo rozhořčení, když zjistili, že jim přimíchává do jejich obilí předčasně vyklíčené produkty, které hromadně skupoval. Prodával tak Čechům tzv. „porostlou mouku“ se sníženou pekařskou hodnotou. Čeští zákazníci „horního mlýna“ se již v únoru 1941 těšili, že válka do konce roku skončí a že se Knottovi během převratu pomstí. Na převrat si ale museli počkat ještě více než čtyři roky. Nevíme, jaké byly Knottovy osudy během revolučních dní, nicméně 25. května 1945 byl i s manželkou ve městě, takže neuprchl. A protože zemřel až roku 1951 v Německu, zcela jistě květnovou revoluci přežil.²¹

Hospodářské problémy a snižující se přídělky potravin měly za následek vysoké ceny na černém trhu. Aktivity s ním spojené byly okupanty trestány jako hospodářský delikt, u Čechů mohly být navíc spojovány s politickým podtextem. Sváry však zaséval i fakt, že této ilegální možnosti mohly využívat pouze bohatší osoby (Češi, ale samozřejmě i Němci). Za tehdejší

¹⁹ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 32 a 41.

²⁰ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 10 a 11; BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 30.

²¹ <http://forum.valka.cz/viewtopic.php/t/19488> (ze dne 29. 9. 2012); Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis ze 7. února 1941, nestr.; SOKA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Němci 1945-1948, inv. č. 40/KA2, nefol.; SOKA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Hlášení o provádění konfiskací a seznamy konfiskovaných objektů 1946-1948, inv. č. 536, fol. „*Oddůvodnění žádosti o přiděl konfisk. mlýna býv. fmy. F. Knott, Zábřeh*“; www.schoenhengstforum.de/viewtopic.php?t=293&start=0 (ze dne 29. 9. 2012); ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 398/46, fol. 4 až 20.

situace byli majetnější lidé často ochotní obětovat za ilegální nákup nedostatkových surovin vysoké sumy. Ovšem už tehdy bylo některým občanů jasné, že po pádu nacismu budou svým nynějším zdrojům vysoké ceny a snahu obohatit se na jejich nedostatku vyčítat. Pro představu uveďme, že jeden kilogram másla stál roku 1943 úředně 3,60 říšských marek (RM), ale na černém trhu se platilo za stejné množství až 30 RM. U sádla byla cena dokonce až 120 RM, takže dělník v textilním průmyslu by musel při desetihodinové pracovní době pracovat na jeden kilogram sádla na černém trhu celý měsíc. Je pochopitelné, že kromě politických důvodů a občanské poslušnosti tak v udáních, která byla v Zábřehu učiněna Čechy i Němci na sebe navzájem (udávali i Němci Němce), hrála roli také závist a pocit ukřivděnosti.²²

III

Vysoké pracovní nasazení českých dělníků a zemědělců v jejich zaměstnání nebylo jedinou formou, kterou museli čeští „vojáci práce“ proti své vůli v letech 1944 a 1945 zachraňovat katastrofální situaci Hitlerovy říše. Čeští muži a mladíci se museli bez nároku na finanční odměnu účastnit také pracovních brigád, z nichž většinu evidujeme během léta 1944. Tehdy byli konkrétně nasazeni na výkopové práce při budování protiletectvých krytů (v Krumpachu u školy, v centru města, ve čtvrti Lüderitzsiedlung v místech dnešní Mateřské školy Severáček) nebo při budování požární nádrže na místě bývalého hotelu Beseda. Ten byl roku 1939 zbořen, aby na jeho místě Němci mohli vybudovat reprezentativní Německý dům. Záměr se tehdy ale nezdařil kvůli zastavení „mírových“ investic v posledních letech války. Když se vrátíme k povinným a bezplatným brigádám, máme ještě z února 1945 zprávy o Češích, kteří museli pro město Zábřeh bez nároku na mzdu sbírat staré hadry nebo těžit a zpracovávat dřevo. Ve stejné době - v lednu a únoru 1945 - byli Češi nuceni zapojit se do budování

²² BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 55; Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis z 11. června 1943, nestránkováno; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 1194/46, fol. 4, 5, 6, 7, 8, 21, 25, 27, 31, 37, 40, 59 a 60.

obránných pozic v rámci aktivit německé domobrany, tzv. Volkssturmu.²³ Výjimkou byli pouze vybraní kolaboranti, kteří byli od této povinnosti osvobozeni zásahem okupační správy.²⁴ Někteří Češi se v rámci nedobrovolných pracovních brigád museli vydat až do Horního Slezska, kde pomáhaly dobrovolnické oddíly ze severní Moravy budovat obranné pozice k zastavení postupu Rudé armády. Na počátku roku 1945 se do této oblasti vypravila pomoci s opevnováním i skupina ze Zábřezska, většinou učitelé, mezi nimiž byla kromě Němců rovněž řada Čechů. Mnoho německých učitelů totiž muselo dávno narukovat do armády, takže český živel ve školství byl znovu na vzestupu.²⁵

Pracovní brigády ve městě vyvolávaly rozhořčení nejen mezi Čechy, ale i mezi křesťanskými věřícími obecně. Byly totiž organizovány i o nedělích, na které byla vyhlášena dvouhodinová pracovní povinnost. Vnucené znesvěcování svátečního dne bylo ještě podtrženo skutečností, že na výkopových pracích museli pracovat také kněží. Nacismus se stával mezi křesťany stále více ztělesněním novodobého pohanství, Vůdce pak spojencem satana. K těmto názorům dospívalo věřící obyvatelstvo již dlouho pod vlivem množících se protikřesťanských opatření. Můžeme jmenovat zákaz slavení některých svátků, rušení poutí (poté Češi využívali k legálnímu shromažďování zejména pohřby, takže i ty začaly být ostřeji sledovány, příp. byl

²³ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 60; BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 32; <http://rytirmartin.blog.cz/1005/osvobozeni-meho-rodneho-mesta> (ze dne 26. 11. 2012); Pamětní kniha rodu Pěničková a Janíčková z Krumpachu, zápisy z 21. června 1944, 25. června 1944 a 18. února 1945, nestr.; STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. Olomouc 2010, str. 10 a 11.

²⁴ SOKA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /CH-L/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno, 1945), spis „Erwin Link“, nefol.

²⁵ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 60; SOKA Šumperk. Obecná a měšťanská škola v Loučné nad Desnou (1773) 1804–1945, inv. č. 3, kniha *Školní kronika, 3. díl*, nestr.; STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. Olomouc 2010, str. 17; ZIMMERMANN, Volker: *Sudetští Němci v nacistickém státě. Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945)*. Praha 2001, str. 305.

regulován jejich průběh), hlídání obsahu kázání, povinnost věřících financovat si duchovní ze svých příjmů nebo rekvizici zvonů a zvonků z radnice, kostelů, kapliček a hřbitovů. Konkrétně zabavení zvonů prožívali někteří zábřežští věřící velmi emotivně a vnímali jej jako krádež staletého dědictví. V souvislosti s bestialitou nacistických zločinů pak považovali až za směšně ohleduplný zákaz trhání kočiček pro účely liturgie Květné neděle (náhradou se staly větvičky jehličnanů a květiny). Vysoce citlivé zdůvodnění okupačních úřadů totiž oznamovalo, že musí být chráněna první včelí potrava po zimě.²⁶

IV

V souvislosti s vykořisťováním se do české paměti negativně vryla také neodbytnost výběrčích při nejrůznějších sbírkách, zejména pak těch, které organizovala veřejně prospěšná nacistická nadace WHW (Winterhilfswerk). Množství vybraných prostředků putovalo na potřeby Hitlerových armád a někdy docházelo i k vybírání akutně potřebného materiálu, o který armády žádaly. Mimo peníze tak byly například vybírány potraviny, zimní oděvy, obuv, lyže atd. Češi k těmto sbírkám zaujímalí většinou pasivní a jednoznačně negativní postoj, přičemž se jim snažili podle možnosti vyhnout. V některých případech dokonce mařili jejich

²⁶ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 13 a 25; BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 44 a 56; *Hrst vzpomínek z náboženského života ze Zábřeha*. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě*. Ročník XXXIX, číslo 2, str. 2; Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápisy z 21. ledna 1940, 10. listopadu 1940, 7. února 1941, 14. dubna 1941, 28. prosince 1941, 23. ledna 1942, 6. února 1942, 1. března 1942, 21. března 1942, 19. října 1942, 24. února 1943, 18. dubna 1943, 25. června 1944 a 29. července 1945, nestr.; STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. Olomouc 2010, str. 13, 14, 17 a 18; ZIMMERMANN, Volker: *Sudetští Němci v nacistickém státě. Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945)*. Praha 2001, str. 327.

průběh. V letech 1943, 1944 a 1945 tak byli okupačními úřady z přispívání vyřazeni. Oficiálně se tak stalo proto, že nebyli hodni pocty tohoto druhu.²⁷

Jejich vlastní sbírková činnost však Čechům povolena nebyla – naopak byla nadále tvrdě trestána. Na jaře roku 1944 odhalilo Gestapo rozsáhlou peněžní sbírku ilegální organizace Národní sdružení československých vlastenců, která měla své centrum v zábřežském okrese (někteří vedoucí pracovníci byli přímo ze Zábřehu, kde bydlela i spousta řadových členů tohoto uskupení) a zahájilo rozsáhlou vlnu zatýkání všech, kdo se k akci připojili třeba jen malým příspěvkem. Výnos totiž měl být použit na podporu rodin, které se ocitly po uvězení mužů-živitelů nacistickými okupanty v tíživé sociální situaci. Řada zadržených byla krutě týrána, dokud neudala jména dalších členů ilegální sítě.²⁸ Gestapem byl odveden i šestatřicetiletý Ferdinand Kondler, který odbojářům přispěl pěti markami. V lednu 1945 napsal z vězení dopis své manželce Ludmile, s níž slavil teprve 29. ledna 1944 svatbu:²⁹

„... *Lidko odjeli sme před novim rokem do Breslau* (pozn.: město Vratislav – bylo zde vězněno několik Čechů ze Zábřežska)³⁰ *k soudu zatím sme u soudu nebyli a čekáme, co bude*

²⁷ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 32, 56, 62 a 63; *Hrst vzpomínek z náboženského života ze Zábřeha*. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě*. Ročník XXXIX, číslo 2, str. 2; Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápisy z 20. ledna 1940, 10. listopadu 1940, 28. prosince 1941 a 1. března 1942, nestr.; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /M-Ř/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), složka „Seznamy, část. koresp.“, nefol.; inv. č. 208 /S-Z/, spis „Josef Suchomel“, nefol.; www.fronta.cz/dotaz/winterhilfswerk (16. 10. 2012); ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 421/46, fol. 9; sign. Ls 440/46, fol. 8; sign. Ls 751/46, fol. 1 až 104; sign. Ls 1362/46, fol. 27.

²⁸ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /A-B/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „Eduard Hurník“, nefol.; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Žádosti o čl. stát. občanství (smíšená manželství a antifašisté, 1945), inv. č. 210, spis Ing. Josefa Knirsche.

²⁹ Kopie rodného a křestního listu Ferdinanda Kondlera; přepis rozhovoru s Ludmilou Horákovou (roz. Maturovou), str. 6.

³⁰ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 111 a 112.

*dál ... na cele sme každý sám tak je nám smutno, Lidko všechno sme museli před odjezdem odevzdat až na svoje prádlo ... prádlo mně vyprali zde tak mám čisté ... doufám, že bude i lépe Ruda je zde také.“*³¹ Novomanželé se už nikdy nesetkali. Podle oficiálního vyjádření úřadů zahynul Kondler během bombardování Drážďan, necelý měsíc po sepsání tohoto dopisu.

Do paměti jeho manželky Ludmily se tragický závěr války vryl velmi silně až do konce života: „... mně Gestapo vzalo muže ... já jsem se vdala a vzalo ho Gestapo a už se nevrátil ... Už jsem ho neviděla nikdy ... no, jak mě ho to Gestapo vzalo, tak to bylo jako konec ... To bylo udání ... Oni to z nich vytloukli ... když oni je zřezali ... To ani žádné nezazlíval, když někoho jako tlókli, že to z něj vytloukli. Že udal druhý ... Já co vím, že mně říkal, že dal pětimarku. To dávali. Co byli zavření ti muži, tak to se skládali ... Na ty rodiny se skládali. A von mně řekl jenom, že dal pětimarku ... A to víte, jak jich pochytali třeba z Nemile – já pocházím z Nemile – tak tam jich pozavírali patnáct. Tam bylo pozavíraných patnáct.“³²

Rozsah a tvrdost represí přibližuje také záznam v již zmíněném deníku Marie Pěničkové z června 1944: „Zde se utvořila taková skupina Čechů, kteří vybírali na odboj pro vdovy a sirotky, vzali mezi sebe nehodnověrné lidi, kteří to prozradili. Jak se to gestapáci dozvěděli, hned zatýkají a v autech je vozí svázaný do arestu. Tam je trýzní, bijí, za nehty jim zapichují špendlíky, ta pakáž raubířská německá. Z Krumpachu je jich na 50 zavřených. Z rolníků je tam Kolčava Josef na horním konci; Morávek Petr, oba jsou 50 let, a Jílek Josef, ten je 38 let, má 6 malých dětí. Dali příspěvek, nemůžu se dozvědět kolik, a každý se podepsal; ti neopatrní, co to vybírají, to neukryli, gestapákom to přišlo do ruk a ti teď zavírají. I ženské jsou v tom. Včera jich v Nemili zavřeli 12 a ve městě 4 ženské. Již je jich na 200 zavřených. Ti zakladateli jim utekli a zdržují se v lesích ... Po celé severní Moravě zavírají a moc jich jim uteklo do lesů a jsou z nich partyzáni, kteří budou řídit. Na autách pro ně jezdí, aby to šlo rychle.“³³

³¹ Kopie dopisu Ferdinanda Kondlera z vězení ve Vratislavi (Breslau) manželce ze 17. ledna 1945.

³² Přepis rozhovoru s Ludmilou Horákovou (roz. Maturovou), str. 4, 5, 6 a 18.

³³ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis ze 6. června 1944, nestr.

PARTYZÁNSKÉ Hnutí A UDAVAČTSVÍ

I

Zábřeh byl do okupace jediným převážně českým městem na severní Moravě. Proto se stal přirozeným centrem záměrného a organizovaného utváření ilegálních skupin. Odbojová síť se ve městě rozvíjela již od počátku okupace, takže bylo pochopitelné, když se někteří její členové roku 1943 stali představiteli tehdy založeného Národního sdružení československých vlastenců - široké a iniciativní ilegální severomoravské organizace. Mohutnost a aktivita tohoto hnutí znamenala pro nacistické okupanty nepříjemnou situaci. Zároveň však bylo jisté, že prozrazení takto velké odbojové sítě je jen otázkou času. První důležité informace o Národním sdružení začalo Gestapo získávat na konci roku 1943. V březnu 1944 došlo k definitivnímu rozkrytí této odbojové sítě a začalo hromadné zatýkání, které bylo popsáno v závěru předchozí kapitoly. Jen v samotném Zábřehu bylo během dubna předposledního válečného roku odvečeno kolem osmdesáti lidí. Ačkoli většina tamních členů odboje podcenila nebezpečí a byla Gestapem pozatýkána přímo ve svých domovech, někteří zábřežští odbojáři dali na varování a včas uprchli. Byl to případ Karla Holouše a Jaroslava Tůmy, kteří se ukryli ve východních Čechách nebo bratří Daňkových (Ferdinanda a Leopolda), kteří se ukryli ve Vlčích dolech, zalesněné lokalitě u Zábřehu. Tam za nimi po několika dnech dorazili ještě Jaroslav Tannert ze Zábřehu, spojka odbojářů z nedaleké obce Hrabová Jiří Kožoušek a z východočeského úkrytu i Jaroslav Tůma. Nacistický tlak tedy sice zničil rozsáhlou ilegální organizaci, paradoxně ale zapříčinil vznik partyzánských skupin, které by v nepříliš příznivých podmínkách Zábřežska jinak vznikly později nebo by se neobjevily vůbec. Češi uprchlí do lesů museli od počátku počítat s tím, že si zahrávají s ohněm. Zrovna v dubnu 1944 přednesl v Karlově Studánce generál SS a policie K. H. Frank projev, do kterého se dostal Zábřeh jako jedno z míst možného přistání nepřátelských agentů-parašutistů. Frank tehdy jasně pohrozil, že při sebemenším odporu a sebemenší neloajálnosti z české strany zakročí těmi nejostřejšími prostředky.

První pokus o zatčení Čechů ukrytých ve Vlčích dolech proběhl již k večeru 6. dubna 1944, těsně před Velikonocemi. Došlo k přestřelce, ale partyzáni pronásledovatelům unikli a přemístili se oklikou kolem města k Hrabové. U té měla již delší dobu vybudovaný úkryt čtveřice mladých Čechů. Ke skupině se přidávalo stále více uprchlých odbojářů ze širokého okolí a dorazil také zmíněný Karel Holouš, jehož východočeský úkryt přestal být bezpečný. Zejména zásluhou Tůmy se u Hrabové začaly formovat první partyzánské skupiny na Zábřežsku, které potom – rovněž pod jeho vlivem - vedly i přes dlouhodobý nedostatek zbraní a bojových zkušeností, trvalé zásobovací potíže a neustálou hrozbu represí vůči civilnímu českému obyvatelstvu aktivní boj proti okupantům. V polovině dubna 1944 odešli zábřežští partyzáni z Hrabové a po krátkém pokusu o vytvoření jednotného oddílu se notně posílení dalšími uprchlíky z města a okolních obcí (některé z nich dnes patří k Zábřehu) rozdělili na tři skupiny. Vznikl oddíl tzv. starších zábřežských partyzánů, kteří sídlili v lesích severozápadně od města, tzv. mladších zábřežských partyzánů, kteří si založili tábor ve Vlčích dolech, kde byl první úkryt uprchlých zábřežských odbojářů, a skupina z obcí na západ od Zábřehu.³⁴

Proti vznikajícím partyzánským skupinám stál poměrně dobře fungující nacistický bezpečnostní aparát. Jeho nejnižší složkou byli četníci s tradičními prušáckými helmami a uniformami. Ti zajišťovali bezpečnost a pořádek na vesnicích. V samotném městě jejich roli plnila bezpečnostní policie (Schutzpolizei), o které již zčásti pojednávala první kapitola. Působení četníků v našem tématu, které se soustředí na dění ve městě, nelze opomenout. Jejich služební stanice pro vesnice na Zábřežsku byla umístěna ve městě, kde byla v kasárnách i četnická škola. K zahrnutí četníků do našeho tématu přispívá i skutečnost, že některé z okolních obcí, jak již bylo uvedeno dříve, se po válce připojily k Zábřehu, a tudíž spadají územně do zkoumaného teritoria. Poměrně hustá síť četnických stanic pomáhala hlídat a kontrolovat téměř každého jednotlivce. Vždyť pro osmdesát osm obcí okresu Zábřeh jich bylo zřízeno dvacet. Obě dvě uvedené bezpečnostní složky, četnictvo a městská policie, užívaly uniformy v zelené barvě. Policie však měla fialové výložky (ve velkoměstech zelené), kdežto četnictvo oranžové.

³⁴ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 40 až 43; BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 58 a 81 až 88; ZIMMERMANN, Volker: *Sudetští Němci v nacistickém státě. Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945)*. Praha 2001, str. 358.

Oba bezpečnostní orgány plnily ve svých služebních obvodech totožné úkoly. Řešily dopravní a pracovní nehody, přestupky proti polnímu a lesnímu zákonu, asistovaly během přírodních katastrof, řešily kriminální činy, prováděly zatýkání, asistovaly při transportech vězňů, sledovaly dění mezi obyvatelstvem (zejména mezi Čechy a zahraničními dělníky) a organizovaly zátahy na vojenské zběhy, uprchlé totálně nasazené Čechy a zahraniční dělníky. Nezanedbatelným pomocníkem jim byl v tomto úsilí tzv. Landwacht, organizace zřízená na ochranu civilního obyvatelstva před „uprchlými válečnými zajatci a jinými nebezpečnými osobami“. Němečtí civilisté organizovaní v Landwachtu pomáhali četnictvu a policii hlavně při velkých raziích a zátazích, kdy bylo zapotřebí velkého počtu osob. Od podzimu 1944 nahradila Landwacht v této pomocné bezpečnostní funkci nově zřízená domobrana, Volkssturm.

Ani policie, ani četnictvo nebo Landwacht však nebyly nejobávanější a nejzákeřnější bezpečnostní složkou nacistického aparátu. Tento primát patřil bezpochyby neuniformované německé státní tajné policii, Gestapu, jejíž nejbližší služebna se nacházela ve městě Šumperk (šlo o tzv. venkovskou služebnu, která byla podřízena služebně v Opavě). Odtud dojížděli pracovníci Gestapa dle potřeby i do Zábřehu, kde vyslýchali, zatýkali a na služebnu odváželi potřebné osoby. Některé z nich skončily na nedalekém hradě Mírov, kde byla věznice Gestapa pro celou Moravu. V roce 1942 bylo toto zařízení přeměněno na vězení pro tuberkulózní odsouzence, především z bývalého Polska a Československa. Celkem prošlo za nacistické okupace prostředím Mírova, které bylo vědomě udržováno jako zdraví škodlivé, kolem 5000 vězňů, z toho 3500 politických; přes 650 vězňů zde následkem útrap a nemocí zemřelo – někteří z nich i ze Zábřehu.³⁵

³⁵ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal Okresní výbor OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 11 a 14; BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 27, 28 a 57; <http://cs.wikipedia.org/wiki/Ordnungspolizei> (ze dne 1. 11. 2012); KOCOURKOVÁ, Květoslava: *Organizace bezpečnostních a policejních složek v Říšské župě Sudety a přičleněných oblastech*. In: *Historie okupovaného pohraničí 1938 – 1945* (8. díl). Univerzita Jana Evangelista Purkyně Ústí nad Labem 2004, str. 36; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /A-B/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spisy „Josef Adámek“ a „Leo Brauner“, nefol.; inv. č. 208 /C-H/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „Adolfine Heinrich“, nefol.; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno, 1945), inv. č. 208 /S-Z/

II

Tábořiště tzv. mladých zábřežských partyzánů, jimž veleli Jan Bittner a Alois Leitner, spatřili Němci poprvé asi koncem května 1944, k prvnímu střetu s nacistickou hlídkou ale došlo až 15. června. Toho dne ráno spatřil polní hlídač Franz Kylar, který měl na starost kontrolu polí v Krumpachu ³⁶ (ten sousedil s Vlčími doly, úkrytem Bittnerových a Leitnerových mužů) neznámé přístřešky z celt. Kylarovi bylo již sedmdesát čtyři let a pracovní pozici hlídače získal od městského úřadu teprve na jaře toho roku. Když spatřil na okraji lesa neznámé objekty, napadlo ho, že jde o výletníky nebo o první přípravy sportovních slavností Hitlerjugend, které se měly v Zábřehu konat 18. června 1944. Brzy ale našel v okolí stanů vyšlapané cestičky a došlo mu, že neznámé osoby musejí u lesa pobývat delší dobu. Vydal se proto ohlásit nález svému nadřízenému, řediteli městského úřadu Karlu Zeisslerovi. Ten jej poslal nazpět, aby objekty prověřil, a k ruce mu dal ozbrojeného městského zaměstnance Antona Friedla, funkcionáře NSDAP a SA, a obchodníka Friedricha Horatschka, rezervního příslušníka městské, bezpečnostní policie (Schutzpolizei), kterého si vyžádal na velitelství této bezpečnostní složky.

Když se trojice Němců přiblížila k objektu, vystřelil Friedl varovný výstřel a vyzval neznámé osoby, aby vyšly s rukama nad hlavou ven ze stanů. Jako odpověď však od lesa, na jehož okraji přístřešky stály, vyšel výstřel a těžce Friedla zranil na hrudi. Nastal zmatek a ozvalo se ještě několik dalších výstřelů. Partyzáni z místa incidentu rychle uprchli. Policista Horatschek se vydal pro pomoc na blízkou střelnici, kde zrovna probíhal četnický výcvik, a poté na velitelství Schutzpolizei. Kylar odtáhl Friedla do bezpečí k tzv. Hohnovu kříži, kde u něho počkal do příjezdu praktického lékaře MUDr. Truxy a pracovníků Německého červeného

(Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „Marie Vicenecová, Herta Vicenecová, Marta Vicenecová“, nefol.; www.volny.cz/lbsr/pics/dr/pol/sources/r3_t13a14.jpg (ze dne 1. 11. 2012); ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 156/46, fol. 47; sign. Ls 621/46, fol. 9, 10, 11, 20 a 22; sign. Ls 815/46, fol. 30.

³⁶ Jak bylo uvedeno již v první kapitole, Krumpach je část města Zábřeh (tehdy šlo o ryze zemědělskou čtvrť).

kříže. Víme, že ještě týden po incidentu ležel postřelený Němec v šumperské nemocnici. Prohledání prostoru nad Krumpachem, které provedli brzy po přestřelce zalarmování příslušníci Schutzpolizei, bylo bezvýsledné. Četnictvo na střelnici se tehdy do pátrání nezapojilo. Velící poručík Wachtl odmítl poslat své muže do akce pro nedostatek munice a pro nutnost vyrozumět o záměru nejprve okresního četnického velitele Steigera. Po neúspěšném pátrání tedy bylo dáno pouze hlášení šumperskému a opavskému Gestapu a opavskému vládnímu prezidentovi. Protože šlo o dobu, kdy se partyzánské hnutí na Zábřežsku teprve rodilo, neobjevilo se během vyšetřování ani jednou slovo „partyzán“, „bandita“, „terorista“ apod. Policista Horatschek spatřil při přestřelce na jednom z partyzánů vojenský stejnokroj, z čehož vyhodnotil, že šlo s největší pravděpodobností o útok ozbrojených uprchlých válečných zajatců. Varianta, že by mohlo jít o dílo Čechů uprchlých z politických důvodů před Gestapem do lesů, byla brána až jako druhá v pořadí.

Partyzáni měli o situaci poněkud větší přehled. Údajně ještě v den přestřelky zjistili díky svým informátorům, že je udal Kylar. Ten zemřel roku 1945, takže již nemohl při vyšetřování krumpašského incidentu roku 1946 vypovídat a hájit Friedla, proti němuž svědčily výpovědi bývalých partyzánů a překvapivě i Němce Horatschka (jádem sporu bylo, zda Friedl začal střílet po partyzánech až v sebeobraně). Okolnosti a příčina Kylarovy smrti zůstaly dodnes neobjasněné. Anton Friedl, který zemřel roku 1951 jako vězeň mírovské věznice,³⁷ však při jedné příležitosti zmínil, že Kylar „zemřel, a to krátce po převratě, správně ještě dříve“.³⁸ Pokud náhodou nezemřel přirozenou smrtí zrovna v revolučních dnech, mohl se stát jednou z obětí poválečné odplaty partyzánů (nebo mohl ze strachu z ní spáchat sebevraždu). Nebyl by totiž jediným, se kterým si členové odboje po převratu vyřídili účty nezákonným způsobem.

³⁷ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 43; BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 87; Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápisy z 21. a 25. června 1944, nestr.; SOkA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Němci 1945-1948, inv. č. 40/KA2, nefol.; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Soupis odsunutých Němců pro mezinárodní odsunovou komisi 1946, inv. č. 290, nefol.; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 156/46, fol. 4, 6, 15, 31, 32, 33, 34, 35, 40, 44, 45, 48, 61, 62, 63, 64, 65, 70, 71, 139 a 141.

³⁸ ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 156/46, fol. 31.

Koncem května 1945 odeslal velitel zábřežské stanice Národní bezpečnostní služby opakovaný příkaz, aby bylo zastaveno týrání osob zajištěných v zábřežských kasárnách,³⁹ která sloužila po převratu jako věznice pro politické vězně.⁴⁰ V dopise bylo veliteli kasárenské stráže důrazně a „naposledy“ nařízeno, aby poučil dozorce o jejich povinnostech a zavedl v objektu pořádek. Bylo totiž zjištěno, že do něho mohly vstupovat cizí osoby, údajně partyzáni, které se dopouštěly velkého fyzického týrání vězňů během ranní půlhodinové vycházky po kasárenském dvoře. O hrubém fyzickém násilí měly svědčit modřiny ve tvářích napadených a jejich další tělesná zranění.⁴¹ V kasárnách se ocitli i Češi, kteří byli podezřelí z kolaborace. Ti se museli obávat navíc i hypotetického nebezpečí ze strany německých spolupovězňů. V prvních měsících po válce byli totiž Češi a Němci vězněni ve společných celách, což vedlo k případům šikanování Čechů od osob německé národnosti. Tomuto dění, které pro Zábřeh prokázáno nemáme, učinilo přítrž v srpnu 1945 ministerstvo vnitra příkazem k přísné segregaci vězňů obou národností v zajišťovacích vazbách.⁴²

Prokázány nemáme ale ani případy, že by si s Čechy v celách vyřizovali účty jejich čeští dozorcí a jiní lidé zvenčí, a přesto existují zprávy informace, které dávají tušit, že k takovým situacím docházelo. Do zábřežských kasáren byl 19. května 1945 přiveden také Čech Eduard

³⁹ SOKA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /M-Ř/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno, 1945), spis „Seznamy, část. koresp.“, nefol.

⁴⁰ SOKA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /C-H/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spisy „František Feiler“ a „Josef Fiebinger“, nefol.; inv. č. 208 /CH-L/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „Eduard Kretschmar“, nefol.; inv. č. 208 /M-Ř/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „Seznamy, část. koresp.“, nefol.; inv. č. 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „Eduard Skalka“, nefol.; Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis ze 2. května 1945, nestr.

⁴¹ SOKA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /M-Ř/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno, 1945), spis „Seznamy, část. koresp.“, nefol.

⁴² SOKA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Různé záležitosti Němců (Označení, prac. nasazení, střežení zajišť. osob, závady (1945-1948)), inv. č. 216, fol. „Oddělené zajištění Čechů od Němců“.

Skalka z nedaleké vesnice Lupěné, na kterého přišla po osvobození stížnost, že vykrádá s páskou v československých barvách na rukávu německé domy. Spolu s ním raboval německé domy ještě jistý Jaroslav Zaněk, který byl za okupace stíhán za hospodářské delikty a který se již tehdy vydával lživě za partyzána a využíval této kamufláže ke svému obohacování. On, Skalka a další dva neznámí muži tedy se zbraněmi v rukou rabovali v květnu 1945 u Němců. Zaněk navíc vyhrožoval českým příslušníkům Národní gardy, že pokud se s některým Němcem, kterého odvádějí do Zábřehu, vrátí zpět do obce, tak dotyčného zodpovědného strážce osobně zastřelí. Navzdory tomu se Zaněk ani zdaleka neprovinil v očích české veřejnosti tak, jak to musíme konstatovat u zatčeného Eduarda Skalky. Toho našel již po dvou dnech od uvěznění (21. května) prozatímní dozorce Josef Slezáček v cele č. 61 oběšeného na opasku za okenní mříž. A rozhodně se nezdá, že by Skalka dobrovolně ukončil svůj život jen kvůli květnovým excesům.

Když se na jaře 1944 zábřežský okruh partyzánů dohodl na rozdělení jednotného tábora do více rozptýlených skupin, oddělil se jako první oddíl pod vedením Hynka Sitty. Jeho úkryt u vesnice Hněvkov (dnes součást města Zábřeh) byl ale brzy odhalen právě Eduardem Skalkou, který o něm uvědomil 25. května 1944 německou civilní správu. Na její popud byl hned dalšího dne uspořádán velitelem zábřežské četnické stanice Theodorem Turnerem zátaž, při němž bylo pět Čechů zatčeno. Velitel skupiny Hynek Sitta byl těžce zraněn, když jej četníci s ozbrojeným německým civilním doprovodem sestřelili z úkrytu v koruně stromu (byl zasažen do břicha a při pádu si zlomil nohu, poté do něho pronásledovatelé na zemi kopali a na kabátu jej odtáhli z kopce na blízkou cestu), další ze zatčených partyzánů byl poraněn lehce. Turner oblast dobře znal, protože v ní dříve sloužil jako četnický strážmistr. Za nekompromisní a takticky bezchybnou protipartyzánskou akci si vysloužil dokonce písemné uznání od opavského četnického hejtmána. Skalka obdržel za prozrazení ozbrojených Čechů finanční odměnu 50 říšských marek, ovšem již od června 1944 mu spolubojovníci zatčených partyzánů začali hrozit, že si jej jako udavače najdou a pomstí se mu. V paměti zůstal i zatčené pětici, z níž se všichni přes újmy na zdraví dočkali konce okupace. Po osvobození si mohly teoreticky všechny tyto osoby zajistit přístup ke Skalkovi uvězněnému v kasárnách (viz. uvedené týrání vězňů na kasárenském dvoře), do lékařské zprávy bylo ale po nalezení oběšeného udavače zapsáno, že cizí zavinění je vyloučeno.

Nejpozději do poloviny července 1945 zemřel i Theodor Turner. Přitom ještě na přelomu února 1945 absolvoval v rámci zaměstnání povinnou lékařskou prohlídku, která u něho žádné závažné zdravotní komplikace neodhalila. Pokud (opět) nezemřel shodou okolností zrovna

v revolučním období přirozenou smrtí, vyvstává otázka, proč mohl být odstraněn nebo proč mohl dobrovolně ukončit svůj život.

V NSDAP ani v žádné jiné nacistické organizaci nebyl. Zastával post velitele zábřežské četnické stanice, to ovšem nemuselo samo o sobě znamenat, že by musel při převratu zemřít.

⁴³ Okresní četnický velitel Alois Steiger, Turnerův přímý nadřízený, uprchl ze Zábřehu den před příchodem Rudé armády. Odjel i s rodinou na četnickou stanici do Třebovic, kde setrval do ohlášení Schörnerovy kapitulace v noci ze 7. na 8. května. Odjezd ze Zábřehu prý provedl na telefonický příkaz opavského četnického hejtmána, který tehdy pobýval v zábřežských kasárnách; rozhodně se prý nejednalo o útěk. Tomu však neodpovídal další vývoj událostí. Po kapitulaci odjel z Třebovic do Maletína, kde se narodil, a ukryl se i s rodinou u příbuzných. Navzdory skutečnosti, že se obyvatelé podobných ryze německých obcí i přes tlak československých bezpečnostních orgánů jen zřídka vzájemně udávali, byl Steiger v červnu 1945 vypátrán, zatčen a odsouzen k dvacetiletému těžkému žaláři. Protože se jeho pokus o útěk do Bavorska roku 1948 těsně nezdařil (Steiger byl náhodou zadržen československými vojáky v jižních Čechách), dostal se na svobodu až po amnestii roku 1955. Navzdory dlouholetému trestu však přežil. Možná v tom hrál roli fakt, že pobýval během revoluce mimo Zábřeh, nicméně nemáme jediný doklad toho, že by proběhl nebo jen hrozil pokus o jeho odstranění. ⁴⁴ Pokud tedy Steigerův podřízený Theodor Turner nezemřel náhodou přirozenou

⁴³ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 43; BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 87; SOkA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Němci 1945-1948, inv. č. 40/KA2, nefol.; SOkA Šumperk. Německé četnické hejtmanství (= NČH) Zábřeh. Osobní spisy četníků z obvodu hejtmanství Zábřeh, kart. 2, složka „Četnická stanice Zábřeh“, fol. „*Stellenplan des Gendarmerie-Kreises Hohenstadt. Stand: 1. Februar 1942.*“ + spis „*Personalbogen des Turner Theodor*“; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Soupis odsunutých Němců pro mezinárodní odsunovou komisi 1946, inv. č. 290, nestr.; sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /A-B/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno, 1945), spis „*Emanuel Bezděk*“, nefol.; inv. č. 208 /M-Ř/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Jan Matějček*“, nefol.; inv. č. 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spisy „*Eduard Skalka*“ a „*Jaroslav Zaněk*“, nefol.; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 119/48, fol. 1 až 223; sign. Ls 1022/46, fol. 35.

⁴⁴ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /A-B/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno, 1945), spis

smrtí, hrál v tom nejspíše roli ještě jiný důvod – styky s příslušníky Gestapa a konfidenty, s nimiž ve druhé polovině roku 1944 plánoval v Zábřehu protipartyzánské operace.⁴⁵ Jak bude totiž ještě ukázáno, podobné kontakty mohly mít po pádu nacismu poměrně dramatické dohry.

Za zmínku snad ještě stojí, že ne u všech účastníků květnového zátahu, kteří nepřežili rok 1945, uvažujeme v takovémto konspiračním duchu. Koncem října 1945 zemřel sedmašedesátiletý Němec Johann Matějček, který tehdy roku 1944 doprovázel četníky jako ozbrojený civilní pomocník a údajně se choval hrubě k těžce poraněnému Hynku Sittovi. Matějček byl po osvobození uvězněn na Mírově, v srpnu 1945 jej ale přemístili do okresní nemocnice v Zábřehu. Dvanáct dní před smrtí byl propuštěn jako nevléčitelně nemocný z nemocnice i z vazby domů, přičemž lékařská zpráva uváděla, že pravděpodobně do desíti dnů po propuštění zemře. To se téměř přesně vyplnilo.⁴⁶

„*Rudolf Appl*“, nefol.; inv. č. 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno, 1945), spisy „*František Seidel*“, „*Jan Seidel*“, „*Gustav Seidl*“, „*Alois Steiger*“ a „*Jan Steiner*“, nefol.; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 156/46, fol. 62; sign. Ls 1022/46, fol. 11, 19, 80, 115 a 137.

⁴⁵ SOkA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Němci 1945-1948, inv. č. 40/KA2, nefol.; SOkA Šumperk. NČH Zábřeh. Osobní spisy četníků z obvodu hejtmanství Zábřeh, karton č. 2, složka „*Četnická stanice Zábřeh*“, fol. „*Stellenplan des Gendarmerie-Kreises Hohenstadt. Stand: 1. Februar 1942.*“ + spis „*Personalbogen des Turner Theodor*“; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Soupis odsunutých Němců pro mezinárodní odsunovou komisi 1946, inv. č. 290, nefol.; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spisy „*Eduard Skalka*“ a „*Rudolf Taláček*“, nefol.; *Založme kroniku událostí počátku 2. republiky (sev. Moravy)*. In: Moravský Sever, ročník XXXIX, číslo 19, str. 2; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 1022/46, fol. 35; sign. Ls 119/48, fol. 1 až 223.

⁴⁶ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. *Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh*, inv. č. 208 /M-Ř/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Jan Matějček*“, nefol.

III

Českých kolaborantů a zrádců nebylo ve městě mnoho. Většinu udání, s nimiž se ve městě setkáváme ještě i v dubnu 1945, měli na svědomí obyvatelé národnosti německé. Přesto nelze české konfidenty opomenout. Někteří z nich se do této pozice dostali ve snaze vyřešit nepříznivou rodinnou sociální situaci, zbavit se diskriminace, pocitu ohrožení nebo si vylít zlost na příslušnících partyzánského hnutí. Ti totiž neměli mezi Čechy pouze příznivce. Důvodem nepřátelství bývaly osobní spory s partyzány i jejich občasná nálepka líných a nezodpovědných marodérů, kteří vtahují české civilní obyvatelstvo do nebezpečí. K prozrazování pohybu partyzánů na policii motivoval některé české obyvatele také strach o život, zdraví a majetek v důsledku přestřelek a občasného tajného pohybu ozbrojených partyzánů přes město a jeho okolí, což byly okolnosti snižující zásadně bezpečnost civilistů obou národností. Vyskytly se i případy, kdy se stali konfidenty čeští odbojáři, kteří byli odhaleni (někdy prostřednictvím jiných zrádců) a přinuceni nevybíravým nátlakem okupantů ke spolupráci. U dobrovolných spolupracovníků byla informátorská činnost finančně štědře odměňována, takže z ní na jedné straně mohli profitovat konfidenti, na druhé straně velmi ulehčovala a zefektivňovala činnost represivních složek, které i v Zábřehu s pomocí udavačů dosáhly nejednoho úspěchu.⁴⁷ Existující problém kolaborace Čechů s nacisty si do deníku

⁴⁷ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápisy z 8. listopadu 1939 a 21. června 1944, nestr.; SOkA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Popis obce, sloučené osady Rudolfov, Ráječek a Skalička a stav obyvatelstva 1946-1955, inv. č. 29, nefol.; sign. Přiznání státního občanství 1946-1949, inv. č. 30, nefol.; sign. Osvědčení o státní a národní spolehlivosti 1945-1949, inv. č. 31, nefol.; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /A-B/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spisy „*František Berka*“ a „*Emanuel Bezděk*“, nefol.; inv. č. 208 /C-H/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Josef Doležel, Jan Kepřt*“, nefol.; inv. č. 208 /CH-L/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spisy „*Jan Janáček*“, „*Pavčina Kreutzingerová*“ a „*Eliška Kubíčková*“, nefol.; inv. č. 208 /M-Ř/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945),

zaznamenala Marie Pěničková z Krumpachu. Zrádce, byť zřejmě ne udavače, měla dokonce ve vlastní přízni: „Mýho muže sestra dělá Němku a její syn 18 l se dal dobrovolně, a tak je již na frontě. A dceru má na poště úřednici. Kdejaký knot je teď úředníkem, hlavně jen když je Němec...“; ⁴⁸ „Ona dělá velkou Němku, má syna též německýho vojáka, již byl raněn u Rostova. Ta také poletí, dcera české matky.“ ⁴⁹ Podobné zkušenosti s kolaborací měly i jiné české rodiny ve městě: „To byla mojí mámy rodina, ale ten (pozn.: mladík z této přízně) se tak do Němců dal a byl Němec. Byli všichni německý. Ale tak bojovaly, tak strašně ty děcka bojovaly ... a pak ještě se chlubil za to, jak bojoval tu válku.“ ⁵⁰

Vraťme se však k Marii Pěničkové – její švagrová, která i s rodinou kolaborovala, byla po válce jako Němka odsunuta: „Ještě jeden transport a máme Němce pryč. I mýho muže sestra nevlastní musela též pryč, ani se s námi nerozloučila. Všeci jsou namačkáni v Bávorech, mají tam málo chleba, mouky a cukru. Říšští Němci je tam nechcou, házejí po nich kamením.“ ⁵¹

Pěničková v deníku zmínila také některé kolaboranty z řad spoluobčanů: „Lidi jsou zrádci, nadržují Němcům, udávají, aby se měli dobře. I v Krumpachu je jich několik. Pazdera, Macek, rolníci. President nám z Anglie řekl běda zrádcům a jejich pomahačům...“ ⁵² O jejich poválečném potrestání žádné zprávy nemáme a neexistují ani důkazy, které by podepřely či vyvrátily Mariino tvrzení, že dva jmenovaní zemědělci skutečně zradili národ. O rolníku Stanislavu Pazderovi se dozvídáme, že měl ještě v říjnu 1947 přiděleného na práci německého

složka „Seznamy, část. koresp.“, nefol.; inv. č. 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spisy „Leopold Štusák“ a „Gerhard Zimmermann“, nefol.; STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. Olomouc 2010, str. 63; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 496/46, fol. 1 až 71; sign. Ls 533/46, fol. 29; sign. Ls 37/47, fol. 5; sign. Ls 103/47, fol. 6.

⁴⁸ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis z 1. března 1942, nestr.

⁴⁹ Tamtéž, zápis z 24. února 1943, nestr.

⁵⁰ Přepis rozhovoru s Anežkou Srovnalovou a Annou Kubíčkovou, str. 4.

⁵¹ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis z 22. října 1946, nestr.

⁵² Tamtéž, zápis z 15. listopadu 1942, nestr.

trestance Johanna Fuchse, u něhož se odsun pozdržel kvůli okupačním proviněním. Z toho plyne, že Pazderovi buď nebyla zrada prokázána, nebo nikdy kolaborantem nebyl a Marie do deníku pouze zaznamenala šířící se falešnou zvěst.⁵³

O rolníku Janu Mackovi víme, že měl během okupace velké politické problémy, z nichž mu pomohl německý obchodník s textilem a od roku 1941 rezervní příslušník Schutzpolizei Friedrich Horatschek, který se tento čin po válce snažil využít ke svému dobru, když byl v červnu 1945 dodán do městského pracovního tábora. Po válce Macka jiný krumpašský rolník, Josef Seidl, oficiálně obvinil z udavačství. Již v srpnu 1945 ale svoji žalobu stáhl a ještě se Mackovi veřejně omluvil a poděkoval mu za to, že jej nehodlá pohnat před soud kvůli nactiutrhaní.⁵⁴ Možná bychom mohli nalézt jednu z příčin či celou příčinu obvinění z konfidentství ve zmínce o Mackově styku s policistou Horatschkem. Ti z českých obyvatel města, kteří se za okupace rozhodli řešit spory typu rodinných konfliktů, sousedských rozepří, krádeží apod. skrze městskou německou policii, se totiž vystavovali do budoucna podezření z udávání svých spoluobčanů. Nikdo moc neřešil, co dotyční s policií probírali. Šlo o styk s nepřítelem a pravý důvod ne vždy svědky těchto kontaktů zajímal. Pokud se připojila vzájemná averze či spory, mohlo jít o dostatečný důvod k poválečným soudním tahanicím. Češi ve městě tak nebyli za okupace svázáni jen nacisty, ale i vlastními lidmi, kteří jim někdy znemožňovali či znepríjemňovali již tak omezené uplatňování občanských práv. Není možné vyloučit, že se obětí této praxe stal i rolník Jan Macek.⁵⁵

Odhalování zrádců národa bylo každopádně nesnadné. Nacisté v Zábřehu v květnu 1945 spálili mnohé důležité dokumenty včetně písemných udání na landrátu (okresní správní úřad)

⁵³ SOKA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Přehled inter. táborů pro Němce v okrese Zábřeh (1946), inv. č. 217, fol. „*Dodatečný odsun do Německa*“, „*Jmenný seznam trestanců nacházejících se v evidenci sběrného střediska v Mohelnici, kteří mají býti odsunuti*“, „*Dodatečný odsun Němců za účelem scelení rodin do amerického okupačního pásma*“ a „*Seznam Němců v polit. okrese Zábřeh, navržených pro odsun za účelem scelení rodin, kteří mají již povolení německých úřadů ku nastěhování do Německa*“.

⁵⁴ SEIDL, Josef: *Odvolání*. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě*. Ročník XXXIX, číslo 9, str. 3; SOKA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /A-B/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Bedřich Horáček*“, nefol.

⁵⁵ ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 326/47, fol. 1 až 23.

a řady spisů Schutzpolizei, takže ne všichni Češi, kteří se za okupace provinili, mohli být odhaleni a ještě méně jich mohlo být usvědčeno.⁵⁶ Napětí, které před květnem 1945 i po pádu nacismu prožívali navzdory pokusům o zametení stop, však mohlo být nervy drásající. Někteří se pokusili dokonce přeběhnout koncem války ze služeb nacistů zpět k Čechům, tyto snahy však znamenaly nemalé riziko. I v Zábřehu nechali nacisté údajně zastřelit jednoho ze zrádců, který se pokusil tvář v tvář porážce Německa přidat na stranu vítězů.⁵⁷ Ani toto nebezpečí ale nemohlo některé odradit. Není divu. Na druhé straně totiž některým kolaborantům již za okupace vyhrožovali čeští obyvatelé smrtí a dalšími formami odplaty⁵⁸ a partyzáni tyto hrozby v několika případech proměnili ve skutečnost (byť mezi zastřelenými nacházíme spíše Němce).⁵⁹ A protože po 8. květnu 1945 jisté nebezpečí odplaty pořád hrozilo, neustávali udavači se snahou zamést stopy po své zradě ani po tomto datu. Jak si ukážeme, někteří z nich zahlazovali stopy tak důkladně, že při tomto úklidu museli zmizet (možná i zemřít) někteří příliš informovaní Němci.

V této souvislosti se ale budeme muset vrátit zpět k partyzánskému hnutí a roku 1944. Okresnímu četnickému veliteli okresu Zábřeh kapitánu Aloisi Steigerovi se ani systematickým a nekompromisním úsilím nepodařilo do léta 1944 vymýtit rozrůstající se partyzánské skupinky. Navíc musel počítat i s nepříjemnými ztrátami. Do konce okupace

⁵⁶ SOKA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno, 1945), spis „Josef Suchomel“, nefol.; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 811/46, fol. 34 a 39; sign. Ls 1465/46, fol. 14, 15 a 28.

⁵⁷ SOKA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Němci 1945-1948, inv. č. 40/KA2, nefol.; STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. Olomouc 2010, str. 30.

⁵⁸ ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 621/46, fol. 7, 10, 11 a 18 + sign. Ls 1465/46, fol. 5 a 7; sign. Ls 37/47, fol. 58.

⁵⁹ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 48 a 65; BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 101, 118 a 176; rozhovor s Ladislavem Minářem; rozhovor doposud nepřepsán (použité úseky nahrávky: 12:15 – 12:48 a 26:03 – 26:08 (minuty a vteřiny)).

ztratil v bojích s partyzány celkem čtrnáct četníků. Ztráty měla i bezpečnostní policie ve městě. V noci 3. srpna 1944 byli zastřeleni zábřežskými partyzány dva její příslušníci na Postřelmovské ulici. Ozbrojená trojice Čechů, mezi nimiž byl partyzánský velitel Karel Holouš, na hlídku narazila náhodou při návratu z ilegální schůzky v obci Hrabová. V důsledku incidentu bylo zatčeno a uvězněno mnoho příslušníků rodin partyzánů z města; jen někteří z nich byli po měsíci propuštěni. Zatýkání provádělo Gestapo, jehož opavská služebna se v té době zapojila do protipartyzánského boje na Zábřežsku. Velitel opavského Gestapa SS-Hauptsturmführer ⁶⁰ Erhard Grauel, díky jehož opatřením byl toho léta zraněn zábřežský partyzán Jaroslav Tannert a zastřelen partyzánský velitel a rodák ze Zábřehu Jaroslav Tůma, po srpnové přestřelce vážně uvažoval, že nechá pro výstrahu veřejně oběsit na náměstí asi pět Čechů. Poprava se ale nakonec nekonala, protože vznikly obavy, že by se tím odboj Čechů spíše zvýšil, než snížil. ⁶¹

Když došlo k zastřelení policistů, zahájila Schutzpolizei ve městě razii s cílem nalézt ukryté viníky. Během pátrání byl hned ráno 3. srpna dopaden partyzán Josef Kulík, který se v době přestřelky ukryl na půdě domu rodiny Stejskalovi na ulici Za dráhou (dnes U dráhy). Kulík i Stejskalovi byli zatčeni, podrobeni tvrdým výslechům a uvěznění. Partyzán se osvobození nedožil. Údajně byl ubit k smrti nedlouho před koncem války. Členové rodiny, která jej ukryvala, se z vězení po převratu vrátili. Tvrdili, že tehdy muselo jít o udání od některého z německých sousedů, tato domněnka ale nebyla nikdy potvrzena. Jejich podezření se opíralo i o skutečnost, že razii v jejich domě byl přítomen Adolf König, ⁶² příslušník Schutzpolizei, který během okupace řešil většinu případů spojených s udáním (ať již od Němců, tak od

⁶⁰ Za armádní ekvivalent této hodnosti SS je považován kapitán.

⁶¹ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 48; BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 93 a 172; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno, 1945), spis „*Rudolf Taláček*“, nefol.; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 119/48, fol. 104 a 177.

⁶² ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 626/46, fol. 1 až 44.

Čechů). Jeho styky s konfidenty, o nichž měl ve městě vynikající přehled, mu dopomohly k řadě úspěšných služebních zákroků, nejspíš se mu ale staly i osudnými.⁶³

König byl služebně činný ještě v březnu 1945,⁶⁴ s příchodem převratu se ale ztratil a o jeho osudu se začaly šířit nejrůznější zvěsti. Ty nejstručnější pouze konstatovaly, že po květnovém převratu zemřel.⁶⁵ Na jaře 1946 městem kolovala zpráva, že byl po osvobození odvezen na neznámé místo Rudou armádou,⁶⁶ koncem roku 1946 se zase rozšířila informace, že König byl v květnu 1945 zastřelen.⁶⁷ Hovořilo se i o sebevraždě požitím jedu. Tu měl König spáchat

⁶³ Protože se během bakalářského výzkumu nikde nepodařilo nalézt Königovo křestní jméno, došlo k nešťastné záměně Adolfa Königa za zcela jinou osobu – dubického četníka Josefa Königa. Záměně osob dopomohla například informace z 25. května 1945 zaznamenaná při výslechu Josefa Königa na stanici NBS Zábřeh, že „König byl vůbec postrachem Čechů v jeho obvodě i mimo obvod zvláště při pátrání a vyšetřování podzemního hnutí Čechů“. Ta nabízela odpověď na otázku, jak mohl být dubický četník zapleten do dění v Zábřehu. I o Josefu Königovi ztrácíme po tomto prvním výslechu zprávy.

⁶⁴ BIMAN, Stanislav; DUŠKOVÁ, Sabina: *Kdo byl kdo v župě Sudety. Biografická příručka A-Z*. Státní oblastní archiv (=SOBA) Litoměřice, 2008, příjmení na K, str. 537; SOkA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Němci 1945-1948, inv. č. 40/KA2, nefol.; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /A-B/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno, 1945), spis „Emanuel Bezděk“, nefol.; inv. č. 208 /A-B/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „Adolfine Heinrich“, nefol.; inv. č. 208 /CH-L/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „Eliška Kubičková“, nefol.; inv. č. 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „Hermína Scholzová“, nefol.; STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. Olomouc 2010, str. 63; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 105/45, fol. 1 až 108; sign. Ls 287/46, fol. 11, 12, 13, 27, 28 a 29; sign. Ls 398/46, fol. 13 a 37; sign. Ls 621/46, fol. 12; sign. Ls 1194/46, fol. 4, 5, 6, 7, 8, 25, 27, 31 a 37; sign. Ls 1362/46, fol. 11, 15, 16, 34, 35, 39 a 41; sign. Ls 1465/46, fol. 5 a 7; sign. Ls 37/47, fol. 53 a 89; sign. Ls 103/47, fol. 18, 19, 24, 30, 34 a 35 a 93; sign. Ls 162/47, fol. 121.

⁶⁵ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /A-B/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno, 1945), spis „Emanuel Bezděk“, nefol.; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 103/47, fol. 74.

⁶⁶ ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 626/46, fol. 29.

⁶⁷ Tamtéž, sign. Ls 1362/46, fol. 41; sign. Ls 162/47, fol. 86 a 114.

podle údajů v seznamu německých sebevrahů z roku 1945, kde jeho jméno figuruje. Seznam je součástí kroniky města k roku 1946. Kronika Zábřehu k předchozímu roku 1945 uvádí ještě jinou variantu. Jde o domněnku, že byl možná zavražděn během května 1945 bývalými konfidenty, kteří měli strach, že by při výslechu prozradil jejich jména. Ostatně i verze o požití jedu uvádí, že se jej nepodařilo v důsledku nečekaného úmrtí vyslechnout.⁶⁸ Jaroslavu Tannertovi, v roce 1944 jednomu z nejvýše postavených partyzánů na Zábřežsku, König na udání zábřežských Němců zatkl na jaře 1944 otce. Ten prý měl vozit synovi-partyzánovi do lesa jídlo. Když navzdory nátlaku Gestapa nepřivedl nacisty na jeho stopu (zřejmě proto, že udání bylo lživé a on neměl o místě Jaroslavova pobytu ponětí), byl svými vězňiteli ubit k smrti.⁶⁹ Při rozhovoru se synem utýraného Tannerta v srpnu 2009 byl mj. vznesen dotaz ohledně poválečného osudu Adolfa Königa, na který bývalý partyzán odpověděl následovně: „*No toho utloukli, že ... on věděl hodně dost na našich lidí, kteří donášeli a tak dál ... tak oni ho umlátili, aby nemohl mluvit ... najednou zmizel, no.*“⁷⁰ Existují určité indicie, podle nichž se dá usuzovat, že Königova rodina byla stejně jako rodina již zmíněného Thodora Türnera ušetřena. Vynechány z kontaktů svých manželů s kolaboranty žily manželky a děti obou Němců nadále v Zábřehu a roku 1946 byly odsunuty do Německa.⁷¹ Případů četníků a policistů z města či okresu, kteří nepřežili rok 1945 nebo se během něho stali nezvěstnými, by se dalo nalézt více. Možná, že i u nich byly okolnosti úmrtí podobně dramatické. Abychom

⁶⁸ SOKA Šumperk. AM Zábřeh, signatura B – X – 9, spis 1945-1946, příloha „*Sebevraždy německých občanů v převratových dnech r. 1945.*“; SOKA Šumperk. AM Zábřeh, signatura B – X – 9, spis 1945(L. Gallasová), nefol.

⁶⁹ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 85; Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis ze 6. června 1944, nestr.; přepis rozhovoru s Jaroslavem Tannertem, str. 6 až 7; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 103/47, fol. 15, 16, 21, 30, 31, 50, 79 a 83.

⁷⁰ Přepis rozhovoru s Jaroslavem Tannertem, str. 15.

⁷¹ SOKA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Němci 1945-1948, inv. č. 40/KA2, nefol.; SOKA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Soupis odsunutých Němců pro mezinárodní odsunovou komisi 1946, inv. č. 290, nefol.

však mohli něco podobného tvrdit, bylo by nutné jejich osudy podrobit nejprve podobným náročným sondám.⁷²

Nebylo by se čemu divit, pokud by byl König jako nepohodlný svědek skutečně odstraněn bývalými konfidenty. Když počátkem roku 1946 vydalo československé ministerstvo vnitra příkaz k zotřetí režimu ve věznicích včetně těch v okrese Zábřeh, uvedlo jako příčinu celou řadu úspěšných útěků zajištěných gestapáků a příslušníků Sicherheitsdienst (SD, Bezpečnostní služba), zejména o Vánocích roku 1945, kdy byly nebezpečným Němcům udělovány nedbale dovolené. V zábřežském pracovním táboře údajně vánoční dovolené velitel nikomu neuděloval, takže k žádným podobným zmizením nedošlo. Když se vrátíme opět k obecným poznámkám, vyšetřovatelé ve výše uvedených kauzách prokázali kromě nedbalosti stráží i naplánování a podporu útěku vybraných vězňů zvenku. Některé případy dokonce vyhodnotili jako dílo kolaborantů, kteří se pomocí s útekem zbavili nepříjemných svědků své okupační minulosti.⁷³

I když Adolf König zemřel dříve, než mohl být vyslechnut, objevili se po osvobození v Zábřehu někteří Češi, kteří prohlašovali, že jim před krátce před osvobozením sdělil jména osob, které je za války udaly. Protože se ale z důvodu policistovy smrti již nedala prokázat pravdivost či smyšlenost takových zpráv, nebyl na jejich základě žádný udavač nikdy usvědčen. Stejně skončily i pokusy usvědčit zrádce tvrzením, že jejich jména vyzradil v převratové době již zmíněný zástupce velitele Schutzpolizei (ke konci války možná přímo velitel) Martin Sowade. Toho zase nebylo možné od června 1945 vyslechnout kvůli jeho nečekanému odchodu z města do rodného Reichenbachu v sovětské okupační zóně Německa. Je překvapivé, že konkrétně on nebyl před propuštěním na svobodu dostatečně vyšetřen bezpečnostními složkami obnovené Československé republiky. V rámci poválečného škatulkování zábřežských Němců byl totiž zařazen mezi německé osoby 2. kategorie v rámci stupnice, kde nejaktivnější a nejnebezpečnější nacisté měli být zařazeni pod číslo 1 a všichni

⁷² SOkA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Němci 1945-1948, inv. č. 40/KA2, nefol.; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 1022/46, fol. 35; sign. Ls 1362/46, fol. 29 a 41; sign. Ls 103/47, fol. 15, 17, 18, 19, 24, 30, 32, 34, 50, 67, 69, 70 a 92; sign. Ls 162/47, fol. 86.

⁷³ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Různé záležitosti Němců (Označení, prac. nasazení, střežení zajišť. osob, závady (1945-1948)), inv. č. 216, fol. „Útěky politických vězňů – opatření“; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Umístění osob zajištěných v polic. vazbě pro mimoř. lid. soudy ve vězeňských ústavech, inv. č. 206, nefol.

další pak podle stupně své podpory nacismu do kategorií s čísly 2 a více. V Zábřehu se s nikým, kdo by měl číslo 1, nesetkáváme. Sowade tak v seznamu stojí po boku bývalé zábřežské nacistické elity. Přesto byl podivně rychle a nezodpovědně propuštěn a již nikdy nebyl předvolán, aby vypovídal v pozdějších případech, které se jej více či méně týkaly.⁷⁴

IV

I přes tragické léto 1944 se počet partyzánů nadále zvyšoval. Některé skupinky na Zábřežsku byly sice pochyťány, jiné rozptýleny, ale hlavní partyzánské skupiny – mezi nimi Zábřeh - zlikvidovány nebyly. Svou roli v tom hrály i příznivé letní klimatické podmínky, vliv měla také stále rostoucí naděje, že válka skončí do zimy.⁷⁵ Ve snaze dát partyzánskému hnutí pevnou organizaci a zvýšit jeho aktivitu rozhodli velitelé partyzánských skupin na území zábřežského okresu vytvořit jednotný tábor kolem Drozdovské Pily (osada v poněkud vzdálenější zalesněné oblasti severozápadně od města). Uskupení, které po těchto změnách z počátku srpna 1944 dostalo název Prapor dr. Edvarda Beneše, však dále operovalo i v oblasti Zábřehu. V polovině měsíce došlo k opětovnému rozdělení oddílu na tři čety.

⁷⁴ ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 156/46, fol. 35, 62, 63, 64 a 65; sign. Ls 298/46, fol. 6 a 25; sign. Ls 1194/46, fol. 22 a 27; sign. Ls 103/47, fol. 18.

⁷⁵ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 44 a 45; BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 91 až 93; BIMAN, Stanislav; DUŠKOVÁ, Sabina: *Kdo byl kdo v župě Sudety. Biografická příručka A-Z*. SObA Litoměřice, 2008, příjmení na R, str. 4; ČERNÝ, Vladimír: *Protipartyzánské operace na Moravě v letech 1944 – 1945*. Disertační práce. Historický ústav FF MU Brno 2006, str. 66; SOKA Olomouc. Krajský výbor Svazu národní revoluce (=KV SNR) Olomouc, sign. Životopisy některých partyzánů – členů Moravské brigády z doby odboje a výběr úřední korespondence okupačních úřadů, dokumentující partyzánské akce (1944 – 1948), inv. č. 75, fol. 4; sign. Korespondence s různými institucemi a jednotlivci o záležitostech SČP (vedené jako „spisy důvěrné“), inv. č. 31, fol. 62; www.hornihermanice.cz/index.php?clanek=14 (ze dne 5. 11. 2012).

Důvodem byly zásobovací potíže, hrozba odhalení takto velkého počtu lidí, ale i neshody mezi veliteli. Dvě z čet si založily své vlastní tábory, poslední pak zůstala na Drozdovské Pile. Oddíl, který nadále pobýval na tomto místě, byl složen z tzv. mladších zábřežských partyzánů a jejich spolubojovníků z Hrabové; v září měl již kolem pětadvaceti mužů. Velitelem této čety se stal Jan Háječek, učitel pocházející ze Zábřehu. Háječkovi muži se dostali do první přestřelky s nacisty koncem srpna, tábor tehdy ale jen přemístili do jiné části toho samého prostoru.⁷⁶

I proto byla jejich nová pozice nedlouho poté odhalena. Velký kus práce zde odvedli rovněž konfidenti Gestapa, díky jejichž úspěchům byla 23. září 1944 provedena velká obkličovací akce, na kterou byla ze zábřežských kasáren nasazena protipartyzánská jednotka ZbV Kommando 24 s více než stem mužů a desítkou psovodů (komandu velel SS-Obersturmbannführer⁷⁷ Eube), četnictvo, Gestapo, Landwacht a oddíly SA (nacistická paramilitární organizace). Kromě velitele Jana Háječka, který byl při ústupu zastřelen, se podařilo všem partyzánům ukrýt a za tmy uniknout z obklíčení.⁷⁸ Jedním z nich byl i Bořivoj Janhuba z Ráječku, tehdy ještě samostatné obce, která dnes patří k Zábřehu. Janhuba uprchl se dvěma známými 24. května 1944 do lesů za Zábřehem a připojil se k partyzánskému oddílu tzv. mladších, s nimiž byl již delší dobu ve spojení. Den po útěku pro něho přišlo domů Gestapo. Bylo to zrovna v době hromadného zatýkání aktérů sbírky Národního sdružení československých vlastenců a Janhuba hrozící zatčení dopředu tušil. Do bezpečí uprchl takřka v poslední chvíli. Jeho rodiče během razie předstírali, že se zdržel v práci v Schefterově

⁷⁶ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 96 a 108.

⁷⁷ Armádním ekvivalentem této hodnosti SS byl podplukovník.

⁷⁸ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 51 a 52; BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 101, 103 a 104; BIMAN, Stanislav; DUŠKOVÁ, Sabina: *Kdo byl kdo v župě Sudety. Biografická příručka A-Z*. SObA Litoměřice, 2008, příjmení na G, str. 341 a 342; http://cs.wikipedia.org/wiki/Operace_Tet%C5%99ev (ze dne 9. 11. 2012); SOkA Olomouc. KV SNR Olomouc, sign. Soubor fotokopíí dokumentujících odbojovou činnost - fotografie členů odbojových skupin, objektů obývaných partyzány, rozmnožovacích strojů, zbraní a písemné dokumentace o perzekuci odbojových skupin (1943 – 1945), inv. č. 77, fol. 367; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 1022/46, fol. 1 až 81; sign. Ls 119/48, fol. 1 až 223.

podniku, kde se v té době směny skutečně prodlužovaly, takže se jim nakonec nic nestalo. Po osvobození se s Bořivojem opět setkali. Ten ale v září 1944 na Drozdovské pile málem skončil v zajetí: „*Třiadvacátýho září byla ta akce na Drozdovské pile. Já jsem onemocněl na zápal plic a hnisavou angínu. Ležel jsem tam na Drozdovské pile v Janoušově u Kubelků. A pak pro mě přišli chlapi asi za týden a vedli mě. Stavili jsme se nad Drozdovskou pilou... A znovu nás tam začali obkličovat. Tak jsme tam odtud utekli směrem na Jedlí a v noci jsme přešli do Rájce u Hanyše.*“

S vysokými horečkami se mu podařilo ještě přesunout k bratru Josefovi do Ráječku. „*Tam mě potom poprvé přišla navštívit maminka a dopadlo to tak, že mně přinesla horkýho mlíka, abych aspoň něco vypil na to. Já jsem to vypil a složil se jí pod nohy. Ona nevěděla, co se mnou má dělat.*“ V říjnu od bratra odešel a zimu přečkal u rodiny Rozsypalových v Zábřehu. Podobně se na zimu 1944/1945 přesunula do města, zejména do Krumpachu, řada dalších partyzánů.⁷⁹

Velitelem zátahu na Drozdovské pile byl opavský vedoucí Gestapa Erhard Grauel. Ten velel opavské služebně od léta 1944 a podílel se na potírání odboje a partyzánského hnutí nejen v Zábřehu. Když končila válka, bylo mu teprve třicet pět let. Dostal se do sovětského zajetí, ale z toho se mu podařilo uprchnout a do roku 1953 žil v Saarbrücken pod falešným jménem. V létě roku 1967 byl západoněmeckou policií zatčen pro obvinění z válečných zločinů a po čtyřech letech byl odsouzen k šestiletému žaláři. S jeho protipartyzánským bojem v Sudetech to však nemělo žádnou souvislost (ačkoli byl zodpovědný i za popravu 16 osob na střelnici v Bratrušově na jaře 1945). Trest mu byl vyměřen za to, že se jako velitel tzv. Einsatzkommanda podílel na povraždění více než tří set osob, většinou Židů, ale i komunistů a jejich stoupenců, v lotyšských městech Liepāja a Ventspils. V masakrech mu tehdy horlivě pomáhaly lotyšské milice. V roce 1974 byl Grauelovi zbytek trestu prominut a on se dostal znovu na svobodu.⁸⁰

Méně štěstí měla po válce většina Grauelových podřízených, kteří se v Zábřehu a okolí podíleli roku 1944 na špionáži a koordinaci udavačské sítě. Spíše mimo město pak probíhala

⁷⁹ www.pametnaroda.cz/story/janhuba-borivoj-1925-875 (9. 10. 2012).

⁸⁰ BIMAN, Stanislav; DUŠKOVÁ, Sabina: *Kdo byl kdo v župě Sudety. Biografická příručka A-Z*. SOBA Litoměřice, 2008, příjmení na G, str. 341 a 342; <http://forum.axishistory.com/viewtopic.php?p=534381> (ze dne 9. 11. 2012); http://cs.wikipedia.org/wiki/Masakry_v_Liep%C4%81ji (ze dne 9. 11. 2012).

v jejich režii i příprava a provedení zářijové operace na Drozdovské pile a veřejné popravy českých civilistů na území okresu, např. v nedaleké vesnici Jedlí. Eduard Hurník z Bohumína se stal kriminálním zaměstnancem Gestapa v Opavě roku 1943, během dalšího roku vyšetřoval některé české odbojáře na Zábřežsku a osobně se zúčastnil obklíčení Drozdovské pily. Roku 1945 uprchl i s manželkou a dcerou z Opavy před sovětskými jednotkami do Dessau v Říši, odtud kvůli bombardování na jaře 1945 do Skaličky (dnes součást Zábřehu) k německým známým a pak znovu do Dessau. Toto říšské město ale již obsadila Rudá armáda. Hurník se proto po cestě rozhodl změnit cíl cesty z Dessau na Liberec. Tam se již nedostal. Během cesty byl i s rodinou u Jihlavy zatčen sovětskými vojáky. Ještě před rozdělením rodiny na muže a ženy se Hurníkovi smluvili, že se po propuštění sejdou ve Skaličce u tamního německého starosty Knoba. Počátkem června 1945 dorazila do Skaličky manželka a dcera, Hurník byl ale stále nezvěstný. Knob ženám zajistil ubytování u německých obyvatel obce, ovšem obě byly zanedlouho odhaleny, zatčeny a uvězněny v městských kasárnách. Bylo jim řečeno, že je úřady propustí na svobodu, až bude zatčen Eduard Hurník. Ten byl skutečně nalezen, vyšetřován, odsouzen k trestu smrti a 3. května 1947 popraven.⁸¹ K trestu smrti byl odsouzen také vrchní kriminální inspektor opavského Gestapa Karl Braun, který v Zábřehu mj. kooperoval s nasazenými agenty.⁸² Dopadnout se nepodařilo jen kriminálního asistenta Kurta Raddatze, který měl na špionáži, koordinaci konfidentské sítě a přípravě a provádění protipartyzánských operací v Zábřehu a v okolí asi největší podíl ze všech Grauelových podřízených. Byl to Raddatz, kdo v létě roku 1944 zastřelil jako velitel tzv. létacího komanda Jaroslava Tůmu, partyzánského velitele ze Zábřehu. Osobně se také zúčastnil již zmíněného oběšení tří odbojářů v blízkém Jedlí. Po

⁸¹ BIMAN, Stanislav; DUŠKOVÁ, Sabina: *Kdo byl kdo v župě Sudety. Biografická příručka A-Z*. SOBA Litoměřice, 2008, příjmení na H, str. 1212; <http://forum.axishistory.com/viewtopic.php?f=6&t=148563&start=15> (ze dne 19. 11. 2012); SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /A-B/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „František Berka“, nefol.; inv. č. 208 /C-H/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spisy „Antonín Hroch“, „Eduard Hurník“ a „Adéla Hurníková“, nefol.; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 119/48, fol. 34.

⁸² BIMAN, Stanislav; DUŠKOVÁ, Sabina: *Kdo byl kdo v župě Sudety. Biografická příručka A-Z*. SOBA Litoměřice, 2008, příjmení na B, str. 787; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 119/48, fol. 34.

osvobození Raddatz zmizel a vyhnul se zřejmě jakékoli odplatě, protože byl roku 1973 z neznámého důvodu zaveden do databáze Správy Státní bezpečnosti v Ostravě.⁸³

Velký podíl na obklíčení zábřežských a hrabovských partyzánů v táboře na Drozdovské Pile i na následných represích proti českému civilnímu obyvatelstvu měli ještě konfidenti opavského Gestapa Josef Münzberger a M. Jančařík. Münzberger byl popraven 3. června 1946 v Opavě, Jančařík se údajně sám oběsil.⁸⁴

Ne všichni konfidenti tajné německé policie, jejichž přičiněním museli zábřežští partyzáni mnohé vytrpět a obětovat, zaplatili za války či po ní životem. Rudolf Taláček byl jedním z těch, kdo přežili, byť byly jeho osudy skutečně spletité a rozporuplné. Taláček byl původně členem odboje a roku 1944 se přidal do řad partyzánů. Byl ale zatčen při zátahu Theodora Turnerera v květnu 1944 u Hněvkova a musel svolit ke spolupráci s německou tajnou policií. Jako agent byl vyslán k tzv. mladším zábřežským partyzánům, aby je Gestapu pomohl dostat do léčky. Již při prvním setkání s nimi se ale přiznal k pravému důvodu své návštěvy. Ačkoli jej chtěla část partyzánů zastřelit, bylo mu nakonec navrženo, aby se zastřelil sám a vyhnul se tak zradě i tvrdému tlaku Gestapa. Taláček tento čestný, ale bezesporu tvrdý návrh odmítl a naopak se nabídl, že by mohli společně připravit léčku, do které by on přivedl Gestapo a četníky. To partyzáni odmítli. Taláček pro ně již nebyl dostatečně důvěryhodnou osobou a báli se proto, že by mohl naopak zradit je. Protože se nezastřelil a jeho popravu partyzáni neschválili, dostal Rudolf Taláček ještě jednu šanci zařadit se zpět mezi odbojáře. Tento krok později vyvolával mezi partyzánskými veliteli spory, protože přinesl odbojovému hnutí řadu nepříjemností.

Taláček byl odveden do úkrytu, kde měl čekat, než bude povolán znovu do akce. Ze strachu o rodinu však úkryt brzy opustil (partyzáni totiž údajně nedodrželi slib, že odešlou Taláčkově rodině dopis s falešnou zprávou o jeho zastřelení, aby ji uchránili před pomstou okupantů),

⁸³ <http://stbezo.info/r2.htm> (ze dne 9. 11. 2012).

⁸⁴ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 45 a 52; BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal Okresní výbor ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 101 a 104; <http://forum.axishistory.com/viewtopic.php?f=6&t=148563&start=15> (ze dne 19. 11. 2012); <http://forum.axishistory.com/viewtopic.php?f=6&t=148955> (ze dne 19. 11. 2012); ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 119/48, fol. 111 a 112.

přihlásil se opět na Gestapu a jako konfident začal znovu pomáhat s odhalováním partyzánů. Ze strachu o život požádal tajnou policii o zbraň a měsíc žil v budově zábřežských kasáren. Jeho obavy bezdůvodné nebyly. V zimě 1944/1945 byli zábřežští partyzáni skutečně odhodláni jej zastřelit a k tomuto činu se připravovali zejména ti z nich, kteří zimu přečkávali v Zábřehu, kde Taláčkovi Gestapo vyjednalo pracovní místo v Schefterově továrně. Od záměru jej zabít ale odbojáři znovu upustili - tentokrát na nátlak příbuzných a přátel, u nichž se ukrývali. Ti jim čin rozmluvili ze strachu, že by po vraždě došlo k odhalení poukryvaných partyzánů a k represím.

Po osvobození byl Taláček zatčen Národní gardou a uvězněn v zábřežském kasárenském vězení, kde byl podroben fyzickému násilí. Jako osoba zajímavá pro sovětskou tajnou policii NKVD (Lidový komisariát vnitřních záležitostí) byl z města následně přepraven přes Polsko do ruského města Ivanovo. Po propuštění ze Sovětského svazu byl držen nějaký čas v zajateckém táboře v Třinci a pak se dostal na svobodu. Pokusil se začít nový život mimo Zábřeh, ale roku 1947 byl znovu vypátrán a zatčen. Následujícího roku byl odsouzen na dva a půl roku těžkého žaláře ve zvláštních pracovních oddílech, pětileté ztrátě občanské cti, propadnutí poloviny majetku ve prospěch státu a zaplacení soudních výloh. Protože byly všechny jeho žádosti o milost zamítnuty, musel si trest odpykat celý.⁸⁵

V

⁸⁵ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 43; BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 87 a 101; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno, 1945), spis „*Rudolf Taláček*“, nefol.; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 119/48, fol. 1 až 223.

Zájem o dění v Zábřehu bohužel nekončil na opavské služebně Gestapa. Když dostal jeho vedoucí Erhard Gruel roku 1944 od jednoho z agentů nepravdivou zprávu, že se partyzánský velitel Karel Holouš ze Zábřehu ukryl v Praze, obrátil se s prosbou o pomoc na pražskou centrálu tajné policie, která tak nasadila na rozkrytí severomoravského odboje své zkušené agenty a provokatéry. Ti dokázali ještě před obklíčením Drozdovské Pily vlákat Karla Holouše, Jaroslava Tannerta a Vítězslava Lepaříka (velitel nezdařeného britského výsadku Glucinium z léta 1944, který se dostal mezi severomoravské partyzány) do léčky. Za pomoci agentů Gestapa, zejména Adolfa Horáka a Nestora Holejka, byla připravena fingovaná jednání o navázání radiového spojení s Londýnem a po několika schůzkách se podařilo 17. října 1944 všechny tři jmenované představitele severomoravských partyzánů, z nichž první dva jmenovaní byli Zábřežáci, v Praze pozatýkat. Gestapo je přinutilo v různé míře ke spolupráci, každý z nich se ale pokoušel v rámci možností hrát alespoň dvojí hru. Holouš a Tannert byli uvězněni na Pankráci, poté v Opavě a nakonec v Šumperku, kde s Holoušem jednal dokonce Bernhard Baatz, župní velitel Sipo (Sicherheitspolizei, tj. Bezpečnostní policie)⁸⁶ z Liberce.⁸⁷

V zimě 1944/1945, kdy se většina partyzánů stáhla z lesních úkrytů ke známým a příbuzným, byl Holouš přinucen podepsat prohlášení o nepochopení dobrých úmyslů Němců českým obyvatelstvem, šlechetném chování Gestapa, lživé britské propagandě a nezodpovědné československé „židovské“ exilové vládě v Londýně, která hledá jen svůj zisk, štvě Čechy do lesů a koncentračních táborů a víc se o ně nestará. Tyto důvěrné zprávy z Británie měl Holouš získat od Vítězslava Lepaříka. Proklamace však zejména vyzývala doposud ukryté partyzány nejen na Zábřežsku, aby se beztrestně přihlásili na četnických stanicích a na policii, odevzdali své zbraně a vrátili se zpět do svých domovů a zaměstnání. Většina z nich měla pouze zaplatit symbolickou finanční pokutu, předsedové ilegálních národních výborů a partyzánské velitelé

⁸⁶ Sipo bylo rozděleno na Gestapo, Kriminální policii (Kripo) a Bezpečnostní službu (SD).

⁸⁷ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 50 a 51; BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 103; BIMAN, Stanislav; DUŠKOVÁ, Sabina: *Kdo byl kdo v župě Sudety. Biografická příručka A-Z*. SOBA Litoměřice, 2008, příjmení na B, str. 2; www.pametnaroda.cz/story/janhuba-borivoj-1925-875 (9. 10. 2012).

pak měli zůstat po dobu války rukojmími. Pouze u partyzánů, kteří měli na svědomí smrt Němců a jejich pomahačů, bylo jasně dáno na vědomí, že budou souzeni a potrestáni „spravedlivými zákony lidového soudu“. Všichni partyzáni, kteří by se nepřihlásili do uplynutí vyhlášené amnestie, měli být zařazeni mezi bandity a nejúhlavnější škůdce Německa a mělo s nimi být nakládáno co nejpřísněji. Karel Holouš musel v rámci této bezpečnostně-propagandistické akce objíždět s Gestapem české obyvatele okresu, vyvěšovat letáky s výzvou a agitovat ve prospěch nacistů. Ještě v únoru 1945 takto navštívil Ráječek, dnes součást Zábřehu. Jaroslav Tannert se těchto akcí musel účastnit jen ojedinele; Gestapo jej ale přinutilo rozšifrovat jeho tajný deník.

V lednu a počátkem února 1945 se v důsledku agitace Holouše, jehož autorita mezi partyzány byla nesporná, skutečně přihlásila řada utečenců a dá se říci, že téměř všechny přihlásivší se osoby byly podle slibu propuštěny na svobodu.⁸⁸ Amnestováni byli většinou i partyzáni, které se podařilo zatknout během systematického odhalování a zneškodňování lesních úkrytů, při němž Gestapu a četnictvu museli asistovat zatčení partyzáni včetně Karla Holouše. Marie Pěničková z Krumpachu si 24. prosince 1944 poznamenala: „*Jeden, co zaváděl tu organizaci, Holouš, se nechal chytit, všecko vyhradil a moc lidí bude zas nešťastných, protože je podporovalo. Měli kryty moc důkladné, již kolik let vypracované, měli v nich masa, obilí a dřeva, v tom u Hrabové byli 4 schovaní.*“⁸⁹ Díky působení Karla Holouše a vyhlášeným amnestiím se nacistům podařilo na přelomu let 1944 a 1945 partyzánské aktivity v oblasti

⁸⁸ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 51 až 55; BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 101 až 107; SOKA Olomouc. KV SNR Olomouc, sign. Životopisy některých partyzánů – členů Moravské brigády z doby odboje a výběr úřední korespondence okupačních úřadů, dokumentující partyzánské akce (1944 – 1948), inv. č. 75, fol. 58 až 62; sign. Korespondence s různými institucemi a jednotlivci o záležitostech SČP (vedené jako „spisy důvěrné“), inv. č. 31, fol. 62; SOKA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /A-B/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „Josef Doležel, Jan Kepř“, nefol.; rozhovor s Ladislavem Minářem; rozhovor doposud nepřepsán (použité úseky nahrávky: 17:05 – 17:15); ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 1022/46, fol.; sign. Ls 103/47, fol. 79.

⁸⁹ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis z 24. prosince 1944, nestr.

Zábřežska skutečně utlumit. V rámci „usmiřovací taktiky“ propustilo Gestapo počátkem roku 1945 dokonce některé osoby zatčené na jaře 1944 po prozrazení Národního sdružení.

Ani toto období se však neobešlo bez tragických událostí. V Krumpachu byl 14. prosince 1944 zatčen odbojář Miroslav Korger a stejný osud měl potkat Vladimíra Morávka, rovněž člena odboje. Již dříve totiž zkonstruovali pro partyzány radiostanici, kterou nyní ukrývali. Morávek se pokusil vyhnout zatčení útekem z domu. Ten byl ale obklíčen patnácti četníky a policisty a dvěma příslušníky Gestapa a jeden z četníků jej zastřelil. Pohřbu, který musel 18. prosince proběhnout podle instrukcí pražského Gestapa, se mohlo zúčastnit jen sedmáct předem schválených osob a Zábřeh byl v době jeho konání střežen zesílenými hlídkami nacistického bezpečnostního aparátu. Později byla razie v Krumpachu přičítána Holoušově spolupráci s Gestapem, ovšem ukázalo se, že Holouš naopak oba před zatčením varoval. Jeho zprávě nikdo ve městě nevěnoval pozornost proto, že se ještě nevědělo o jeho zatčení. Jde o jeden z důkazů jakési dvojí Holoušovy hry, v rámci níž zatčený partyzánský vůdce také nikdy neprozradil nejvýznamnější zábřežskou pomocnici partyzánů, Františku Švédovou (žila v Krumpachu).⁹⁰

Když skončila okupace, byl Karel Holouš zatčen. Ačkoli jej Mimořádný lidový soud v Opavě zprostil viny, zůstávala česká veřejnost v názoru na jeho nevinu rozdělená. On sám po svém soudním očištění vyjádřil znechucení nad lidmi, kteří jej vytrvale zatracují jako zrádce. Tyto nálady podle něho přižívovali agenti Gestapa, kteří jej kdysi pomohli zatknout a po válce se úspěšně vyhnuli spravedlnosti. Zřejmě tím narážel na nepravdivé zvěsti o útěku konfidentů Horáka a Lepaříka na Západ. Holoušovu složitému postavení po válce učinila konec brzká smrt, kterou našel nešťastnou náhodou při práci v lese.⁹¹

⁹⁰ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 53; BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 106; Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janičkova z Krumpachu, zápis z 24. prosince 1944, nestr.; *Seznam obětí války farnosti zábřežské*. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě*. Ročník XXXIX, číslo 3, str. 2; *Za Jarkem Tůmou a Jednou Háječkem*. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě*. Ročník XXXIX, číslo 3, str. 1; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 1022/46, fol. 7, 36 a 50.

⁹¹ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 54, 55 a 84.

Konfident Adolf Horák, který jej pomáhal vlákat do pastí, se pokusil již na podzim 1944 přerušit spolupráci s nacisty a za tímto účelem se přichystal k útěku na Slovensko. Plán byl ale vyzrazen, Gestapo Horáka zatkl, uvěznilo na Pankráci a 1. března 1945 jej nechalo zastřelit v Terezíně. Do terezínské věznice pražského Gestapa byl převezen v lednu 1945 také Vítězslav Lepařík, který sice plnil práci konfidenta, ale pokoušel se příležitostně pomáhat protifašistickému odboji. I on byl koncem dubna 1945 v Terezíně zastřelen. Pouze agent Nestor Holejko po válce uprchl přes Švýcarsko do USA, kde přes žádosti československých úřadů o vydání beztrestně dožil.⁹²

VI.

Když byl Karel Holouš zatčen Gestapem, dostal za úkol vyžádat si okamžitě jmenný seznam všech partyzánů ze Zábřehu a okolních vesnic. Holouš úkol pod nátlakem splnil, ovšem úmyslně se podepsal ve zprávě celým jménem a nikoli krycí přezdívkou Adam, takže na výzvu nikdo nezareagoval. Díky tomu i díky svému ignorování bezpečnostně-propagandistické akce v zimě 1944/1945 se na jaře 1945 zábřežská partyzánská skupina opět zmobilizovala a stala se největší a nejaktivnější ze severomoravských partyzánských jednotek. Počet jejích mužů se zvyšoval až do konce okupace a posilou se stalo i několik ruských zajatců uprchlých z transportů smrti, které Zábřežskem procházely a projížděly v lednu a únoru 1945. V květnu 1945 měli zábřežští starší a mladší partyzáni dohromady přes třicet mužů a od zimy 1944/1945 za sebou měli několik sabotáží a destrukčních i bojových

⁹² BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 54 a 55; http://cs.wikipedia.org/wiki/Adolf_Hor%C3%A1k (ze dne 9. 11. 2012); http://cs.wikipedia.org/wiki/V%C3%ADt%C4%Bzslav_Lepa%C5%99%C3%ADk (ze dne 8. 11. 2012); <http://forum.valka.cz/viewtopic.php/t/27364> (ze dne 9. 11. 2012); Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janičkova z Krumpachu, zápis ze 6. června 1944, nestr.; přepis rozhovoru s Jaroslavem Tannertem, str. 1 až 24; ZA Opava. MLS Olomouc, sign. Ls 103/47, fol. 21 a 50.

akcí. Přestřelky však zůstaly až do konce okupace spojeny spíše se zásobovacími a ozbrojovacími akcemi.⁹³ Navzdory jistému utlumení partyzánské činnosti na počátku roku 1945 tak nacisté definitivního úspěchu nedosáhli.

V boji s okupanty pomáhali zábřežským partyzánům i jejich spolubojovníci z Hrabové, kde se na jaře 1945 rovněž podařilo znovu zaktivovat početnou skupinu.⁹⁴ Navíc v Zábřehu (bráno v jeho dnešním rozsahu) působila okrajově i partyzánská skupina Moskva, jejíž členové pocházeli většinou z obcí mezi městy Zábřeh a Šumperk; jen jedna členka se narodila přímo v Zábřehu. Tento oddíl po překonání nebezpečných protipartyzánských úderů rozvinul na podzim 1944 svoji činnost, spojenou spíše s oblastí Šumperska. Zábřehu se přesto dotkl případ tzv. úředního vedoucího (Amtsleiters) Schreiber v obci Ráječek - dnes součást Zábřehu - v říjnu 1944. Funkce úředního vedoucího byla náhradou za starostu obce a to v rámci procesu postupné likvidace správního systému z doby před říjnem 1938. Při Schreiberově přepadení získali partyzáni lovecké a vojenské zbraně s velkou zásobou střeliva a další vojenskou výstroj. Po akci byla vesnice důkladně prohledána okupanty a Gestapo si vynutilo provedení soupisu všech zbraní, a to i mezi Němci. V listopadu 1944 zase provedla Moskva úspěšné sabotáže na železniční trati Zábřeh – Mohelnice a Zábřeh – Postřelmov. O těchto listopadových akcích se lze dočíst již v bakalářské práci, kde však byly mylně přisouzeny zábřežským partyzánům. Také oddíl Moskva musel za své úspěchy tvrdě zaplatit. Do konce okupace nepřežilo věznění, bylo popraveno nebo v bezvýchodné situaci spáchalo

⁹³ V dubnu 1945 si oddíl partyzánů pod vedením Aloise Leitnera (krycí jméno Sova) vynutil i vydání zbraní a finančního obnosu od Aloise Kvapila v obci Postřelmov, která sousedí se Zábřehem. Kvapil byl členem odbojového hnutí a měl na starost evidenci všech zbraní ve svém bydlišti. Odebrání výzbroje označil Kvapil za nerozvážné, odebrání peněz však nazval jednoznačně jako krádež. Po válce se rozhodl soudně věc vyřešit, svoji žalobu však stáhl, protože partyzáni se s ním vyrovnali mimosoudní cestou (SOKA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /CH-L/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „Alois Kvapil“, nefol.).

⁹⁴ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 61 až 65; BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 173 až 177.

sebevraždu šest jeho členů a někteří další museli čekat na konec okupace v nacistických věznicích.⁹⁵

S příchodem května 1945 dosáhla partyzánská aktivita vrcholu. Nadále však znamenala pro aktéry protifašistického boje velké riziko. Nebylo divu – ještě na jaře 1945 byl ve městě zastřelen (údajně partyzány) německý policista, jehož pohřeb proběhl za přísných bezpečnostních opatření. Více informací o této události přinesla před dvěma lety bakalářská práce.⁹⁶ Počátkem května 1945 byl německými četníky tajně pohřben v nedalekém městě Mohelnice Čech František Gabriel. Ten spolu s dalšími čtyřmi mladíky, z nichž část byla ze Zábřehu a údajně měla vazbu na partyzánské hnutí, ukradl v květnu 1945 střelivo z armádního automobilu v Mohelnici. Pátrání prováděné četnictvem (zřejmě proto, že někteří z mladíků bydleli v okolních vesnicích) dopadlo díky náhodným svědkům krádeže úspěšně. Všech pět pachatelů bylo dopadeno a krutými vyšetřovacími metodami, bitím holemi a železnými články, donuceno k přiznání. František Gabriel výslech nepřežil, ostatní ano. Když byla čtveřice mladíků odvážena z Mohelnice do Zábřehu k soudu, bylo jí řečeno, že Gabriel již odjel do města vlakem před nimi, takže jeho smrt zůstala utajena. Konec případu byl poznamenán stupňující se revoluční náladou. Nedlouho po převozu byla čtveřice provinilců na nátlak zábřežských Čechů propuštěna nacisty na svobodu.⁹⁷

⁹⁵ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 27; ZA Opava, pobočka Olomouc. KV SNR Olomouc, sign. Životopisy některých partyzánů – členů Moravské brigády z doby odboje a výběr úřední korespondence okupačních úřadů, dokumentující partyzánské akce (1944 – 1948), inv. č. 75, fol. 4, 5, 6 a 7.

⁹⁶ Přepis rozhovoru s Jindřichem Majstršínem, str. 6.

⁹⁷ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 67; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /A-B/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno, 1945), spis „Richard Appelt“, nefol.

VII

Po osvobození nadešel čas zúčtování s nacisty a kolaboranty, tedy i s udavači. Že mohlo také u neprokázaných případů přinést podezření ze zrady dotyčné osobě doživotní stigma, ukazuje případ Němky Pavlínky Winterové. Ta se roku 1940 přestěhovala z obce Zborov do Zábřehu. Po válce byla 19. května 1945 zatčena příslušníky zborovské Národní gardy, kteří ji odvedli ze Zábřehu do jejího bývalého bydliště, kde se měla podle veřejného názoru dopustit roku 1940 udavačství a vyhrožování českému obyvatelstvu (v lednu toho roku bylo zatčeno dvanáct tamních Čechů, z nichž byla většina odsouzena na patnáct měsíců žaláře; dva z nich ve vězení zemřeli, ostatní byli propuštěni až roku 1943). Když ji „osvobozovací stráž“ přivedla do Zborova, byli vyzváni Češi, které kdysi udání poškodilo, aby si s ní vyřídili účty. K tomu ale nedošlo. Winterová tak byla odvedena k výslechu do obecní kanceláře. Teprve tady začalo fyzické násilí. Přítomno bylo tolik lidí, že se do kanceláře ani nemohli všichni vejít. Jak mnohem později pod tlakem vyšetřovatelů přiznali aktéři tohoto samozvaného soudu, byla Winterová v kanceláři vystavena kromě psychického tlaku (např. vyhrožování zavřením do „bunkru“) i fyzickému násilí. Padly zde políčky, kopance, byla shozena minimálně jednou ze židle na zem, přítomní ji tahali za vlasy, byla trýzněna i údery bičem (jinde se mluví o obušku) a údery obuví. Původní výmluvy zborovských občanů, že nešlo o žádné trýznění, se nakonec zúžily na argumenty, že Winterová v důsledku fyzického násilí rozhodně neupadla do bezvědomí. Ani to však nebyla pravda. Atmosféru samozvaného soudu dokreslila obhajoba jednoho z členů zborovské milice, že *„v kanceláři bylo více křiku než bití a obviněná zůstala stále při vědomí“*. Požadavek Winterové, aby byla předvedena zborovskými před řádný soud, byl v den výslechu ignorován.

Poté, co podepsala přichystané doznání, byla milicí držena venku na dvoře. Tam byla zřejmě nucena stát dlouho bez možnosti se posadit, navíc s rukama svázanýma za zády. Na noc byla zavřena na chodbu v budově obecního úřadu. Dalšího dne, 20. května, byla zborovskou Národní gardou dopravena zpět do Zábřehu, kde byla dodána do prozatímní věznice ve vojenských kasárnách. V té byla za dva dny podrobena novému výslechu. Sedmnáctikilometrovou vzdálenost mezi Zábřehem a Zborovem musela při odvodu ze Zábřehu i při návratu do něj absolvovat pěšky.

Mezi květnem 1945 a srpnem 1946 byla Winterová vězněna v Zábřehu, na Mírově a v Olomouci. Když po propuštění zažádala Místní národní výbor v Zábřehu o vydání české legitimace a potravinových lístků, uvedla, že soud nařčení zborovských občanů vyvrátil a našel pravého udavače. Ve skutečnosti však udavač nalezen nebyl, soud se pouze potýkal s nedostatkem důkazů. Když byl proces s Winterovou v prosinci 1946 znovu obnoven, došlo pro nedostatek důkazů k jeho opětovnému zastavení a k propuštění obviněné.

K poslednímu obnovení procesu došlo v srpnu 1948, kdy byla v září Winterová odsouzena k pěti letům těžkého žaláře. Soud ji shledal vinnou z toho, že za války prozradila při výslechu na četnické stanici více informací o českých obyvatelích, než bylo nutné. Zdá se, že trest byl jakýmsi kompromisem, který měl uspokojit její nepřátele. Ačkoli měla být Winterové z trestu odečtena doba, kterou strávila od května 1945 ve vazbě, byla propuštěna až roku 1954. K tomu navíc došlo proto, že při vzpouře ve věznici zabránila zranění strážce, což bylo ohodnoceno jako výraz kladného postoje k lidově demokratickému zřízení. Prokazatelný vliv na zamítnutí žádostí o milost v letech 1948 až 1954 měl Místní národní výbor Zborov. Winterová by podle jeho vyjádření v případě milosti nebyla schopná žít řádný život pracujícího člověka. Nikdy nedořešený případ udavačství se s Winterovou táhl jako stín i po odpykání trestu. Byla nadále sledována a pro údajný styk s osobami se záporným vztahem k lidově demokratickému zřízení jí byly v padesátých letech zamítnuty všechny žádosti o milost v otázce doživotní ztráty občanské cti, kvůli které neměla nárok na vdovský důchod.

Navzdory nepřízni osudu však Winterová dopadla lépe než zborovský Němec Franz Leitner, který měl podle veřejného mínění učinit udání spolu s ní. Ačkoli vlastně neexistoval důkaz, že Leitner čin provedl, zastřelili jej jako jediného Němce v obci 7. května 1945 partyzáni. Winterová tehdy již bydlela v Zábřehu, což jí dost možná zachránilo život.⁹⁸

⁹⁸ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 25; BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 118 a 176; rozhovor s Ladislavem Minářem; rozhovor doposud nepřepsán (použité úseky nahrávky: 26:03 – 26:08); SOkA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Přiznání státního občanství 1946-1949, inv. č. 30, nefol.; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „Pavla Winterová“, nefol.; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 138/48, fol. 1 až 251.

Po válce se objevila i udání falešná, která byla poměrně komplikovanou věcí. Národní výbory se jejich potíráním nezabývaly a bylo jen soukromou věcí toho kterého postíženého občana, zda chtěl po svém osvobození uplatňovat odplatu podle zákona o ochraně cti.⁹⁹ Jan Hubáček ze Zábřehu nařkl po osvobození Češku Josefu Šteiglovou (ze stejného města), že jej v srpnu 1943 udala pro poslech zahraničního rozhlasu na policii. Ta jej prý v důsledku udání pokutovala a zabavila mu rádio, které si údajně vzal den před osvobozením nazpět, protože věděl, kde je uschováno. Šteiglová označila obvinění jako lživé a tvrdila, že Hubáček jí vyhrožoval kvůli stykům s Němci, že bude po převratu viset (manžel Šteiglové byl v SA, ale po válce byl nezvěstný). Prý jej tehdy nevybíravou reakcí rozčílila, on jí uštědřil políček a za ten jej Šteiglová udala na policii. Proto prý Hubáček musel zaplatit pokutu. Ukřivděný Hubáček jí pak do konce okupace vyhrožovat pomstou. Vyšetřování případu ukázalo, že ze strany Hubáčka šlo skutečně o křivé nařčení. Navíc bylo zjištěno, že když byl povolán v Zábřehu jako svědek k soudu v jiném případě a měl být konfrontován s jistým zadrženým Němcem, dorazil v podnapilém stavu, urážel soud, vykřikoval v soudní síni o nadržování Němcům soudními orgány a agresivním chováním dokonce ohrožoval členy soudního tribunálu. Nutno dodat, že Josefa Šteiglová ve skutečnosti působila jako spojka odbojářů, v roce 1944 byla zatčena Gestapem za podporu partyzánů a vězněna od září do listopadu 1944 v Šumperku a Opavě. Tuto minulost jí potvrdil i Svaz osvobozených politických vězňů a pozůstalých po obětech nacismu, jehož řádnou členkou zábřežské pobočky byla.¹⁰⁰

⁹⁹ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Provádění dekretu pres. republiky na ochranu národ. cti. Směrnice a hlášení (1945-1948 /1949/), inv. č. 205, spis „*Schůze předsedů okresních národních výborů a bezpečnostních referentů v Brně dne 6. prosince 1945. Dotazy učiněné ministerským referentům ve věci provádění řízení a odpovědi na tyto dotazy*“, nefol.

¹⁰⁰ ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 1465/46, fol. 3, 4, 5, 7 a 21 až 28.

SEBEVRAŽDY

I

Ještě 6. května 1945 odmítal poslední zábřežský okresní vedoucí NSDAP Ernst Karl Müller vydat Zábřeh do českých rukou a povolit vytvoření ozbrojeného českého bezpečnostního oddílu, který by ve městě spolu s německými policisty zajistil pořádek a bezpečí.¹⁰¹ Existují informace, podle kterých měli někteří funkcionáři okresního vedení NSDAP dokonce požadovat zastřelení místostarosty, podnikatele Richarda Brasse, který se v této beznadějně situaci údajně vyslovil pro dobrovolné vydání města Rudé armádě.¹⁰² Spolu s Müllerem totiž setrvali na stanovisku, že německé ozbrojené formace budou klást blížícím se sovětským jednotkám odpor. U Müllera byla neochota předat moc nad městem Čechům ještě před příchodem rudoarmějců pochopitelná. Zajetí by pro něho znamenalo nejspíše dlouholetý pobyt ve věznicích. Müller pracoval před válkou jako výrobce skleněného zboží v Jablonci nad Nisou a byl zapojen do aktivit SdP, mj. byl členem redakce satirického sudetoněmeckého časopisu „Igel“ (Ježek). Po vypuknutí války sbíral zkušenosti v jabloneckém okresním vedení NSDAP; později se v rámci stranických struktur dostal právě do Zábřehu. Roku 1941 obdržel Válečný záslužný kříž 2. třídy bez mečů a koncem roku 1944 dostal čestný odznak župy Sudety. Okresním vedoucím NSDAP v Zábřehu byl v letech 1943 až 1945 (po část roku 1944 byl kvůli nemoci zastoupen). Ačkoli jmenování okresních stranických vedoucích obvykle prováděl župní vedoucí NSDAP Konrad Henlein,¹⁰³ Müllera do této funkce, byť se tak stalo až s několikaměsíčním zpožděním, dodatečně oficiálně jmenoval samotný Adolf Hitler.¹⁰⁴

¹⁰¹ STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. FF UP (KHI), Olomouc 2010, str. 40.

¹⁰² ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 759/46, fol. 30.

¹⁰³ <http://www.usti-nl.cz/dejiny/1938-45/ul-7-11.htm> (ze dne 24. 9. 2012); KOCOUREK, Ludomír: *Vládní obvod Ústí nad Labem 1938 – 1945. Základní charakteristika*. In: *Historie okupovaného pohraničí 1938 – 1945* (1. díl). Univerzita Jana Evangelisty Purkyně Ústí nad Labem 1998, str. 34.

V noci ze 6. na 7. května 1945 Karl Müller ze Zábřehu přes svá bojovná prohlášení uprchl stejně jako mnoho dalších nacistických prominentů. Následoval tak zábřežské ženy a děti, jejichž evakuaci provedl nedlouho předtím.¹⁰⁵ Kam odcestoval Müller po útěku z města, se v bakalářské práci zodpovědět nepodařilo (podobně jako se tehdy nepodařilo zjistit ani výše uvedené detaily o jeho minulosti). Kde je mu konec, nebylo ve městě dlouho známo ani po válce.¹⁰⁶ Poněti o jeho osudu tehdy neměli asi ani zábřežští nacističtí funkcionáři. Svědčí o tom slova Josefa Burgeta, který pracoval po celou dobu okupace v tiskové kanceláři zábřežského okresního vedení NSDAP. V srpnu 1945 okomentoval Müllerův poválečný osud jednou jedinou krátkou větou: „*Müller někde zmizel.*“ Ačkoli uvedl jako Müllerovo křestní jméno mylně „Adolf“, jisté povědomí o něm měl, protože věděl, že pochází z Jablonce nad Nisou.¹⁰⁷ Vzhledem k Müllerovu rychlému poválečnému konci lze předpokládat, že Burget svoje nulové povědomí o jeho osudu nepředstíral. Bývalý okresní vedoucí NSDAP se totiž po útěku ze Zábřehu uchýlil do svého bytu v rodném Jablonci, kde spáchal 13. května 1945 ve svých pětáctyřiceti letech sebevraždu požitím jedu. Dne 30. května byl pohřben a jeho manželka Augusta s dcerou Johannou byly odsunuty v polovině září 1946 do sovětské okupační zóny v Německu.¹⁰⁸ V Müllerově smrti tak můžeme spatřovat nejzoufalejší možné řešení závažných provinění z dob okupace, nejzoufalejší vyústění snahy vyhnout se trestnímu postihu. Ostatně 9. května 1945 se zastřelil v Jablonci nad Nisou i Němec Emil Seidel, který

¹⁰⁴ BIMAN, Stanislav; DUŠKOVÁ, Sabina: *Kdo byl kdo v župě Sudety. Biografická příručka A-Z*. SObA Litoměřice, 2008, příjmení na M, str. 396.

¹⁰⁵ STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. FF UP (KHI), Olomouc 2010, str. 38 až 40.

¹⁰⁶ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. *Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh*, inv. č. 208 /M-Ř/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), složka „*Seznamy, část. koresp.*“, nefol.; STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. FF UP (KHI), Olomouc 2010, str. 40.

¹⁰⁷ ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 307/46, fol. 12.

¹⁰⁸ BIMAN, Stanislav; DUŠKOVÁ, Sabina: *Kdo byl kdo v župě Sudety. Biografická příručka A-Z*. SObA Litoměřice, 2008, příjmení na M, str. 396.

roku 1942 nahradil Müllera ve vysokých funkcích u tamního okresního vedení NSDAP.¹⁰⁹ Důvodů pro spáchání sebevraždy však měli Němci (i ti zábřežští) více.

II

Jednu z hlavních příčin rostoucího počtu sebevražd mezi německými civilisty od konce dubna 1945 představovalo také nebezpečí sexuálního násilí nebo prožití tohoto násilného činu. Na rozhodnutí vzít život nejen sobě, ale mnohdy i rodinným příslušníkům včetně dětí, působily i některé další faktory. Mnohdy šlo o jednání vyvolané obavami z nadcházející nejisté budoucnosti a činností československých „revolučních“ složek. Řada lidí si sáhla na život v zoufalství ze ztráty veškerého majetku nebo svých nejbližších.¹¹⁰ Ještě koncem května se dozvídáme, že v Zábřehu a okolí „*je moc sebevražd Němců, kteří byli fanatičtí nebo se báli Rudé armády*“.¹¹¹ Za chvíli si však ukážeme, proč je třeba brát tento údaj s rezervou.

Zatímco v květnu převažovaly v motivaci sudetoněmeckých sebevrahů reakce na rozvrat dosavadních životních jistot nebo rozhodnutí vyhnout se nediferencované odplatě, patřily v etapě od června do srpna k velmi častým příčinám takového jednání obavy z vypuzení za hranice. Hrozba vyhnání, která se vlastně kdykoli mohla stát tvrdou skutečností, působila v řadách německého obyvatelstva jako silně destabilizující a demoralizující faktor. Ačkoli se od podzimu 1945 většina Němců s nuceným odchodem z domova vnitřně „srovnala“,¹¹²

¹⁰⁹ BIMAN, Stanislav; DUŠKOVÁ, Sabina: *Kdo byl kdo v župě Sudety. Biografická příručka A-Z*. SOBa Litoměřice, 2008, příjmení na S, str. 97.

¹¹⁰ STANĚK, Tomáš (ed.): *Vysídlení Němců a proměny české pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. II. 1, Duben – srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osídlování*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2011, str. 64.

¹¹¹ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janičkova z Krumpachu, zápis z 29. května 1945, nestr.

¹¹² STANĚK, Tomáš (ed.): *Vysídlení Němců a proměny české pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. II. 1, Duben – srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osídlování*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2011, str. 153.

oběsil se údajně kvůli nevyhnutelnosti odsunu jeden z Němců ještě v říjnu 1946. Nevíme však, zda byl přímo ze Zábřehu, nebo z některé blízké obce.¹¹³

Zatímco poslední uvedený údaj je jediným dokladem sebevraždy kvůli blížícímu se odsunu v námi zkoumané lokalitě, o dobrovolném ukončení života ze strachu z Rudé armády, revolučního násilí, kvůli ztrátě blízkých osob, majetku či jistot obecně se dozvídáme u mnoha zábřežských Němců. Nejčastěji se hovoří o třiceti až čtyřiceti případech.¹¹⁴ Tyto údaje jsou ale velmi nespolehlivé. Bádání ukázalo, že počet sebevražd v Zábřehu byl mnohem nižší, možná až o polovinu. Sporné případy úmrtí kolaborantů, které byly uvedeny v předchozí kapitole a které nikdo v oficiálních seznamech z pochopitelných důvodů neuvádí nebo je uvádí jako sebevraždy, by sice počet navýšily, ne však zásadním způsobem. Podívejme se na úmrtí, která zůstávají dodnes vedená jako sebevraždy, ačkoli jejich aktéři ve skutečnosti žili po válce dál, nebo zemřeli za zcela jiných okolností.

III

Nejčastěji je v souvislosti s německými sebevrahy ze Zábřehu zmiňována rodina Schwankova. Retrospektivní, ale v přítomném čase psaná zpráva o událostech ve městě v květnu 1945 uvádí: „*Ve městě i okolí je u nacistů mnoho pokusů o sebevraždy. Dochází k vyvražďování celých rodin. Kupř. v Zábřeze, ředitel Schwank, zastřelí sebe i ženu a dvě děti ještě před příchodem RA.*“¹¹⁵ I v seznamu německých sebevrahů pro dobu převratu se můžeme dočíst, že ve strachu ze spravedlivého trestu spáchal sebevraždu ještě před

¹¹³ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis z 22. října 1946, nestr.

¹¹⁴ STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. FF UP (KHI), Olomouc 2010, str. 62 až 64.

¹¹⁵ SOkA Šumperk. AM Zábřeh, signatura B – X – 9, spis 1945 (L. Gallasová), nefol.

příchodem Rudé armády „*Schwank J. ředitel nem. pojišť. manželka a 2 děti*“. ¹¹⁶ Že se Schwank zastřelil, se dozvídáme ještě na konci července 1946. ¹¹⁷ Přesto sebevraždu ve skutečnosti nespáchal ani Schwank, ani jeho manželka a děti (Schwank měl navíc tři potomky a nikoli dva, jak udávají výše uvedené zprávy).

Šumperský rodák Georg Schwank, na konci okupace ředitel zábřežské kanceláře pojišťovny „Allianz“ a rezervní příslušník bezpečnostní policie (Schutzpolizei), byl na počátku září 1946 odsouzen v Olomouci k trestu dvaceti let těžkého žaláře ve zvláštních nucených pracovních oddílech, propadnutí jmění ve prospěch státu a doživotní ztrátě občanské cti. Důvodem bylo členství v NSKK, propagace nacismu, vyhrožování českému obyvatelstvu a udání českého dělníka. Ten podporoval ruské zajatce během jejich pracovního nasazení a následkem udání byl na tři měsíce uvězněn.

Schwank žil od roku 1940 i s rodinou na dnešním Masarykově náměstí a po příchodu Rudé armády byl hned 8. května zatčen Národní gardou (tj. ozbrojenou českou milicí), která jej potom měsíc věznila v zábřežských kasárnách. ¹¹⁸ Pokud by jeho rodina po 8. květnu přestala ze strachu vycházet ven z bytu, případně by se na čas ukryla, bylo by pochopitelné, že se následně objevila informace o sebevraždě Schwanků. Nicméně po celou dobu Georgova několikaletého žaláře v Zábřehu, na Mírově, v Postřelmově a v Olomouci - Nových Hodolanech (na některých místech i opakovaně) jeho rodina pořád žila v centru města na Masarykově náměstí a čekala na propuštění otce a živitele rodiny. Musela být okolí na očích i proto, že nebyla ušetřena běžných občanských povinností (docházka do zaměstnání, do školy atd.). Podle údajů z ledna 1948 byl Georg Schwank zaměstnán u firmy Moravia, kde byli tradičně umístováni mírovští vězni, jeho manželka Josefa pracovala jako domácí dělnice pro zábřežské tkalcovny hedvábí, sedmnáctiletý syn Otmar pracoval jako dělník u zábřežské firmy Apollo a jeho dva mladší sourozenci chodili do školy. ¹¹⁹ Museli být zřetelně na očích mnoha zábřežských občanů, přesto zůstali navždy zapsáni mezi mrtvými z května 1945.

¹¹⁶ SOkA Šumperk. AM Zábřeh, signatura B – X – 9, spis 1945-1946, příloha „*Sebevraždy německých občanů v převratových dnech r. 1945.*“.

¹¹⁷ ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 1362/46, fol. 29.

¹¹⁸ Tamtéž, sign. Ls 815/46, fol. 5, 9, 11, 30, 52, 87, 162 a 168.

¹¹⁹ SOkA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Němci 1945-1948, inv. č. 40/KA2, fol. „*Odsun Němců z pohraničí - resolute*“ + SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /S-Z/

Další sebevraždu měla ve městě spáchat jistá „M. Dvořáková, hostinská z Vlachova“¹²⁰. V zajišťovací vazbě vyšetřovací komise Okresního národního výboru Zábřeh zemřela 13. července 1945 jistá Agnes Dworschaková, hostinská z Vlachova, a byla pohřbena na zábřežském hřbitově. Lékař po ohledání mrtvé konstatoval, že příčinou smrti byla srdeční mrtvice. Pokud budeme považovat za směrodatnou lékařskou zprávu, můžeme vyloučit další ze sebevražd. Jde totiž nepochybně o onu „M. Dvořákovou“.

Dworschaková byla zatčena 20. června 1945 kvůli podezření, že podporuje německé vojáky potulující se v okolí Vlachova. Měla jim prý nosit do jetele za svou usedlostí potraviny, ošacení a další potřebné prádlo. Věc oznámil Místnímu národnímu výboru ve Vlachově prozatímní správce jejího domu. Když členové výboru dorazili prohledat označené místo, našli skutečně zásoby potravin a prádla, mezi nimiž byly i části nacistických uniforem, věci z divadelního spolku Hitlerjugend atd. Dworschaková při výslechu uvedla, že věci ukryla do jetele před sovětskými vojáky, kteří u ní byli několikrát rabovat. Jak se do prádla dostaly ony části uniforem a další věci nacistických spolků, vysvětlit nedovedla. Dworschaková byla dána do sběrného tábora pro Němce v Lukavici a pak byla přesunuta do Zábřehu, kde dostala ve vězení prudký střevní katar. Přivolaný lékař vyloučil, že by se jednalo o závažný zdravotní problém. Za několik dní poté byla Dworschaková nalezena v cele mrtvá.¹²¹

U řady dalších osob je možné minimálně dokázat, že nezemřely před polovinou května 1945, někdy dokonce že v květnu toho roku nemohly zemřít vůbec. Zcela jistě proto nezemřely před příchodem Rudé armády, jak nás o tom zpravují oficiální zprávy o sebevraždách.

Řezník Kurt Ilgner, člen NSV (Nacionálně socialistická lidová péče) a polovojenské nacistické organizace NSFK (Nacionálně socialistický letecký sbor), měl zapálit svůj dům a poté se oběsit. Dokumenty ale ukazují, že byl ještě koncem května 1945 naživu, protože se

(Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „Jiří Schwank“, nefol.

¹²⁰ Vesnice na Zábřežsku.

¹²¹ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /C-H/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „Dworschaková Agnes“, nefol.; STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. FF UP (KHI), Olomouc 2010, str. 62.

mezi 22. a 25. květnem 1945 dostavil k evidenci zábřežských Němců, kde byl zapsán pod číslem 262. Spolu s ním byla zaregistrována i jeho manželka, členka NSV a NS-Frauenwerk (Nacionálně socialistické hnutí žen).

Prvního červnového dne se k zápisu dostavil také bývalý poštovní úředník a člen NSV Johann Schwub s manželkou a dvěma dcerami (obě pracovaly za okupace jako úřednice). Zapsáni byli pod čísly 793 až 796. Přitom právě „*poštovní podúředník ve výslužbě Jan Švub s manželkou a dcerou*“ se měli ze strachu otrávit, opět před pádem režimu.

Jako číslo 960 se nechal v červnu 1945 zapsat rovněž zábřežský Němec Adolf Rieger. A jistý Adolf Rieger, zábřežský obchodník s textilním zbožím, měl spáchat ze strachu z Rudé armády sebevraždu. Žádný jiný Adolf Rieger se kromě onoho, který figuruje jako číslo 960, v soupisech německého obyvatelstva nevyskytuje a toto jméno nenacházíme ani v žádných jiných dokumentech. Zdá se tedy, že ani zde k sebevraždě před pádem režimu nedošlo a možná k ní nedošlo vůbec.

Určité pochybnosti můžeme mít u sebevraždy „*švadleny A. Zenzigerové*“. K zápisu Němců se v průběhu června 1945 totiž dostavila jistá Anna Zenziger, které připadlo zápisové číslo 1004 a která byla 21. dubna 1946 odsunuta v osmasedmdesáti letech do Německa. V polovině června 1945 se však dozvídáme, že Anna žila dlouhá léta ve společné domácnosti se dvěma sestrami, které prý „zahynuly tragickou smrtí“. Tato tragická smrt se musela odehrát někdy koncem okupace či nedlouho po ní, protože kvůli ní sedmasedmdesátiletá Anna zažádala v červnu 1945 Místní národní výbor Zábřeh o povolení, zda by se k ní mohl nastěhovat synovec Ericha Zenziger s rodinou, který tehdy bydlel na Masarykově náměstí.¹²² Je tedy možné, že sebevraždu spáchala některá z jejích sester. Protože se ale pod pojmem „tragická smrt“ mohou ukrývat i jiné okolnosti úmrtí, jde tu spíše o spekulaci a domněnku.

Když jsme takto vyloučili či zproblematizovali sebevraždu přibližně u poloviny udávaných osob, lze jako pravdivou brát jen informaci o dobrovolném ukončení života v případě účetního Hanse Hauka a jeho manželky (u jejich syna se spíše zdá, že se po počáteční slibné

¹²² SOkA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Němci 1945-1948, inv. č. 40/KA2, nefol.; sign. Vynětí z opatření proti Němcům, odsun 1946-1948, inv. č. 41/KA2, fol. „2. odsun dne 21. 4. 1946“ a „Odsun dne 14. 7. 1946“; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. *Soupis odsunutých Němců pro mezinárodní odsunovou komisi 1946*, inv. č. 290, nefol.; sign. Zajištěné části něm. konf. majetku (šperky, hud. nástroje, obrazy, zbraně, textil aj.; 1946-1947), inv. č. 560, žádost Anny Zenzigerové z 15. 6. 1945, nefol.; STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. FF UP (KHI), Olomouc 2010, str. 62.

kariéře člena a funkcionáře několika nacistických mládežnických organizací a vládního inspektora při úřadu zábřežského landráta nevrátil živý z fronty)¹²³, manželky městského úředníka Anny Hejskové, manželky řezníka Josefa Krusche (údajně protičesky orientovaného sudetského Němce)¹²⁴ Berty Krusch, barvíře a továrního mistra z firmy Brass Augusta Knappa (roku 1938 se stal členem NSDAP, později vedoucím sociálního úseku personálního úřadu okresního vedení NSDAP v Zábřehu a roku 1944 obdržel Válečný záslužný kříž II. třídy bez mečů; v době převratu měl teprve čtyřicet šest let)¹²⁵, městského úředníka Winzenze Wachutky (po válce žila ve městě jen jeho manželka a on, člen NSDAP a SA, byl vedený jako neznámý)¹²⁶, školáka Alfreda Bayera a osmi členů rodiny Hackenbergerovy. Dobrovolně svůj život v Zábřehu ukončili zřejmě ještě Amalie Pilc z Opavy a jistý muž, u nějž nebyla zjištěna totožnost.¹²⁷

¹²³ BIMAN, Stanislav; DUŠKOVÁ, Sabina: *Kdo byl kdo v župě Sudety. Biografická příručka A-Z*. SOBA Litoměřice, 2008, příjmení na H, str. 345.

¹²⁴ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /CH-L/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „Josef Krusch“, nefol.

¹²⁵ BIMAN, Stanislav; DUŠKOVÁ, Sabina: *Kdo byl kdo v župě Sudety. Biografická příručka A-Z*. SOBA Litoměřice, 2008, příjmení na K, str. 338 a 339.

¹²⁶ SOkA Šumperk, MěNV Zábřeh, sign. Němci 1945-1948, inv. č. 40/KA2, nefol.

¹²⁷ STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. FF UP (KHI), Olomouc 2010, str. 62 a 63.

Za Vůdce a za vlast se zbraní v ruce

I

Roku 1938 si většina Němců ve své euforii pramálo uvědomovala, že za odtržení od ČSR zaplatila ztrátou demokracie a svébytnosti a že záhy bude muset přinést těžké oběti Hitlerově válce.¹²⁸ Ačkoli postupné vystřízlivění vneslo do německého tábora nespokojenost, funkčnost nacistického represivního aparátu spolu s fanatismem řady sudetoněmeckých obyvatel nutily nespokojené německé občany nechat si své názory pro sebe. Alespoň navenek museli budít zdání loajality. Možnosti jejich odporu byly v případě nespokojenosti s Hitlerovým režimem ještě omezenější než u Čechů. Získat kontakty na české odbojové hnutí totiž bylo pro Němce vzhledem k opatrnosti a podezřívavosti členů ilegálního hnutí i vzhledem ke vzrůstající averzi obou národnostmi poměrně složité. A hledat spojence mezi Němci příliš bezpečné nebylo.

První doklady reptání v německé komunitě v Zábřehu sledujeme v roce 1942 v souvislosti s horšícím se životním standardem.¹²⁹ Ještě větší vlna nespokojenosti a zdrcení však přišla po stalingradské porážce. Tato národní katastrofa se zábřežských Němců spolu s pokračujícími vysokými ztrátami na východní frontě opravdu hluboce dotkla. Koncem září 1943 bylo pro Zábřeh hlášeno již sto padlých mužů a noví mrtví a zranění přibývali až do posledních týdnů okupace. Řada dalších mužů zůstala po válce nezvěstná.¹³⁰ Němečtí chlapci, kteří byli na

¹²⁸ BARTOŠ, Josef: *Nové pohledy na vztahy Němců a Čechů v letech 1938-1945*. In: *Historie okupovaného pohraničí 1938 – 1945* (1. díl). Univerzita Jana Evangelisty Purkyně Ústí nad Labem 1998, str. 188.

¹²⁹ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis z 19. října 1942, nestr.

¹³⁰ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis z 28. září 1943 a ze 2. května 1945, nestr.; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. *Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh*, inv. č. 208 /M-Ř/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spisy: „*Růžena Malorná*“, nefol.; inv. č. 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Josef Schön*“, nefol.; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. *Žádosti o čl. stát. občanství (smíšená manželství a antifašisté, 1945)*, inv. č. 210, spis Anny Melcherové; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. *Zajištěné části něm. konf. majetku (šperky, hud. nástroje,*

službu u Wehrmachtu příliš mladí, byli využíváni alespoň při budování opevnění v rámci členství v RAD (Říšská pracovní služba).¹³¹ Za této situace chápali Němci jako křivdu, že Češi, kterým se v jejich očích dařilo dobře, na vojnu nemuseli. Navíc česká část obyvatel města (kromě kolaborantů) sledovala vývoj na frontě s radostí a jejími občasnými veřejnými projevy včetně provokujících narážek na horšící se situaci německých armád jítřila již tak nepřátelskou atmosféru mezi mnohými českými a sudetoněmeckými obyvateli.¹³²

Přestože od roku 1943 ubývalo v Zábřehu Němců, kteří veřejně manifestovali své pronacistické přesvědčení (např. formou vyvěšování praporů či ozdobených obrazů Hitlera),¹³³ mnoho z nich si své ideje a optimismus nenechalo vzít ani dlouho poté. Když čeští obyvatelé Zábřehu zaznamenali zprávy o invazi Spojenců v Normandii, přijali je s radostí, ale i s obavou ze zvýšené agresivity Němců a teroru.¹³⁴ Strach z možného německého zúčtování pak přetrvával až do května 1945. Navzdory nevyhnutelné vojenské katastrofě totiž řada sudetských Němců zůstávala Hitlerovi ze strachu nebo z fanatismu věrná až do tohoto hořkého konce.¹³⁵

obrazy, zbraně, textil aj.; 1946-1947), inv. č. 560, fol. „*Adolf Urbášek, žádost o přidělení kuchyňského zařízení v čís. 58, Havličkova ul. V Zábřeze*“; STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. Olomouc 2010, str. 29 a 30.

¹³¹ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Žádosti o čsl. stát. občanství (smíšená manželství a antifašisté, 1945), inv. č. 210, spis Hedviky Vašátkové.

¹³² BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 30; BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 62 a 63; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 37/47, fol. 53.

¹³³ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, nedatovaný zápis z jara 1943, nestr.; SOkA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Přiznání státního občanství 1946-1949, inv. č. 30, nefol.; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 162/47, fol. 10, 12, 14, 15 a 28.

¹³⁴ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis ze 6. června 1944, nestr.

¹³⁵ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal Okresní výbor OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 32 až 34;

Koncem září 1944 byla založena německá domobrana (Volkssturm), čímž došlo k mobilizaci neodvedených, starých i příliš mladých Němců do ozbrojených jednotek. Mezi lednem a březnem 1945 došlo v režii této poslední naděje Říše k vybudování protitankových zátarasů na křižovatkách, zákopů podél silnic a dalších obranných objektů.¹³⁶ Ve výzbroji zábřežské domobrany se v květnu 1945 nacházely ruční střelné zbraně a vzhledem ke stavu výzbroje domobran v okolních obcích i dalším indiciím také kulometry, granáty a pancéřové pěsti.¹³⁷ Češi ale přípravu obrany příliš vážně nebrali. Rozhodně se neobávali toho, že by se Němci ještě mohli ubránit tlaku postupujících nepřátel: „*Je krásné podzimní deň, slunce svítí, je málo zima. Je neděle, Němci bubnují a vrískají, dělají si pěknou náladu, učí se střílet, aby uměli, až sem přijdou Rusi, a již se blíží, již se probili na Karpatskou Rus, spolu s československým vojskem se blíží k nám. Slováci jsou partyzáni, připojí se teď k Rusům a budou řezat Němce. Na Jugoslávii již dobili Bělehrad a spolu s maršálem Titou teď pudou na Buda Pešt. Nechtěli Maďari kapitulovat, ale zakrátko budou sražení k zemi ... Již svírají Němce do kleští...*“¹³⁸ Svoji skepsi k účinnosti Volkssturmu a obranných pozic údajně vyjadřovali i němečtí vojáci z východní fronty, kteří projížděli jako zranění městem. V něm byl nejpozději koncem roku 1944 zřízen pro tyto osoby lazaret, který fungoval až do pádu režimu. Léčili se v něm i

BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 73; Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis ze 2. května 1945, nestr.; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, inv. č. 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Hermína Scholzová*“, nefol.

¹³⁶ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal Okresní výbor OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 60; BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 112; STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. Olomouc 2010, str. 26 až 28; ZIMMERMAN, Volker: *Sudetští Němci v nacistickém státě*. ARGO, Praha 2001, str. 310.

¹³⁷ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /CH-L/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Erwin Link*“, nefol.

¹³⁸ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis z 22. října 1944, nestr.

němečtí vojáci pocházející přímo ze Zábřehu.¹³⁹ Zpráva o tom, že váleční veteráni šířili ve městě defetistické řeči, ovšem nepochází z příliš důvěryhodného zdroje a nemáme ji nikde jinde potvrzenou.¹⁴⁰ Pokud by si zkušení vojáci dovolili veřejně pronášet podobné poráženecké výstupy, vystavovali by se nebezpečí postihu ze strany okupační moci. I na jaře 1945 totiž dokázali ve městě přesvědčení nacisté tvrdě zasáhnout proti nepřátelům režimu a těm, kdo by nahlodávali bojové odhodlání domobranců. Svědčí o tom i průběh aféry s několika zkomolenými protibolševickými hesly v Schefterově podniku v únoru 1945. Když tehdy při provádění podnikové protibolševické kampaně došlo k pozměnění některých hesel do komické a protinacistické podoby, neváhali se aktivně pronacističtí němečtí zaměstnanci kriticky pustit do ředitele podniku Hermanna Krauseho. Ten byl podle nich jako předseda závodní buňky DAF zodpovědný za laxní přístup při pátrání po vinících. Přitom právě ředitel Krause vystupoval za okupace jako skalní stoupenec národního socialismu a vybudoval si na tomto postoji kariéru.¹⁴¹ I v závěrečné okupační etapě tudíž musel dávat vytrvale najevo svoji pronacistickou aktivitu, jinak mohl být nahrazen. Ostatně třeba v zábřežské skupině nacistické organizace NSKK (Nacionálně socialistický motoristický sbor) bylo na jaře 1945 už asi jen patnáct mužů. Kromě odvodů do armády to způsobilo právě vyloučení všech Němců, kteří v NSKK přestali časem vykonávat řádně svoji službu.¹⁴²

Vývoj vojenské situace nicméně nutil přijmout skeptické postoje k vojenským možnostem Říše stále více Němců ve městě. Na odvaze a odhodlání jim jistě nepřidalo ani pozorování výjevů, které popsala Češka Marie Pěničková z Krumpachu v prosinci 1944: „*Dnes a včera jeli tady a přenocovali Srbi Němci, kteří se tam dávno nastěhovali, zabrali si pěkný statky a měli se dobře. Srbe tam utlačovale a dále jim zle. Ted' když Němci prohrávají a všade je řežou, musí jít Němci tam odtud pryč. Jinak by je Rusi vzali na Sibiř ... Dnes přijelo 400 koňů*

¹³⁹ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /CH-L/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Gustav Ilgner*“, nefol.

¹⁴⁰ STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. Olomouc 2010, str. 28.

¹⁴¹ ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 751/46, fol. 5, 7, 30, 33, 37, 38, 40, 43 a 51.

¹⁴² Tamtéž, sign. Ls 751/46, fol. 36.

s vozy jak cigani. Včera jich přijelo 240. Jedni odjedou a druzi zas přijedou. Zitra jich přijede 600, musíme všickni vzít koně na noc do stodol. My musíme vzít jich 4. Jedou do Kladska a dal. Tak to bude i tady, až přijde deň, tak Němci odtud' poletí.“¹⁴³ Nebo: „Vystěhovalci přestali jezdit s koňmi, kladou je na dráze. Každý den po 14 dnů přijelo do Krumpachu a města 400 až 600 koní s vozy – to byla podívaná; skoro bosí a takovém omšelém šatě, na voze jak cikáni, přikrytí slámou a hadrama. Koni byli malo větší a suši. Vystěhovalci říkali, že se měli dobře, ale že jsou Němci a tak musí pryč. Jsou z Jugoslávie, je to kousek země poněmčené za Marie Terezie, která je tam zatáhla z Kladska roku 1770. A teď zas musí jít pěšky nazpět.“¹⁴⁴ V únoru 1945 se k útěku německého obyvatelstva z Východu přidal i ústup armádních jednotek: „Válka se bude brzy končit. Vojsko utíká, lidi se stěhují od Krakova, všecko prchá na vozích skrz Krumpach. Tisíce a tisíce koňstva a lidí ze Slezska, samí Němci od Katovic, od Hlivic, od Ratiboře, teď přijíždí od Těšína, od Opavy. Měli jsme zde koně každý deň 4 – 6, jedni zde byli celý týden. Ti byli od Živiec za Bílskem.“¹⁴⁵ Příchod německých přesídlenců z východní Evropy byl navíc doprovázen konflikty se samotnými sudetskými Němci. Uprchlíci z Východu totiž stejně jako německé rodiny z vybombardovaných říšských měst nevykazovali očekávanou nacionální a nacistickou uvědomělost a spíše sudetské Němce vyjídali. Navíc byli okupačními úřady v míře ne vždy únosné ubytovávání v zábřežských domech a bytech, což rovněž ke spokojenému soužití nepřispívalo. Nebylo to však poprvé, kdy během války došlo k rozmiškám v rámci německé komunity. Již dříve je způsobilo soupeření sudetoněmeckých a říšskoněmeckých nacistů o funkce ve státním a správním aparátu a o kontrolu sudetského hospodářství; navíc i zde byl jistý názorový rozdíl, protože říšští Němci se vyznačovali větší chladností a střízlivostí k protičeskému komplexu a fanatickému nacismu mnoha sudetoněmeckých obyvatel.¹⁴⁶

¹⁴³ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis ze 30. listopadu 1944, nestr.

¹⁴⁴ Tamtéž, zápis z 24. prosince 1944, nestr.

¹⁴⁵ Tamtéž, zápis z 18. února 1945, nestr.

¹⁴⁶ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 33; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /M-Ř/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „Josef Malášek“, nefol.

Kromě průchodu uprchlíků byli zábřežští Němci stejně jako Češi konfrontováni s evakuací vězňů a zajatců z koncentračních táborů, které byly ohroženy postupem Rudé armády. Již koncem ledna 1945 projížděly po hlavní železniční trati od Olomouce k České Třebové tzv. vlaky smrti. Byli to většinou vězňové z Osvětimi, kteří byli přepravováni za třeskutého mrazu v otevřených nákladních vagónech - jejich mrtvoly byly nemilosrdně vyhazovány kolem tratě.¹⁴⁷ Jen od Zábřehu k sousední Nemili jich bylo nalezeno deset. Na vlastní oči to viděl i Karel Pěnička, jak nás o tom zpravuje opět jeho manželka Marie: „*Vozili trestance až z Osvěčína v odkrytých vozech a mrzlo, špatně oblečení, hladní, tak že jich moc umřelo a zmrzlo, tak je vyhazovaly ty mrtvoly z vlaku. Můj muž jel do lesa a naproti Šubrtové kaple byla vyhozena první mrtvola, velký chlap nuzně oblečený v ponožkách a tak když přijel za Hněvkov, tak jich viděl vyhozených 5, do Hoštýna zase 5 a tak to šlo pořád. Bezcitní tyrané, ti Němci, aby jenom nás P. Bůh od nich vysvoboditi ráčil brzo.*“¹⁴⁸ Jak bylo doloženo v bakalářské práci, tyto výjevy šokovaly (a někdy přiváděly k pláči) i některé německé drážní zaměstnance, kteří s tichým souhlasem stráží během zastávky jednoho z vlaků na zábřežském nádraží poskytovali zajatcům ve vagónech pomoc.¹⁴⁹

V této době procházel přes javornický výběžek na Jesenicku pěšky transport vězňů z pobočky Osvětimi v Birkenau.¹⁵⁰ Ani ten se Zábřehu nevyhnul: „*Vodijou tady zajatý Rusy a Angličany, ti jsou tak ubozi až k pláči, nemohou již jít a tak je bijou holema a pažbama, jsou hladní, prosí na lidech chleba ze zepjatéma rukama. Lidí jim nosí, na cestě jim dávají kdo co má a kde jsou ubytováni přes noc, tak musí spat v stodolách, lidi jim vaří brambory, polívky a co mohou zehnat. Lid je rozhořčen až hrůza.*“¹⁵¹ Objevuje se i zpráva, podle které hrozil

¹⁴⁷ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Berthold Winkler*“, nefol.

¹⁴⁸ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčкова z Krumpachu, zápis z 18. února 1945, nestr.

¹⁴⁹ STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. FF UP (KHI), Olomouc 2010, str. 22.

¹⁵⁰ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 111 a 112.

¹⁵¹ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčкова z Krumpachu, zápis z 18. února 1945, nestr.

každému, kdo se pokusil zajatcům pomoci, tvrdý postih: „Čeští lidé poskytovali pomoc jak mohli, za velkého nebezpečí a často i s nasazením života. Očitý svědek vyprávěl, že oslovil mírně strážného, mladíčka sotva dvacetiletého, který bil lískovou holí hlava nehlava: „To byste snad dělat nemusel.“ „Was“, osopil se na něho voják a napřáhl hůl, „willst du mit gehen?“.“ Tento úryvek však pochází z pamětní knihy o Zábřehu za okupace, která byla sepsána až v 60. letech. Nikde jinde informace o takto tvrdém postupu vůči pomáhajícím Čechům nemáme, takže nelze říci s jistotou, zda Češi tyto aktivity prováděli skutečně v ohrožení života. K této úvaze nás vede skutečnost, že policie v Zábřehu stejně jako četnictvo v okolních obcích obdržely během průchodu zajatců několik udání od německých civilistů, kteří zjistili u Čechů přípravu nebo realizaci podpory putujících vězňů, na což upozorněné bezpečnostní orgány reagovaly velmi benevolentně – udaní Češi nedostali ani finanční pokutu a došlo maximálně k zabavení připravených potravin či jiného materiálu. Zprávy máme jen o symbolickém fyzickém ohrožování těch, kdo se v přítomnosti policie a německých civilistů pokusili poskytnout procházejícím zajatcům pomoc. Můžeme si jen domýšlet, že si příslušníci okupační správy již více rozmyšleli zákroky proti Čechům, jejichž osvobození se nezadržitelně blížilo. Podle tvrzení jednoho z členů zábřežské bezpečnostní policie již nebyly tyto prohřešky vzhledem k obecně krizové situaci brány jako závažné. Navíc prý nebylo ve směrnicích pro transporty výslovně zakázáno využívat pomoci civilního obyvatelstva. Rozhodování v této věci bylo ponecháno velitelům transportu a jistý vliv měli samozřejmě jednotliví dozorcí. Jedině jejich fanatismus nebo strach z reakce pronacistického sudetoněmeckého obyvatelstva tak mohly zapříčinit, že bylo pomoci bráněno, případně že byly pokusy o ni trestány. Bezesporu však víme, že v Zábřehu a blízkém okolí došlo během průchodu transportů k zastřelení několika ruských válečných zajatců jejich strážci. U případů, kde známe důvod zásahu, šlo oficiálně o zastřelení na útěku.¹⁵² Zajatci tedy putovali v neustálém ohrožení života, přičemž nejhůře na tom byli ti z nich, kteří měli sovětskou státní

¹⁵² SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /CH-L/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „Pavlína Kreutzingerová, nefol.; inv. č. 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „Berthold Winkler“, nefol.; STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. Olomouc 2010, str. 23; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 1022/46, fol. 11; sign. Ls 1362/46, fol. 11 a 41.

příslušnost. Máme sice nepodloženou zprávu, že jim v Zábřehu napomáhali němečtí civilisté dokonce při útěku z kolony, mnohem bezpečněji však víme, že se zabíjením sovětských vojáků a zajatců, které svou povahou hraničilo s válečným zločinem, chlubívali ve městě svým rodinám a známým němečtí vojáci z východní fronty (na dovolené či po návratu z armády po skončení války). Životy bezbranných zajatců se tak za této situace, kdy již bylo těžké vybit si zlost a antibolševické nálady na nezadržitelně postupující a nesmírně silné Rudé armádě, jistě nacházely ve velkém ohrožení.¹⁵³

Zábřežští Češi se v důsledku těchto otřesných událostí stále více dostávali ve vztahu k Němcům do nepřátelského stavu. Poslední měsíc před koncem okupace byla tato averze podtržena ještě svědectvími několika Čechů, kteří byli kvůli epidemii tyfu propuštěni z Terezína, kde jiní, méně šťastní čeští obyvatelé města zahynuli.¹⁵⁴

Konflikty poněkud jiného charakteru ve městě vyvolávalo nedodržování zásad protiletecké obrany (Čechy stejně jako Němci), což bylo způsobeno určitou únavou z neustálých leteckých poplachů. Ty totiž kontrastovaly se skutečností, že kromě května 1945 k žádnému leteckému útoku na Zábřeh nedošlo. Frekvenci přeletů letadel nepřátelských armád ukazuje následující vzpomínka z října 1944: „*I tady lítají cizí létadla skoro každý deň. Troubí vždycky sireny a lidí, kteří jsou venku, musí do krytu.*“¹⁵⁵ nebo z konce listopadu 1944: „*Každý deň je nálet, sireny troubí, až hrůza, když toto piší, též troubí sirény. Létají až sem anglický létadla...*“¹⁵⁶. Nelze se proto divit, že řada obyvatel brala na lehkou váhu příkazy k odchodu do krytů,

¹⁵³ SOKA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno, 1945), spis „*Jan Urbášek*“, nefol.; STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. Olomouc 2010, str. 31; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 179/45, fol. 46, 57, 58 a 59; sign. Ls 535/46, fol. 2, 3, 5 a 6; sign. Ls 621/46, fol. 1 až 69.

¹⁵⁴ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 111 a 112; STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. Olomouc 2010, str. 32.

¹⁵⁵ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis ze 17. října 1944, nestr.

¹⁵⁶ Tamtéž, zápis ze 30. listopadu 1944, nestr.

případně za přeletů nepřátelských formací nedodržovala všechny stanovené předpisy. Dokonce se dozvídáme, že němečtí příslušníci Luftschutzu (Protiletická ochrana) naráželi ve městě při výkonu své funkce na posměšky a nadávky ze strany svých soukmenovců. Někdy proto dodržování zásad protiletické ochrany museli vynucovat násilím příslušníci Schutzpolizei.¹⁵⁷ Nedodržování předpisů protiletické ochrany bylo i problémem Čechů. Ti byli ale pro svou národnost navíc podezříváni, že například sabotují zatemňování oken a světel úmyslně, aby usnadnili orientaci nepřátelským letadlům.¹⁵⁸

Stále větší frekvence přeletů letadel spolu s mohutným duněním děl, pohyby vojsk a proudícími uprchlíky každopádně dosvědčovaly, že válka ve své bezprostřední podobě se blíží i k Zábřehu, doposud relativně vzdáleném od fronty.

II

Obavy z výsledku setkání přichystané německé obrany a postupující Rudé armády sužovaly dlouho dopředu nejen Němce. V záznamech Marie Pěničkové je poprvé registrujeme během února 1945,¹⁵⁹ na začátku května si pak zapsala: „*Máme 3 krávy, 2 velké jalovice a 2 menší, 3 prasata, 2 slepic, 2 kačeny a 3 husy. Budeme-li muset utíkat před válkou, co si s tím počnem.*“¹⁶⁰ O pět dní později, 7. května 1945, doplnila: „*Dnes jsme celý den rozrušení, vojna se blíží. Olomouc již padla, od Šternberka se prý již Rusi blíží k nám. Máme již hodně*

¹⁵⁷ KURAL, Václav; RADVANOVSKÝ, Zdeněk a kol.: „*Sudety*“ pod hákovým křížem. Nakladatelství albis international. Ústí nad Labem 2002, str. 328 a 329; STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. FF UP (KHI), Olomouc 2010, str. 10, 11, 12, 13 a 56; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 1263/46, fol. 2, 7, 15 a 2.

¹⁵⁸ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 55.

¹⁵⁹ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis z 18. února 1945, nestr.

¹⁶⁰ Tamtéž, zápis ze 2. května 1945, nestr.

uklizeno ve sklepech a v kvelbě v chaloupce. Myslíme si kdyby přišel oheň aneb puma, abychme něco měli ukrytý. Doufáme, že to snad' nebude tak zlé. Ted' právě letěly ruský letadla a ze Skalecké stráně na ně střílely z kulometů a nad naším stavením to praskalo. V Praze jsou velký boje, Němci ji nechtějí pustit a Češi je ženou ven. Angličané osvobodili Plzeň a ženou se Čechům na pomoc. Co bude zítra?''¹⁶¹

Když nastal večer posledního dne před osvobozením města, zahájily německé vojenské jednotky ve městě spolu s příslušníky domobrany palbu z děl, minometů a ručních zbraní. Rudá armáda odpověděla stejně tak. Dělostřelecké granáty si vybraly daň v podobě dvou vyhořelých a řady dalších velmi poškozených budov,¹⁶² jak dosvědčuje i zpráva o situaci v sousedství Pěničků v Krumpachu: „*My nemáme škody žádné, jen pod nama do chalupy spadl granát a rozbil jim střechu Kouřilom.*“¹⁶³ Poničena byla i hájenka v Růžovém údolí za městem; tu měly na svědomí ale spíše ustupující německé jednotky.¹⁶⁴ Dělostřelba spolu s palbou z ručních zbraní způsobily v ulicích během následujícího dne i množství menších škod, mezi nimi nespočet vysypaných okenních tabulí. Řada lidí přečkala poslední noc před osvobozením ze strachu o život v krytech a sklepech.

Kolem čtvrté hodiny ranní 8. května 1945 němečtí obránci vyhodili do vzduchu silniční most u nádraží (nový most byl dokončován ještě na podzim roku 1947)¹⁶⁵, nálože na nedalekém železničním nadjezdu se však jednomu z českých občanů Rudolfova (dnes část Zábřehu) podařilo včas odstranit. Plány na zničení vybraných mostů byly vypracovány i v okolí města, přičemž jednotlivým četám Volkssturmů za tímto účelem vycvičili důstojníci Wehrmachtu

¹⁶¹ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis ze 7. května 1945, nestr.

¹⁶² SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Přidělování bytů a vnitřního zařízení po Němcích; 1945-1946), inv. č. 561, žádost Anny Janíčkové o přidělení bytu v přízemí z důvodu poškození podkrovní části domu dělostřelectvem během bojů o město, nefol.

¹⁶³ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis z 29. května 1945, nestr.

¹⁶⁴ ZA Opava, pobočka Olomouc. SSL Zábřeh, sign. X, inv. č. 3, fol. 70.

¹⁶⁵ SOkA Šumperk. MěNV Zábřeh, inv. č. 29 (Popis obce, sloučené osady Rudolfova, Ráječek a Skalička a stav obyvatelstva 1946-1955), nestr.

jejich vlastní demoliční oddíly.¹⁶⁶ V Zábřehu byla brzy ráno odsloužena tichá ranní mše, po níž se věřící rozešli znovu do úkrytů. Kolem šesté hodiny nastoupili k hájení obranných pozic členové Hitlerjugend, údajně již značně opilí. Vzhledem k tomu, že cílem obránců města bylo zdržet Rudou armádu jeden den, čelili sovětským vojáci po zahájení útoku určitému odporu v levobřežní části města ve směru na Leštinu, odkud byl útok na město veden. První sovětské oddíly pronikly do ulic kolem osmé hodiny ranní, definitivně se ale rudoarmějcům podařilo Zábřeh obsadit s nasazením tanků a minometů až nedlouho před polednem. Spolu s nimi vstoupili do města i hrabovští partyzáni. Zábřežští partyzáni dorazili do města až po odjezdu posledních nacistických vojenských kolon (Wehrmacht, Waffen-SS) přes kopec Račice do Čech. Příslušníci Volkssturmu a Hitlerjugend složili zbraně a rezignovali na výraznější odpor.¹⁶⁷ Protože řada Němců včetně členů domobrany tou dobou opustila město, neproběhl již žádný úspěšný pokus shromáždit všechny zbraně porozdávané Volkssturmem. Proto např. německý úředník v textilním podniku Schefter, člen tamní závodní rady a příslušník NSDAP Gustav Winter ze Zábřehu, který byl v dubnu 1945 ozbrojen jako volkssturmann vojenskou puškou s patnácti náboji a pistolí s dvaceti náboji, odevzdal pušku prostřednictvím jiného Němce ustupující německé armádě, pistolí si však ponechal a zakopal ji na svém pozemku, údajně s úmyslem spáchat s manželkou Mariannou sebevraždu zastřelením.¹⁶⁸

Selhání domobrany se dalo očekávat. Členství ve Volkssturmu bylo povinné, výzbroj slabá, zkušenosti se skutečnou válkou nulové¹⁶⁹ a k bojové morálce nepřispěl ani útek řady

¹⁶⁶ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. *Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh*, inv. č. 208 /CH-L/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Erwin Link*“, nefol.

¹⁶⁷ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 69 až 74; STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. Olomouc 2010, str. 48 až 54 + ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 204/45, fol. 8.

¹⁶⁸ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. *Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh*, inv. č. 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Gustav Winter*“, nefol.

¹⁶⁹ ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 138/46, fol. 5 a 14; sign. Ls 156/46, fol. 3, 4, 15 a 31; sign. Ls 261/46, fol. 2 a 7; sign. Ls 307/46, fol. 10 a 12.

významných nacistů v posledních dnech a hodinách okupace. V bakalářské práci se lze v kapitole o obraně města dočíst, že na křižovatce u nádraží a u mostu přes Moravskou Sázavu stál tzv. „Willmannův zátaras“ (Willmannsperre). Název dostal podle tehdy jednoho z nejvlivnějších a nejaktivnějších nacistů ve městě, Rudolfa Willmanna. Tento muž se stal v lednu 1944 po dohodě se zábřežským vedením NSDAP vedoucím firmy Elektromotor Skrat, do té doby největšího českého podniku na území dnešního Zábřehu. Název firmy byl po této změně doplněn na Elektrofabrik Rudolf Willmann u. Co., Hohenstadt. Willmann byl kromě toho pověřen v letech 1944 a 1945 říšským ministerstvem letectví, aby vedl výrobu malých bomb vzoru SD I v Protektorátu. Tato jeho funkce měla název „Leiter der Arbeitsgemeinschaft Protektorat-Guss“. I tento člověk, jeden ze symbolů proklamované odvahy, odjel 7. května z továrny se svou sekretářkou a její sestrou, s nimiž bydlel od srpna 1944 ve společné domácnosti v Ráječku. Protože však byl koncem května 1945 v Zábřehu zatčen, nehledal úkryt zřejmě nikde daleko. Od 5. května 1945 do podniku nedorazil ostatně ani Willmannův společník a podnikový úředník Ing. Josef Knirsch. Také on se však brzy po pádu režimu znovu objevil ve městě, takže zřejmě neuprchl nikam daleko a spíše se během revoluce skryl. Možná měl jeho úkryt dokonce souvislost s úkrytem společníka Willmanna.¹⁷⁰ Není divu, že při podobném mizení čelných nacistů v předvečer boje nebyly šance na hrdinný odpor obránců příliš velké. Alespoň však nebyli díky kolapsu obrany po válce potrestáni. Jak obyčejní zábřežští volkssturmanni, tak jejich velitelé nebyli za členství v domobraně nijak perzekuováni a tento nulový postih příslušníků Volkssturmu lze pozorovat až na výjimky i v okolních oblastech.¹⁷¹ O poměrně snadném obsazení Zábřehu rudoarmějci svědčí i tento záznam Marie Pěničkové ze 30. ledna 1946: „*Vojnu jsme tak šťastně přežili, co jsme se naměli z ní strachu. 7. května již jsme slyšeli dunění děla za Kolšovem tu stranu. V noci bylo jasno, bitva se přiblížila, takové ohnivé koule lítaly, rána za ránou, my jsme se*

¹⁷⁰ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Rudolf Willmann*“, nefol.; STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. Olomouc 2010, str. 62.

¹⁷¹ ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 138/46, fol. 5 a 14; sign. Ls 156/46, fol. 3, 4, 15 a 31; sign. Ls 261/46, fol. 2 a 7; sign. Ls 307/46, fol. 10 a 12.

nikde neskovali. Lidé byli v krytech i ve sklepách schovaní. Nebylo to hrozné, válku jsem si představovala horší. A tak to trvalo do večera 8. května a ráno byla kapitulace.“¹⁷²

III

Kromě materiálních škod přinesl průchod fronty mrtvé a raněné. Z řad civilního obyvatelstva byli tři muži poranění kulkami a tři muži a čtyři ženy poranění střepinami granátů. Tři civilisté dále zahynuli při sovětském náletu na nádražní komplex. Šlo o manžele Františku a Vojtěcha Baldermannovi, kteří se na Rudolfově (dnes součást Zábřehu) vraceli z lesa domů, a o Helenu Drábkovou, usmrcenou mezi odstavenými vagóny. Jak příznačné bylo pro poválečné postavení Němců, když byli národním výborem někteří z nich po květnu 1945 do vagonů poškozených střelbou provizorně nastěhováni. Přitom šlo údajně o objekty v neobyvatelném stavu.¹⁷³ Na sovětské straně při bojích o město zahynulo devatenáct vojáků a další tři byli zraněni. Němečtí obránci měli asi dvacet padlých. Z řad partyzánů byl během průchodu fronty zabit jeden sovětský příslušník zábřežské skupiny. Některé z těchto obětí padly při likvidaci ojedinělých bodů odporu v osvobozeném městě. Konkrétně v boji o spínací stanici v Ráječku, kde se zabarikádoval německý vojenský oddíl, údajně příslušníci SS, a dále při boji s obrněnými německými silami u blízké vesnice Rájec. Tento druhý, zarputile se bránící oddíl ustoupil do Čech teprve 8. května večer.¹⁷⁴ Květnových bojových akcí se

¹⁷² Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápisy z 29. května 1945 a 30. ledna 1946, nestr.

¹⁷³ *Seznam obětí války farnosti zábřežské.* In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě.* Ročník XXXIX, číslo 3, str. 2; SOKA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Přidělování bytů a vnitřního zařízení po Němcích 1945-1946, inv. č. 561, fol. „*Růžena Kozáková, v Zábřeze Nádražní ul. 49*“.

¹⁷⁴ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis ze 6. dubna 1946, nestr.; STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik.* Bakalářská práce. Olomouc 2010, str. 41, 42, 53, 54, 55 a 57; *Za Jarkem Tímou a Jednou Háječkem.* In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě.* Ročník XXXIX, číslo 3, str. 1.

zúčastnil i partyzán Bořivoj Janhuba, o jehož činnosti za okupace byla řeč ve druhé kapitole. Janhuba vzpomínal na boje kolem Ráječku takto: „*Když ustupovala německá armáda, tak šla tady přes les... to už jsme měli kulomet. Vidíme, že jde nějaká skupina vojáků německých a uhnula za tím hřbitovem k lesu. Nám to bylo divný. To uhejbaj, aby se ztratili Rusákům z očí... Tak jsme tady navrchu do toho kraje lesa posadili toho Radka s tím kulometem a tady nás šlo deset. To jsme měli tenkrát samopal a zbraně. To byl konec války. Tam už byli s náma ti staří (pozn.: skupina starších partyzánů na Zábřežsku), Daňci a Šváb, a když došla ta četa, ani ne celá četa, do dvaceti jich mohlo být, došla tady proti nám, tak jsme na ně zařvali: ‚Halt! Hände hoch!‘ A oni, protože se k tomu neměli, tak jsme to do nich pustili. Odtud a tam. Radko Pečánek do nich pustil tady tím kulometem z vrchu. Tím okamžikem byli okamžitě všichni Hände hoch – navrchu. Ale už jich tam bylo čtyři nebo šest postřelených. Tak jsme jim vzali zbraně a nechali jsme je jít.*“¹⁷⁵

Zranění i smrt přinesly útoky partyzánů ustupujícím německým vojákům také na druhé straně města, ve směru na lokalitu Růžové údolí. Zde ozbrojení Češi, které až do 8. května 1945 posilovali noví uprchlíci z města a okolí, podrobili německé jednotky od 5. května 1945 několika přepadům a útokům.¹⁷⁶ Německý ústup po této trase do Čech však přinesl i úmrtí dvou Čechů (Ladislava Kolčavy a Jaroslava Pavelky) a jednoho nuceně nasazeného Poláka (Jana Kisialy) v posledních hodinách války v Evropě. Trojice mužů se vydala přes městskou část Krumpach po polích nahoru za město k pozicím partyzánů. Důvody této cesty nejsou přesně známy, snad mělo jít o informování odbojářů, že je město již osvobozené. Každopádně byli všichni tři zatčeni posledními ustupujícími německými oddíly, údajně uzavírající skupinou příslušníků SS. Byli převezeni do Růžového údolí a tam, zřejmě kvůli držení střelných zbraní, popraveni.¹⁷⁷ V Leštině, vesnici sousedící se Zábřehem, měl koncový oddíl

¹⁷⁵ www.pametnaroda.cz/story/janhuba-borivoj-1925-875 (9. 10. 2012).

¹⁷⁶ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis z 29. května 1945, nestr.; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /A-B/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Rudolf Appl*“, nefol.; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 5/47, fol. 31.

¹⁷⁷ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis ze 13. srpna 1945, nestr.; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Evidence válečných a jiných hrobů z let 1938–1945 (1946–1947), inv. č. 312, nefol.; *Seznam obětí války farnosti zábřežské*. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě*. Ročník XXXIX, číslo 3, str. 2; STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první*

SS podobně na svědomí život pětice nevinných Čechů. Odvlekl je jako rukojmí a brutálně popravil v odvetě za útok, který na něho byl v obci proveden a který stál jednoho z esesmanů život. Důsledkem leštinské tragédie bylo 10. května 1945 odvetné bestiální povraždění téměř dvaceti německých civilistů v Leštině a nedalekém Vitošově českým komandem, které ale nemělo s partyzány nic společného.¹⁷⁸ Zábřežskou tragédií žádná podobná odvěta pravděpodobně nepoznamenala.

Podobné zbytečné ztráty rozšířilo ještě zastřelení Ferdinanda Hrocha, Vladimíra Jakši a Zdeňka Ryšavého u zábřežského nádraží, kde se nacházel sklad paliva. První dva jmenovaní muži, kteří byli napojeni na zábřežské partyzány, se pokusili 7. května 1945 získat nad skladištěm kontrolu, ale tento pokus zaplatili po zákroku vojenské hlídky životem. Zdeněk Ryšavý byl zastřelen až 8. května při pokusu o odnesení bezvládných těl Hrocha a Jakši z nádražního prostoru. Protože se incident odehrál v blízkosti Ráječku, mohl mít na tvrdý zákrok vojáků vliv i fakt, že v tehdy ještě samostatné obci bylo 6. května vyhlášeno stanné právo. Tamní české civilní obyvatelstvo totiž odcizilo německým vojákům odložené střelné zbraně. Navíc k uklidnění situace jistě nepřispěla skutečnost, že skupinka Čechů usilující z neznámého důvodu o převzetí uskladněných pohonných hmot byla ozbrojená.¹⁷⁹

polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik. Bakalářská práce. Olomouc 2010, str. 36, 42, 43, 51 a 52.

¹⁷⁸ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Evidence válečných a jiných hrobů z let 1938–1945 (1946–1947), inv. č. 312, fol. 19, 20 a 21; STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik.* Bakalářská práce. FF UP (KHI), Olomouc 2010, str. 49 a 50; www.wintersonnenwende.com/skriptorium/english/archives/whitebook/desg76.html (Report No. 364 (*The murder of the German men of Witeschau*) ze dne 3. 11. 2012).

¹⁷⁹ *Seznam obětí války farnosti zábřežské.* In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě.* Ročník XXXIX, číslo 3, str. 2; STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik.* Bakalářská práce. Olomouc 2010, str. 38, 40, 57 a 58; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Evidence válečných a jiných hrobů z let 1938–1945 (1946–1947), inv. č. 312, nefol.; www.pametnaroda.cz/story/janhuba-borivoj-1925-875 (ze dne 9. 10. 2012); ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 398/46, fol. 11; Pamětní kniha rodu Pěničková a Janíčková z Krumpachu, zápis ze dne 2. května 1945, nestr.

IV

Po odchodu Wehrmachtu se Rudá armáda a vznikající Národní garda, jejímž symbolem byly bílé ramenní pásky s označením „NG“, ¹⁸⁰ musely vypořádat s německými vojáky potulujícími se v okolních lesích. Máme důkazy o konání zátahů, při kterých se ozbrojení dobrovolníci z města i okolních vesnic nezdůvěrně dostávali do nebezpečných situací. Někteří z nich utrpěli při zátazích i zranění. ¹⁸¹ Přítomnost „ozbrojených tlup německých vojáků“ v okolních lesích potvrdil i partyzán Bořivoj Janhuba: „*Honili jsme ještě Němce po lesích. Tady ke Skaličce a ke Zvoli. Pak jsem nastoupil na okres jako administrativní zaměstnanec a*

¹⁸⁰ Po válce byly partyzánské skupiny a revoluční dobrovolnické oddíly podřizovány československé armádě, k níž byly přiřčeny v rámci složek tzv. Moravské brigády. Jejimi členy byli od poloviny května do poloviny června 1945 (tehdy byla Národní garda nahrazena zmobilizovanými záložníky zábrěžského praporu, povoláními na základě branného zákona v rámci tzv. branné pohotovosti státu) i zábrěžští členové Národní gardy. Ti během angažmá u Moravské brigády spadali pod velení štábu. Václava Ulrycha, styčného důstojníka olomouckého vojenského velitelství československé armády. (ZA Opava, pobočka Olomouc. Krajský výbor Svazu bojovníků za svobodu v Olomouci (KV SBS) Olomouc, sign. Seznam členů Národní Gardy a vydávaná potvrzení o odbojové činnosti pro zápočet do vojenské služby (1945 - 1951), inv. č. 50, fol. 9, 76, 406, 407 a 446; ZA Opava, pobočka Olomouc. Krajský výbor Svazu národní revoluce v Olomouci (KV SNR Olomouc), sign. Kmenová agenda NG – 1. - 2. rota (bezpečnostní služba při Moravské brigádě) – abecedně všechny obce Olomouckého kraje, inv. č. 9, fol. 320 a 752 až 757; STANĚK, Tomáš (ed.): *Vysídlení Němců a proměny české pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. II. 1, Duben – srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osídlování*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2011, str. 48 až 51; *Upozorňuje se znovu ...* In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě*. Ročník XXXIX, číslo 6, str. 2.)

¹⁸¹ Rozhovor s Jindřichem Majstršínem, který se nedochoval. Zapsáno tedy podle vzpomínek autora; STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. FF UP (KHI), Olomouc 2010, str. 65 a 66; *Založme kroniku událostí počátku 2. republiky (sev. Moravy)*. In: *Moravský Sever*. Ročník XXXIX, číslo 19, str. 2.

pak jsem šel do jednoty jako dopravák.“¹⁸² Němci Friedrich Golda (ze Zábřehu) a Wilhelm Bařatka (ze Svinova), oba příslušníci NSDAP a NSKK, byli kupřříkladu zadrženi v lesích u Zábřehu při zátahu vojenských jednotek Moravské brigády¹⁸³ na uprchlé německé vojáky ještě v první polovině června 1945. Byli podezřelí, že se potulovali po lesích a byli účastníky útočných akcí ozbrojených Němců.¹⁸⁴ Kvůli možné spolupráci s „ozbrojenými tlupami“ byli od května 1945 pozatýkáni také někteří němečtí obyvatelé města, jejichž zadržení bylo odůvodněno i tím, že by byli schopni se zbraní napadnout příslušníky milice a představitele úřadů obnoveného Československa. Problém s dalšími nedůvěryhodnými osobami byl vyřešen zákazem pro Němce vycházet z domu po osmé hodině večerní.¹⁸⁵ Někdy se opatření proti eventuelní podpoře německých ozbrojenců v lesích dotkla i nezletilých osob. Do sběrného tábora na Mírově tak byl v červnu 1945 poslán ze Zábřehu teprve čtrnáctiletý Kurt Kraus, u něhož československé bezpečnostní orgány vyhodnotili jako reálné nebezpečí, že by se mohl k ozbrojeným záškodníkům připojit jakožto bývalý člen Hitlejugend.¹⁸⁶ Prohlídky lesů byly doprovázeny také kontrolami na komunikačních spojích. Při těch byl v květnu 1945 zadržen členy Moravské brigády třeba nákladní automobil převážející části vojenské výstroje

¹⁸² www.pametnaroda.cz/story/janhuba-borivoj-1925-875 (9. 10. 2012).

¹⁸³ Viz. poznámka k Národní gardě.

¹⁸⁴ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořááno; 1945), spis „*Vilem Bařatka*“, nefol.

¹⁸⁵ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /A-B/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořááno; 1945), spis „*Josef Burget*“, nefol.; inv. č. 208 /CH-L/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořááno; 1945), spis „*Pavlına Kreutzingerová*“, nefol.; inv. č. 208 /M-Ř/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořááno; 1945), spis „*Arnořt Matějček*“, nefol.

¹⁸⁶ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /CH-L/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořááno; 1945), spis „*Kurt Kraus*“, nefol.

neznámého původu, ¹⁸⁷jindy se do rukou této revoluční bezpečnostní složky dostali zase severoevropští dobrovolníci SS, kteří po válce uprchli ze zajateckých kolon a byli zadrženi českými milicionáři v polích kolem města. ¹⁸⁸

V této souvislosti lze dodat, že trestné bylo i podporování ukrytých německých vojáků, kteří se do Zábřehu a okolí vraceli domů z války a nepotulovali se po lesích, pouze se snažili ukrýt a časem splynout mezi obyvatelstvem. Takové osoby měly ze zákona povinnost ohlásit se ihned po příchodu z armády úřadům. Zpravidla pak byly zatčeny a dodány do zajateckých, případně pracovních táborů (to v době, kdy zajatecké tábory ještě nebyly zřízeny). Češka Aloisie Horníčková bydlela v letech 1940 až 1944 v Hrabové, obci nedaleko od Zábřehu, ve společné domácnosti s Němcem Václavem Bednářem. Ten byl před okupací Čech, pak ale získal německou státní příslušnost a stal se i členem nacistické organizace NSKK. Když byl roku 1944 Bednář povolán do Wehrmachtu, odstěhovala se Horníčková do Zábřehu. Počátkem prosince 1945 se její partner vrátil z Německa, načež Horníčková jeho návrat úřadům neoznámila a naopak mu koncem prosince 1945 do úkrytu v lese u Hrabové zanesla

¹⁸⁷ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /C-H/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Otto Gold*“, nefol.

¹⁸⁸ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /C-H/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Petr Hostrup*“, nefol.

Nutno dodat, že příslušníci německé armády byli dočasně umísťováni do pracovních a internačních táborů, než došlo k vytvoření speciálních zajateckých táborů pod vojenskou správou (tj. pod správou ministerstva národní obrany, nikoli ministerstva vnitra, které mělo dohled nad tábory internačními a pracovními). Pro Zábřeh šlo o československý vojenský zajatecký tábor v Olomouci, ale i zajatecké a pracovní tábory na území Čech či dokonce Říše. Příslušníci Wehrmachtu měli být z těchto speciálních zařízení co nejrychleji propouštěni za svými rodinami kvůli společnému odsunu; u příslušníků SS tato tendence k rychlému odbavení samozřejmě neplatila. (SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Váleční zajatci - sudetští Němci, říšští Němci – evidence, jmenné seznamy (1945-1948), inv. č. 214, fol. „*Váleční zajatci R. A. anebo zadrženi civilními orgány – opatření*“, „*Němci vracející se z táborů na území ČSR*“, „*Váleční zajatci*“ a „*Evidence válečných zajatců. Jmenné seznamy válečných zajatců*“, nefol.; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /A-B/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Otto Berger*“, nefol.; inv. č. 208 /M-Ř/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Frant. Nejedlý*“, nefol.)

slamník a potraviny, za což byla po prozrazení tohoto činu odsouzena k pěti dnům vězení a veřejnému pokání. Navíc si svým jednáním, „urážejícím národní cítění českého lidu a vzbuzujícím veřejné pohoršení“, vysloužila do budoucna problémy se získáním osvědčení o národní a státní spolehlivosti.¹⁸⁹

Strach z potulujících se německých vojáků přešel plynule v obavy z útoků werwolfů, členů tajných nacistických teroristických skupin, které měly bojovat za Vůdce i po pádu Říše. Protože se objevily zprávy o aktivitě werwolfů v Jeseníkách, kde údajně přepadávali projíždějící automobily, byli v Zábřehu stejně jako v okolních obcích vybráni během června 1945 němečtí rukojmí. Ve městě byly vybrány osoby, jejichž chování za okupace bylo striktně pronacistické a někdy i výrazně protičeské. Řada z nich byla v polovině června 1945 eskortována do internačního tábora pro Němce v sousední vesnici Postřelmov.¹⁹⁰

Prvním z rukojmích byl Richard Brass, zábřežský továrník a společník firmy Wilhelm Brass und Söhne Baumwollspinnerei, který byl od roku 1938 členem NSDAP, téhož roku obdržel Medaili na paměť 1. X. 1938 a byl poradcem Župní hospodářské komory a starostou města (koncem války se stal místostarostou).¹⁹¹ Friedrich Horatschek, další osoba zatčená pro případ útoku werwolfů, byl zábřežský obchodník, rezervní bezpečnostní policista a člen NSDAP a NSV.¹⁹² Příliš mu neprospěla ani jeho aktivní podpora protičeských represí v letech 1938 a 1939,¹⁹³ o kterých pojednává následující dobový záznam v pamětní knize

¹⁸⁹ SOkA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Osvědčení o státní a národní spolehlivosti 1945-1949, inv. č. 31, nefol.; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /A-B/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „Václav Bednář“, nefol.

¹⁹⁰ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /M-Ř/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), složka „Seznamy, část. koresp.“, nefol.

¹⁹¹ BIMAN, Stanislav; DUŠKOVÁ, Sabina: *Kdo byl kdo v župě Sudety. Biografická příručka A-Z*. SOBA Litoměřice, 2008, příjmení na B, str. 772; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 759/46, fol. 1 až 43.

¹⁹² SOkA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Němci 1945-1948, inv. č. 40/KA2, nefol.

¹⁹³ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 22; *Časy se mění – co bylo není!* In:

Marie Pěničkové: „*Němci jsou drzí, zabrali si sokolovnu a nenechají si venku ani zazpívat česky. Slibovali, že Češi nemusí na frontu, a jsou již odvody. Všecko to bere. Rekruti jsou od 21 do 32 l. Nesmí si zpívat, oni ale na to nedají, a tak šli v sobotu tj. 13. května z Dubicka k odvodu, tak se na ně vrhli Němci, byli domluveni a měli hole, býkovce, železa na rukách a byli je bezbranné, Němců bylo na 200, Čechů bylo 80. Lidí je bránili. Němci obchodníci Horáček dávali jim řemeně a velké gumy (pozn.: gumové obruče) na bití i Ebrhart dával jim opratě. Chlapci se také bránili, ale když nic v rukách neměli. Z hostince u Novických vyběhl nádeník s nožem a ten je rozehnal, silák takový. Napřed je chtějí k odvodu a pak je trýzní. Surovci vyhrožují i Krumpachu, že se nám pomstí. Prý jsou z těch raněných 4 mrtví, měli lepky odraženy, ústa a uši natrženy, oko jeden vyražený a doktorův syn kost' na rameně měl zlomenou. Starostu celého roztloukli, až z toho leží a je Němec. Protože v každé dědině musí být starosta Němec.*“¹⁹⁴

Z mužů byl dalším rukojmím Josef Springer, obchodník, člen NSDAP a NSV a po válce mj. Němec 2. kategorie (v rámci již zmíněné klasifikace nebezpečnosti Němců ve městě).¹⁹⁵ Dále mezi ně byli zařazeni Ing. Josef Knirsch, úředník a společník firmy Elektromotor Skrat, člen NSDAP, jeden z nejvyšších činovníků DAF na okresní úrovni a od roku 1944 i držitel Válečného záslužného kříže 2. třídy bez mečů;¹⁹⁶ Karl Wildhage, lékárník, člen NSDAP a NSV a po válce Němec 2. kategorie; Karl Kratky, zábřežský knihkupec; Anton Jahn, úředník a po převratu Němec 3. kategorie¹⁹⁷ (za okupace byl údajně pro svůj vlažný postoj k politice

Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě. Ročník XXXIX, číslo 9, str. 2.

¹⁹⁴ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis z 18. května 1939, nestr.; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 287/46, fol. 13.

¹⁹⁵ SOkA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Němci 1945-1948, inv. č. 40/KA2, nefol.

¹⁹⁶ BIMAN, Stanislav; DUŠKOVÁ, Sabina: *Kdo byl kdo v župě Sudety. Biografická příručka A-Z.* SOBA Litoměřice, příjmení na K, str. 360; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Rudolf Willmann*“, nefol.; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Žádosti o čl. stát. občanství (smíšená manželství a antifašisté, 1945), inv. č. 210, spis Ing. Josefa Knirsche.

¹⁹⁷ SOkA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Němci 1945-1948, inv. č. 40/KA2, nefol.

a český původ své manželky v nepřízni u zábřežských nacistů a byl pracovně nasazen v Polsku)¹⁹⁸ a trojice Němců Ignatz Frodl, L. Wollmann a Wilhelm Burschofsky, o kterých informace nemáme. Stejně tak toho moc nevíme o ženách-rukojmích, mezi nimiž byly Emilie Zeman, Marta Ruprich (manželka funkcionáře SA a vedoucího DAF v Zábřehu, Ferdinanda Rupricha)¹⁹⁹ a Emilie Knob.²⁰⁰

Nakonec zřejmě k žádným potyčkám s werwolfy či k incidentům jim na vrub přičítaným ve městě nedošlo, ačkoli z okresu přestřelky hlášeny byly, zejména pak z jeho severní části. V takových případech šlo navíc skoro vždy nebo zcela vždy o útoky potulujících se německých vojáků, sovětských marodérů, českých provokatérů apod., a nikoli o werwolfy, kteří se stali spíše tajemnou fámou a příležitostí k dalšímu šikanování a trestání Němců. Obvinění ze spolků s německými záškodníky bývala velmi neurčitá a postrádala důkazy, jak se ukazuje i v následující pasáži, která pojednává o jedné z takto obviněných osob: „... má styky s potulujícími se něm. tlupami, které provádí ve zdejším kraji násilné útoky na příslušníky české národnosti.“²⁰¹ V Zábřehu proběhl snad jen pokus dosvědčit tajné spiknutí v domě manželky německého továrníka Scheftera, který byl tehdy – v srpnu 1945 – uvězněný za protistátní jednání z roku 1938. Schefterová měla jedné noci údajně světelnými signály dávat znamení neznámé osobě, která k ní dorazila na schůzku. Pouze čistě náhodná přítomnost československých bezpečnostních orgánů prý tento komplot narušila. Tajemného návštěvníka se však polapit nepodařilo, protože uprchl z obklíčení do noční tmy. Vyšetřování tohoto údajného spiknutí bylo nakonec odloženo pro nedostatek důkazů.²⁰² Ze sousedních obcí pak v této souvislosti ještě víme, že existovala tzv. černá kniha NSDAP, kam byli

¹⁹⁸ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /CH-L/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „Antonín Janů“, nefol.

¹⁹⁹ ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 261/46, fol. 1 až 41.

²⁰⁰ SOkA Šumperk. AM Zábřeh, signatura B – X – 9, spis 1945 (L. Gallasová), nefol.

²⁰¹ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /M-Ř/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „Arnošt Matějček.“, nefol.

²⁰² ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 693/46, fol. 25.

zapisování Češi, kteří se ocitli v nemilosti nacistů. Někteří z těchto Čechů se po válce obávali teroristického útoku ze strany fanatických německých spoluobčanů, což československé bezpečnostní orgány dle svého uvážení řešily zatčením rizikových Němců.²⁰³

Právě srpen 1945, kdy měla Schefterova manželka domlouvat tajnou schůzku, byl dobou nejbedlivějšího sledování skutečně či domněle podezřelého chování Němců. Množily se názory, že Němci jsou stále drzejší a že očekávají návrat jakýchsi zlatých časů. Češi si všímali, kteří Němci se zdraví v soukromí nacistickým pozdravem, více vnímali jejich hanlivé názvy pro novou republiku („Tschechei“), všímali si pozorněji, kteří Němci jak nadávají českému obyvatelstvu („böhmischer copak“, „böhmischer Hund“ aj.), kontrolovali jejich vzájemné navštěvování, frekvenci užívání němčiny, hlasitost smíchu a jeho čistě hypotetické důvody, kolovaly zprávy o šeptané německé propagandě, jejich tématech a záměrech.²⁰⁴ Důvodem zvýšené pozornosti vůči německé komunitě byly kromě většinou lživých a záměrně vykonstruovaných zpráv o útocích německých záškodníků také zvěsti o hrozícím koordinovaném povstání Němců v celém Československu. Tuto akci mělo připravovat německé podzemní hnutí včetně werwolfů. I tato zpráva ale vznikla na základě kolujících dezinformací, např. o schválení autonomie sudetských Němců vítěznými mocnostmi, a díky aktivitě některých skupin, v jejichž zájmu bylo získat novou záminku k perzekuci německého obyvatelstva.²⁰⁵

²⁰³ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /S-Ž/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „Frant. Žák“, nefol.

²⁰⁴ *Pozor na Němce*. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě*. Ročník XXXIX, číslo 7, str. 2; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Různé záležitosti Němců (Označení, prac. nasazení, střežení zajišť. osob, závady (1945-1948)), inv. č. 216, fol. „Němci přidělení na práci – nepřistojnosti“; sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /M-Ř/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), složka „Spisy, část. koresp.“, nefol. + spis „Růžena Malorná“, nefol.

²⁰⁵ STANĚK, Tomáš: *Perzekuce 1945*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku. Praha, 1996, str. 139 a 140.

Počátkem dubna 1946 „ ... byly ve městech oslavy, vykopávali všechny padlé Rusy a odvezli je na jeden hřbitov do Olomouce.“²⁰⁶ Při osvobození Zábřehu jich padlo, jak bylo již uvedeno, asi dvacet. Před exhumací a převezením do olomouckého hrobu hrdinů byli padlí Sověti pohřbeni na více místech, například na farní zahradě. V květnu 1945 bylo v potyčkách a přestřelkách zabito ale i přibližně stejné množství vojáků německých, na které rozhodně hroby hrdinů nečekaly. Byli provizorně pochováváni, kde se jen dalo. Dozvídáme se třeba o hrobu mladého německého vojáka v lese na Račici a o dalších příslušnících bývalé německé armády, kteří byli pochováni různě po lesích „Na horách“ a v „Dolečkách“ - v těchto oblastech, ležících kolem vrchu Račice, vedli partyzáni během průchodu fronty nejvíce bojových operací proti německé armádě. Podobné provizorní hroby někdy nebyly ani označeny. Opovržení padlými německými vojáky dosáhlo ještě širšího rozměru koncem poválečného léta, kdy se v rámci očisty města od všeho německého rozhodli někteří čeští obyvatelé odstraňovat také hřbitovní březové křížky s deskami, na nichž stálo, že dotyčný padl smrtí za „Vaterland“ a za Führera. Mnohdy šlo jen o symbolické náhrobky, protože pod nimi vojáci ve skutečnosti pohřbeni nebyli.

České tažení proti Němcům se v té době ale odehrávalo z velké části právě v rovině symbolické, takže šlo o jednání pochopitelné. Také bílé nápisy „Luftschutzraum“ nebo „LSR“, značící ještě v létě 1945 bývalé protiletectvé kryty, byly označovány za ostudu národa a v rámci symbolické války bylo poukazováno na potřebu je přetřít.²⁰⁷ Typicky německými – tedy závadnými - se nakonec mohla stát řada dalších detailů. V polovině září se stal terčem

²⁰⁶ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janičkova z Krumpachu, zápis ze dne 6. dubna 1946, nestr.

²⁰⁷ *Třísky*. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě*. Ročník XXXIX, číslo 9, str. 2; Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janičkova z Krumpachu, zápis ze dne 6. dubna 1946, nestr.; STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. Olomouc 2010, str. 53, 54, 55 a 57.

kritiky některých Čechů „typický německý plot na peróně“ zábřežského nádraží, který tito považovali za doposud neodstraněný symbol německého pořádku a disciplíny, prostě „Ordnungu“.²⁰⁸ V průběhu podzimu 1945 se zase řešil spor, zda má být na úředních razítkách uváděn tvar „v Zábřehu“, nebo „v Zábřeze“. Druhý uvedený byl označen za typicky německý a bylo apelováno na užívání prvního z nich. Bylo nadneseno, že je povinností inteligence a každého rodáka obecně, aby se zachovával tuto krajovou zvláštnost v jazyce jako určité nesporné kulturní dědictví města a okolí.²⁰⁹ Blížil se odsun a očista města měla být kompletní. Mezi Čechy se objevovaly první politické rozepře, protože politické strany se více či méně usilovně a nepokrytě pustily do boje o moc nad městem a okresem. Vypořádání se s Němci pomalu končilo.²¹⁰

²⁰⁸ *Kdy konečně?* In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě*. Ročník XXXIX, číslo 12, str. 2.

²⁰⁹ Ný.: *Do Zábřeha – v Zábřehu*. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě*. Ročník XXXIX, číslo 11, str. 4.

²¹⁰ STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. Olomouc 2010, str. 85.

Rudá armáda - okupanti a osvoboditelé

I

Pro naprostou většinu Němců ve městě znamenal příchod Rudé armády 8. května 1945 okupaci nepřítelem. Pro Čechy přišlo naopak osvobození. To je navzdory problémům ve vzájemném soužití, které mezi českými civilisty a sovětskými vojáky brzy vyvstaly, nesporné. Snahy zábřežských nacistů získat si propagandistickým působením Čechy v boji s „bolševickým strašákem“ na svou stranu se ukázaly jako neúspěšné. Z oficiálních zpráv zábřežského landráta nadřízeným orgánům víme, že již před rokem 1944 se mezi Čechy věřilo v brzkou porážku Německa a že sympatie k Sovětskému svazu rostly zvláště mezi dělnictvem. Jeho komunisticky a levicově smýšlející část se pokusil zábřežský landrát dokonce převychovat nuceným nasazením k tzv. Todtově organizaci na stavební a pomocné práce za frontou na Ukrajině. Vybraní Češi tu měli poznat „sovětský ráj“ a odklonit se od svých názorů. Plán se však nezdařil. Namísto očekávaných výsledků někteří nuceně nasazení dělníci uprchli k Rudé armádě a jen málokdo se dal v důsledku této zkušenosti do služeb nacistů. Jedinými českými obyvateli Zábřehu, kteří tak neočekávali Rudou armádu jako vítaného hosta, byli zemědělci, kteří již před rokem 1944 doufali kvůli strachu z komunismu, že je osvobodí Angloameričané. Ani zemědělská vrstva obyvatel se však nehodlala spojit proti bolševické hrozbě s nacisty.²¹¹ Mezi protikomunisticky laděné zemědělce patřili i Karel a Marie Pěničkoví z Krumpachu, z jejichž deníku tato práce významně čerpá. I když nikdy nezpochybovali fakt, že Československo bylo osvobozeno především díky Rudé armádě a že během osvobozovacích bojů přišly o život desetitisíce jejích příslušníků, v jejich tehdejší subjektivní vnímání se Stalinova armáda velmi brzy stala novým okupantem. K otevřenému tlumočení svých dramatických zážitků se v dané době odhodlaly jen nemnohé z osob, které

²¹¹BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal Okresní výbor OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 32; BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 72, 76 a 80.

rudoarmějci poškodili.²¹² Marie Pěničková však své nářky a konkrétní důvody averze k osvoboditelům zaznamenala do rodinného deníku, který v tomto ohledu můžeme považovat za cenný dobový dokument. Podívejme se na postupnou proměnu, kterou prošel v letech 1943 až 1946 postoj rodiny Pěničkových k příslušníkům Rudé armády:

Začněme nedlouho po stalingradské katastrofě: „*Němci se bijí jak šílení, bojí se bolševiků. My se nebojíme, ať je jen ženou a oplatí jim to, co oni dělají nám a všem národům. Jen aby se jim to všechno dobře dařilo, aby ti Huni byli pobiti.*“²¹³

Konec roku 1944: „*Vojna řádí dál, ale blíží se ke konci. Již jsou Rusi u Varšavy, u východního Pruska. Již mají dobyté Estonsko, Lotyšsko a Litvu. Již se blíží Rusi ke Krakovu, dnes vkročili a dobyli Jasinu a na 50 km do Českosloven. V Moskvě stříleli salvu. Naše armáda, co byla v Rusku, jde s Rusama k nám, vítáme je.*“²¹⁴

Počátek května 1945: „*Rusi jsou již za Brnem i za Zlínem, mají Opavu, Ostravu a celé Slovensko. Presidenta máme již s celou vládou v Košicích. Čekáme je již každou chvíli, že budou tady. Máme starost a strach né z Rusů, ale z Němců, oni všechno kazí a ničí.*“²¹⁵ Jak lze vidět, strach z nacistického teroru zastihuje až do poslední chvíle jakékoli jiné chmury.

Tři týdny po válce, ještě v květnu 1945, vzniká další zápis v pamětní knize a tón, s jakým se v něm pojednává o osvoboditelích, se již razantně liší od situace v předchozích záznamech. Zdrojem pohoršení českých občanů se staly některé způsoby, jakými se sovětsí vojáci vypořádávali s kulturním rozdílem během pobytu v této jedné z nejvyspělejších zemí střední Evropy: „*Ale Rusi nás nepotěšili, když přišli ti první, ještě byli slušní, ale ti druzí přišli opilí a chtěli vodku, hodinky, kradli prádlo, šatstvo, celý stavení rozházeli, ženské honili, ty spaly v zahradách, na půdách a kdoví kde utíkali. Nejhuř řádili u Němců ... Němcom berou Rusi*

²¹² STANĚK, Tomáš (ed.): *Vysídlení Němců a proměny české pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. II. 1, Duben – srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osídlování.* Středokluky: Zdeněk Susa, 2011, str. 63.

²¹³ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis z 24. února 1943, nestr.

²¹⁴ Tamtéž, zápis ze 17. října 1944, nestr.

²¹⁵ Tamtéž, zápis ze 2. května 1945, nestr.

dobytek tak, že jsou dědiny prázdné. Nejsme nadšeni. Představovali jsme si to jinak.“²¹⁶ Údiv civilních obyvatel nad nekončícími stády dobytka byl doprovázen smíšenými pocity: „*Rusů tady jelo strašně moc vzhůru i dolu. Dobytky tady hnali, až toho bylo líto, koni malí i velký, hříbata, kráve, voli, telata, bylo toho tisíce a tisíce, to nebude tak hned a myslím že jakživo né, neb taková válka nebyla, aby se bil celý svět.*“²¹⁷ Z uvedených projevů kulturního šoku se vryl nejvíce do kolektivní paměti postižených obyvatel města, českých i německých, fenomén fascinace sovětských vojáků náramkovými hodinkami, pro tehdejší Středoevropany těžce pochopitelný symbol kulturního rozdílu.²¹⁸

Komentář ke stavu společného soužití po téměř třech měsících od května 1945 se již věnuje pouze vysoké frekvenci majetkových deliktů různého druhu, někdy spáchaných i na českých občanech²¹⁹: „*Rusi jsou tady ještě, ale málo, pořád něco rabují, je to hrozné.*“²²⁰

V téměř půlroční zkušenosti s ruskými vojáky se kromě jakéhosi zamyšlení nad možnostmi společného soužití v budoucnosti objevuje rozhořčení nad dosud nezmíněným rysem pobytu rudoarmějců na území (nejen) Československa - vojáci Rudé armády se zásobovali nikoli prostřednictvím vlastních potravinových dodávek z mateřské země, nýbrž z prostředků dostupných na právě obsazeném území. Požadavky (potraviny, ubytování) komplikovaly již

²¹⁶ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis z 29. května 1945, nestr.

²¹⁷ Tamtéž, zápis ze 30. ledna 1946, nestr.

²¹⁸ STANĚK, Tomáš (ed.): *Vysídlení Němců a proměny české pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. II. 1, Duben – srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osídlování.* Středokluky: Zdeněk Susa, 2011, str. 63 a 64; Konkrétní vzpomínky zábřežských občanů byly v tomto ohledu již uvedeny v bakalářské práci před dvěma lety (STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik.* Bakalářská práce. FF UP (KHI), Olomouc 2010, str. 50, 51 a 71).

²¹⁹ SOKA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Zajištěné části něm. konf. majetku (šperky, hud. nástroje, obrazy, zbraně, textil aj.; 1946-1947), inv. č. 560, žádost Karla Vostala ze Zábřehu o přidělení smaltovaných kamen po něm. příslušníci Höhlové, nefol. + žádost Dr. Jaroslava Kouteckého, advokáta v Zábřehu, o přidělení německého majetku do úschovy a k přednostní koupi z důvodu zásahu sovětského velitelství v Zábřehu do jeho majetku, nefol.

²²⁰ STANĚK, Tomáš (ed.): *Vysídlení Němců a proměny české pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. II. 1, Duben – srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osídlování.* Středokluky: Zdeněk Susa, 2011, str. 62; Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis z 29. července 1945, nestr.

tak dosti neutěšenou situaci v zemi (problémy se zásobováním nebo počtem volných obytných prostor) a ne vždy se setkávaly se souhlasem českého obyvatelstva.²²¹ Zde je záznam z pamětní knihy: „*Rusů se nemužem zbit, máme jich tady 30. Ti Rusi jsou národ nevzdělaný. 100 let za námi, kradou a velký nemravny: Jestli bude v Rusku dál komunismus, tak bude muset byt s něma zase válka, aby byli zeslabeni. Musíme odevzdávat dobytek, Rusi nám to vykradli a teď těch velkých městech není masa a tak se běře kdeco a posílá.*“²²²

Koncem roku 1945 příslušníci Rudé armády konečně město opustili: „*Již jsme se zbyli Rusů, do 15. prosince museli být všeci pryč, a tak jsme rádi, jak jsme se na ně těšili, tak jsme zas rádi, že jsou pryč.*“²²³ Jak kontrastní je tento záznam v porovnání s následující kronikářskou zprávou, která líčí také odjezd posledních sovětských vojáků, byť nejde přímo o zábřežskou posádku: „*V té době (pozn.: na podzim 1945) se již Zábřeh také loučil s posledními příslušníky Rudé armády, vracejícími se z Prahy přes Zábřeh. Neradi jsme se loučili a dlouho budeme vzpomínat na ty, kteří nám po sedmiletém utrpení přinesli svobodu, pomohli v prvních měsících zajišťovat zásobování a připravit vše k uskutečňování Košického vládního programu.*“²²⁴

Na počátku roku 1946 zapsala Marie Pěničková konečné zhodnocení svého pohledu na Stalinovu armádu: „*Již jsme se Rusů zbili, díky jim za to, že nás od Němců vosvobodili, ale mají byt vzdělanější, mezi nás se nehodí. Strašně pijí vodku a pak páchají darebáctví.*“²²⁵

²²¹ STANĚK, Tomáš (ed.): *Vysídlení Němců a proměny české pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. II. 1, Duben – srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osídlování.* Středokluky: Zdeněk Susa, 2011, str. 59; SOKA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Zajištěné části něm. konf. majetku (šperky, hud. Nástroje, obrazy, zbraně, textil aj.; 1946-1947), inv. č. 560, fol. „*Theimer František v Zábřeze / Křížkovského ul. 18 žádá o přidělení nábytku*“.

²²² Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis z 29. září 1945, nestr.

²²³ Tamtéž, zápis ze 31. prosince 1945, nestr.

²²⁴ SOKA Šumperk. AM Zábřeh, signatura B – X – 9, spis 1945 (L. Gallasová), nefol.

²²⁵ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis ze 30. ledna 1946, nestr.

II

Mnohem horší než majetkové delikty byly případy zabití či sexuálního zneužití civilních osob vojáky Rudé armády. Již v zimě 1944/1945 procházely městem ve strachu o život, zdraví a čest kolony německých uprchlíků, kteří se pokoušeli uniknout z dosahu postupujícího nepřítele. Oblast, kterou bylo možné považovat za bezpečnou zónu, se však stále zmenšovala. Na počátku května 1945 proto již řada Němců na útěk před Rudou armádou rezignovala.²²⁶ Zde je zápis ze 2. května toho roku: „*Celý březen a duben jezdili zde vystěhovalci z Kozlí, Hlubčic, z Prudníku a z celého okolí, z Nise atd. Nádherné koně a každý si vezl kočár nebo landaur. Stěhovaly se kláštery, fary, zámky, dvory, to bylo na tisíce formanů a lidí. Všecko to jezdí do Čech. Rusi se ženó jak lavina. Moc jich tady zůstalo (pozn.: německých uprchlíků), nechtějí jít dál. Jednomu spadl kuň u Tempírů do studně a zabil se.*“²²⁷

Strach o život nebyl bezdůvodný. Během obsazování obcí na Zábřežsku rudoarmějci zastřelili a provizorně pohřbili řadu německých civilistů a vojáků, kvůli údajné příslušnosti k Vlasovově armádě pak i jednoho osvobozeného sovětského zajatce (Vlasovci se na tomto území koncem války skutečně nacházeli)²²⁸. Oběti byly dokonce mezi českými civilisty. Dva Češi a dvě Češky byli zastřeleni 8. května v nedaleké obci Dubicko, když se pokusili bránit proti sexuálnímu násilí rudoarmějců. V Zábřehu samotném o žádných takových excesech sovětských vojáků zprávy nemáme. Pouze v kronice města pro květen až prosinec 1945 se lze dočíst, že docházelo k ostrým zákrokům, případně i k zastřelení některých Němců, pokud u nich sovětští vojáci našli neodevzdané zbraně nebo uniformu SS. Žádné konkrétní detaily

²²⁶ STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. FF UP (KHI), Olomouc 2010, str. 9, 12, 14, 40 a 41.

²²⁷ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis ze 2. května 1945, nestr.

²²⁸ STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. FF UP (KHI), Olomouc 2010, str. 42 a 66.

však zpráva neudává. Protože bylo ukrytí nebo neodevzdání zbraní a střeliva považováno za nejzávažnější prohřešek, odevzdala je většina Němců včas. Někteří z nich se zbraní zbavili dokonce před převratem a jiní je odevzdali již 8. května, ačkoli byl příkaz k odevzdání zbraní vydán až dva dny po příchodu Rudé armády do města.²²⁹

Na základě jedné nepodložené zmínky bylo v bakalářské práci vysloveno podezření, že sovětští vojáci postříleli v Zábřehu německou rodinu Eschingerovu. Další výzkum případu ale ukázal, že jde o zvěst nepravdivou. Rodina Eschingerova nemohla být přinejmenším povražděna celá. Obětí Rudé armády se tehdy měli stát Hugo Eschinger, majitel obchodu s potravinami, jeho matka, manželka a dcera. O matce a dceři se po válce nikde nedozvídáme, ale o Hugovi a jeho manželce Hilde ano. Hugo pracoval za okupace jako pokladník, byl členem NSDAP, NSV a NSKK a po převratu byl zařazen jako jeden z největších exponentů nacistického režimu mezi německé osoby 2. kategorie. Hilde Eschinger pracovala jako úřednice, byla členkou BdM (ženská odnož Hitlerjugend s názvem Svaz německých dívek) a NSV a po válce byla zařazena mezi Němce 3. kategorie. Vzhledem k tomu, že tito Eschingerovi bydleli v ulici Zaječí kout č. p. 2 (po přejmenování Ulice Háječkova č. p. 2), je téměř jisté, že jde tytéž o Eschingerovi, kteří měli být zavražděni. Oba dva manželé se

²²⁹ SOkA Šumperk. AM Zábřeh, signatura B – X – 9, spis 1945 (L. Gallasová), nefol.; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Leo Brauner*“, nefol.; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /C-H/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Oskar Horny*“, nefol.; inv. č. 208 /CH-L/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spisy „*Gustav Ilgner*“, „*Eduard Krestchmar*“ a „*Jan Langer*“, nefol.; inv. č. 208 /M-Ř/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spisy „*Arnošt Matějček*“ a „*Josef Musil*“, nefol.; inv. č. 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spisy „*Rudolf Schreiber*“, „*Alois Steiger*“, „*Jiří Schwank*“ a „*Rudolf Willmann*“, nefol.; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Evidence válečných a jiných hrobů z let 1938–1945 (1946-1947), inv. č. 312, nefol.; STANĚK, Tomáš: *Tábory v českých zemích 1945 – 1948*. Slezský ústav Slezského zemského muzea Opava, 1996, str. 15; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 103/45, fol. 7; sign. Ls 156/46, fol. 4 a 15; sign. Ls 535/46, fol. 3.

v červnu 1945 dostavili k evidenci zábřežských Němců a byli zapsáni pod pořadová čísla 1137 a 1138. Koncem března 1946 byli oba odsunuti do Německa.²³⁰

Spolehlivě však můžeme u sovětských vojáků v Zábřehu doložit případy fyzického zneužití nebo zneuctění žen. Ty byly prakticky až do podzimu 1945 neustále vystaveny tomuto nebezpečí, především pokud byly německého původu, a jejich osudy jsou tragickou epizodou života v osvobozeném městě. Prožité ponížení a strádání znamenalo pro většinu z nich trvalé životní trauma, některým přineslo dokonce smrt. Ačkoli se těchto činů obecně dopouštěly také osoby české a jiné národnosti, pro oblast Zábřehu se neobjevují zprávy o těchto pachatelích ani v nejmenších náznacích. V bakalářské práci byl uveden případ, kdy si rudoarmějci v Zábřehu chtěli s vědomím příslušníka Národní gardy „vypůjčit“ ženy z oblasti Balkánu, které byly za války odvečeny a nyní byly během cesty domů ubytovány na noc u zábřežského nádraží. Díky disciplinovanosti dotyčného civilisty byl záměr rudoarmějců zmařen včasným přesunem žen na jiné místo. Těžko říci, zda tehdy gardista Jindřich Majstršín tušil, jaké riziko podstupuje. Klást příslušníkům RA nějaký odpor se vzhledem k tomu, že byli často pod vlivem alkoholu a hrozili zbraní, ne vždy vyplácelo. Tento případ však skončil pro strážce i skupinu žen dobře. Tento i jiné, méně šťastné případy, kdy došlo k pokusu o znásilnění či bylo sexuální násilí skutečně vykonáno, dokládají omezený úspěch sovětského válečného vedení v jeho úsilí klást od března 1945 větší důraz na dodržování válečné disciplíny při kontaktu s civilním obyvatelstvem.²³¹

²³⁰ SOkA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Němci 1945-1948, inv. č. 40/KA2, nefol.; sign. Vynětí z opatření proti Němcům, odsun 1946-1948, inv. č. 41/KA2, fol. „Odsunuti něm. příslušníci, 1946“; STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. FF UP (KHI), Olomouc 2010, str. 62 až 64.

²³¹ STANĚK, Tomáš (ed.): *Vysídlení Němců a proměny české pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. II. 1, Duben – srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osídlování*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2011, str. 63 a 64; STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. FF UP (KHI), Olomouc 2010, str. 69 a 70.

III

Když už je řeč o páchání deliktů a zločinů, je nutné dodat, že se jich v Zábřehu a okolí dopouštěli také někteří Češi, ačkoli žádný kulturní šok neprodělávali. S touto specifickou kriminalitou se setkáváme od května do července 1945, poté už se o ní žádné zprávy neobjevují. První do ní zapojené osoby, většinou zloději, se objevily během příchodu Rudé armády, kdy si užívaly opojení mocí. Zvláště nebezpečné byly, pokud se pohybovaly pod vlivem alkoholu a ozbrojené. Tato individua se někdy připojovala k sovětským vojákům a například jim ukazovala, ve kterých německých domácnostech mohou nalézt ženy a dívky. Při té příležitosti se dopouštěla různých přečinů a jejich působení museli udělat přítrž čeští milicionáři (později ve spolupráci se zábrěžskou stanicí NBS). Jindy sice někteří Češi Rudé armádě seriózními způsoby vypomáhali, např. jako tlumočníci, ale při vhodných příležitostech zneužívali svého postavení k nezákonným prohlídkám německých bytů, kde pak opět se zbraní v ruce kradli cennosti. Případy loupežného počínání sovětských vojáků a českých rádoby partyzánů známe jak z obcí kolem města, tak i ze Zábřehu samotného.²³² Společnou vinu rudoarmějců a osvobozených Čechů ve věci rabování připomíná mj. i tento záznam Marie Pěničkové z ledna roku 1946: „*Když Němci utíkali před Rusama, to byla spoušť v těch domech, všechno Rusi rozbili, pokradli a ostatní pokradli lidé.*“²³³ Nejodpornější

²³² SOkA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Přihlášky o přiděl nemov. majetku 1945-1948, inv. č. 42, nefol.; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. *Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh*, inv. č. 208 /A-B/ (*Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945*), spisy „Josef Bílý“ a „Jiří Brauner a Rud. Jurenka“, nefol.; inv. č. 208 /S-Z/ (*Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945*), spis „Ladislav Šebesta“, nefol.; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Zajištěné části něm. konf. majetku (šperky, hud. Nástroje, obrazy, zbraně, textil aj.; 1946-1947), inv. č. 560, fol. „Radioaparáty - pátrání“; STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. FF UP (KHI), Olomouc 2010, str. 67 a 68

²³³ Pamětní kniha rodu Pěničková a Janíčková z Krumpachu, zápis ze 30. ledna 1946, nestr.

případy krádeží byly ty, které páchali bez zardění Češi na majetku svých českých spoluobčanů. Bohužel i tyto případy máme pro Zábřeh doloženy.²³⁴

Komplikovanost a skrytost některých krádeží spolu s těžkým dokazováním již probírané kolaborace s nacisty se objevuje na příkladu českého obchodníka Josefa Brycha ze Zábřehu. Ten byl v létě 1945 nařčen ze spolupráce s okupačními úřady, protože jako provozovatel sběrných surovin vykazoval během války značnou aktivitu, za kterou byl jmenován okresním zplnomocněncem NSDAP pro sběr starého materiálu (NSDAP - Kreispflichtmittelhändler) a zván na hospodářské schůze nacistické strany. Za příkladnou aktivitu bylo Brychovi předáno okupační správou i právo sběru surovin v lokalitách, kde bylo pro liknavost v dodávkách surovin odebráno jinému českému občanovi. Brych dále zapůjčil po zahájení válečné výroby firmě Skrat k podpoření válečného úsilí svůj soustruh, který do té doby před Němci ukrýval.

Po válce se Brych snažil nařčení ze zrady vyvrátit tvrzením, že se naopak účastnil pasivně odboje, když zadržoval potřebné suroviny a prováděl sabotáže při sběru materiálu. Dále prý uschoval pro republiku již na počátku okupace řadu cenností, které jí nyní nabízel zpět – mosazný nápis z okresní nemocenské pojišťovny, mosazná držadla ze všech kyvadlových dveří z okresního úřadu (obojí sundáno na počátku okupace), všechny mosazné kliky z veřejných budov ve městě (sundány roku 1943) a vojenské uniformy, jejichž první část předal před květnovým převratem partyzánům a druhou po převratu členům Národní gardy. Za okupace prý dále vystavil firmě Skrat potvrzení, že od ní odebral vagon kovového šrotu (mosaz, měď, hliník), ale vagon jí ponechal, a pozdržel odjezd asi dvou vagonů hadrů, dvou vagonů železa a tří vagonů plechu na další zpracování, čímž sabotoval německou válečnou výrobu.

Vzhledem k tomu, že se Brych rozhodl odevzdat ukrytou mosaz z veřejných městských budov až více než měsíc po převratu a to navíc v rámci pokusu o očištění svého jména, je otázka, zda ji měl původně doopravdy v plánu odevzdat. A jeho ne zcela důvěryhodná sabotérská minulost poněkud utrpěla, když se počátkem srpna 1945 objevil dopis z okresního vedení NSDAP, který dosvědčoval Brychovu příkladnou spolupráci s okupačními úřady.²³⁵

Počátkem října 1945 si Brych podal žádost o urychlení svého případu s poukazem na nutnost mít k provozování živnosti osvědčení o národní spolehlivosti, které musel v létě na příkaz

²³⁴ STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. FF UP (KHI), Olomouc 2010, str. 67 a 68.

²³⁵ SOkA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Osvědčení o státní a národní spolehlivosti 1945-1949, inv. č. 31, nefol.

policie odevzdat. Pokusil se znovu dokázat, že svoje služby okupačním orgánům poskytoval pouze v intencích obdržených příkazů a směrnic z landrátu a kladné vztahy s funkcionáři NSDAP jsou pouhým výmyslem jeho protivníků. Nakonec byl případ klasifikován jako neopodstatněné udání a kauza byla uzavřena.²³⁶

V souvislosti s krádežemi je ještě vhodné zmínit oboustranně výhodné pakty některých zábrěžských Němců s vytipovanými českými spoluobčany během revolučního chaosu. O pokusech Němců ukrýt cenné části majetku např. před sovětskými vojáky přinesla již bakalářská práce.²³⁷ Víme také, že pro některé ze zábrěžských Němců bylo nemyslitelné ponechat přes revoluci majetek ve městě. Považovali to za jedinečnou nabídku pro Čechy, aby se na nich během chaotického období krádežemi nezákonně obohatili. A protože ve městě a okolí zřejmě docházelo k odebrání cenností prchajícím či stěhujícím se Němcům členy Národních gard, kdy část zabavených věcí byla zcizena a nikoli řádně předána do úschovy příslušným národním výborům, hledali Němci s dobrými kontakty způsoby, jak své majetky uchránit v rámci možností, které skýtalo město.²³⁸ Kromě Němců, kteří části svého majetku tajně rozváželi po německých známých v jiných regionech, se tak objevili i tací jejich soukmenovci, kteří se rozhodli za úplatu svůj majetek uložit v domech vybraných českých občanů v Zábřehu, kde jej ponechali přes revoluci. Z těchto skrýší si pak cennosti vyzvedávali v uklidněné atmosféře pozdějších měsíců. Částečná ztráta na úplatku pro ně byla výměnou za bezpečí pro věci a někdy i pro ně samotné přijatelná. Pokud byla svolnost Čechů ve městě k podobným paktům odhalena, vzbudila mezi ostatními Čechy pochopitelně pozdvižení a zlost. Ze strany národních výborů hrozilo Čechům za takové prohřešky veřejné pranýřování, ostříhání žen dohola atd. Zatajený německý majetek totiž pro vedení města znamenal ztrátu,

²³⁶ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /A-B/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „Josef Brych“, nefol.

²³⁷ STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. FF UP (KHI), Olomouc 2010, str. 71.

²³⁸ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Zajištěné části něm. konf. majetku (šperky, hud. nástroje, obrazy, zbraně, textil aj.; 1946-1947), inv. č. 560, fol. „Č. j. II_1591“.

kteřá nemohla být v tíživé finanční situaci po válce jen tak přežitá. A navíc, na rovině ideologické, šlo o zaprodávání se nepříteli.²³⁹

Uveďme některé takové případy. Nedlouho před příchodem Rudé armády do Zábřehu opustili město major Konerzel a poručík Wilhelm Lumme s rodinami. Konerzel sloužil za okupace u Luftwaffe (letectva) a Lumme u německého četnictva na zábřežském velitelství. Oba dva uprchli ze svých bytů v domě Aloise Martináska, kde nechali většinu svého majetku. Po jejich odchodu začali odnášet bytové zařízení Josef Langr s manželkou Josefou do sousedního domu. Tam kromě nich bydlel jen otec Josefy, který v květnu 1945 zemřel v šumperské nemocnici. Zřejmě po dohodě s oběma uprchlými německými rodinami nakonec poodnášeli k sobě domů množství prádla, oblečení, kobereců, kuchyňského zařízení, rádio, elektrická kamna na vaření, čalouněná židle, chromovanou dětskou postel se vším příslušenstvím, dva otomany, gauč, trojdílnou lavici s polštáři podobnou otomanu, trojdílnou skříň a další cenné předměty. Věci stěhovali buďto ručně nebo je Langr odvážel na malém valníku (při této činnosti měl být spatřen jinými Čechy, jak bylo později vyšetřovateli zaznamenáno). Major Kornezel si navíc ještě 7. května 1945 pozdě večer uschoval k Langrům těžký kufř s neznámým obsahem.

Na přelomu července a srpna 1945 se Langrovi z domu odstěhovali do Šumperku a spolu s nimi zmizel i veškerý Konerzelův a Lummeho majetek, který zůstal Místnímu národnímu výboru v Zábřehu do poslední chvíle utajen.²⁴⁰ Podobná, pro obě strany výhodná spolupráce, probíhala i mezi zábřežským občanem Josefem Prokešem a německou rodinou Elgnerovou. Ta se k Prokešovi i s majetkem ukryla zřejmě ještě před příchodem Rudé armády a slíbila mu za to blíže neznámé bytové ústupky pro jeho dceru.²⁴¹

²³⁹ *Tak na kolaboranty*. In: *Stráž lidu. List komunistické strany československé kraje olomouckého*. Ročník I, číslo 14, str. 1; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /M-Ř/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Růžena Malorná*“, nefol.; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Zajištěné části něm. konf. majetku (šperky, hud. nástroje, obrazy, zbraně, textil aj.; 1946-1947), inv. č. 560, fol. „*Čís. jedn. 881/46*“.

²⁴⁰ SOkA Šumperk. NČH Zábřeh. Osobní spisy četníků z obvodu hejtmanství Zábřeh, karton č. 2, složka „*Četnická stanice Zábřeh*“, fol. „*Stellenplan des Gendarmerie-Kreises Hohenstadt. Stand: 1. Februar 1942.*“; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. *Konfiskace bytového zařízení, jeho předávání do zatímní úschovy v Zábřeze (1945)*, inv. č. 561, nefol.

²⁴¹ SOkA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Seznamy obyvatel 1945-1953, inv. č. 33/KA2, složka „*Češi 1945, sez. občanů*“, nefol.; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 421/46, fol. 3, 4 a 9.

Byly i případy, kdy došlo k ukrytí či zpeněžení majetku a následnému dočasnému útěku Němců mimo prostor města. Němec Romann Kloss, obuvník a člen NSDAP ze Zábřehu, uprchl 7. května 1945 brzy ráno i s rodinou do jedné z německých obcí v okrese, aby se tak společně vyhnuli průchodu fronty přes město. Domů se vrátili až 12. května a svůj obchod našli v pořádku, zajištěný českou stráží. Ještě v květnu se však ukázalo, že v posledních dnech před koncem okupace rozprodal hromadně německým obyvatelům své zboží a zbylé zásoby zakopal v bednách ve sklepě svého domu, případně převezl do úkrytu u německých známých mimo Zábřeh. Toto jednání, které udali národnímu výboru čeští občané, bylo vyhodnoceno jako čin vykonaný ze zášti proti českému lidu (tvrzení bylo podepřeno tím, že jde o „člena partaje“) a Romann Kloss byl ihned zatčen.²⁴² Nalézt by se daly i jiné případy podobného jednání.²⁴³

²⁴² SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /CH-L/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Roman Kloss*“, nefol.

²⁴³ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Zajištěné části něm. konf. majetku (šperky, hud. Nástroje, obrazy, zbraně, textil aj.; 1946-1947), inv. č. 560, fol. „*Ondráček František z Hrabanova, zabavení chromatické harmoniky*“.

(NE)POTRESTÁNÍ NACISTICKÝCH FUNKCIONÁŘŮ

I

Snaha potrestat po osvobození nacistické funkcionáře narážela pochopitelně na řadu problémů. Někteří zodpovědní Němci uprchli, jiní spáchali sebevraždu, další se pokoušeli zahladit veškeré stopy a ve skrytosti dál pobývat ve městě. V systému funkcí Hitlerova režimu nebylo vždy dostatečně jasno, navíc chyběly mnohé dokumenty, podle nichž by se dalo zjistit personální obsazení těchto postů. Není proto divu, že docházelo ve snaze o dosažení spravedlnosti k přehmatům. Jak si ukážeme, někdy byly tyto omyly úmyslné a měly za cíl odstranění té či oné osoby ze zcela specifických důvodů. Problémy byly i s průběhem výkonu trestů u některých osob, které potkalo za jejich okupační funkce a pronacistickou aktivitu zatčení a soud. Ukažme si naznačené jevy podrobněji. Příležitostí nám k tomu bude přehled pokusů o zajištění Němců spojených v Zábřehu s nacistickou propagandou.

Propagandu vnímali zábřežští Češi citelně. Ještě v zimě 1944/1945 proběhl neúspěšný pokus okupantů naklonit si Čechy v zábřežském okrese a přesvědčit je o nutnosti společného odporu proti Spojencům, zejména pak proti Rudé armádě.²⁴⁴ Není proto divu, že Češi přisuzovali Němcům ve snaze obrnit se proti působení propagandy nakonec i to, co ve skutečnosti neprovedli. Tak se v Zábřehu koncem války obecně věřilo, že bombardování Prahy, které provedlo 14. února 1945 americké letectvo (důvody jsou dodnes předmětem diskuze)²⁴⁵, bylo dílem Němců, kteří tak chtěli na poslední chvíli poštvat Čechy proti Spojencům a získat je pro obranu hroutící se Říše.²⁴⁶ Jak se v minulých letech ukázalo při pořizování rozhovorů

²⁴⁴ ZA Opava, pobočka Olomouc. KV SNR Olomouc, sign. Životopisy některých partyzánů – členů Moravské brigády z doby odboje a výběr úřední korespondence okupačních úřadů, dokumentující partyzánské akce (1944 – 1948), inv. č. 75, fol. 58 až 62; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 1022/46, fol. 7.

²⁴⁵ http://cs.wikipedia.org/wiki/N%C3%A1let_na_Prahu (ze dne 22. 9. 2012).

²⁴⁶ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis z 18. února 1945, nestr.

s pamětníky, ohledně nacistické propagandy z roku 1945 lidem nejvíce utkvěly v paměti plakáty, které byly po městě vylepovány s cílem šířit mezi obyvatelstvem strach z Rudé armády a komunismu.²⁴⁷ Z dochovaných dokumentů se můžeme dozvědět, že k praktickému provádění této kampaně například byli v zábřežských továrnách vybíráni spolehliví němečtí zaměstnanci, zejména zástupci vedení nebo podnikoví představitelé nacistické odborové organizace Německá pracovní fronta (DAF). Tito pověřeni pracovníci, v případě zástupců DAF tzv. Betriebsobmanni, prováděli na pracovištích s pomocí svých zaměstnanců v únoru a březnu 1945 vylepování plakátů s hesly jako „Lieber Tot als Sklave“ („Raději smrt než otroctví“), opět v rámci posledních pokusů o diskreditaci SSSR a rozšíření strachu z blížících se sovětských vojáků.²⁴⁸

Ačkoli byla účinnost takovýchto metod na české obyvatele mizivá, vliv propagandy na Němce nelze podceňovat. Svědčí o tom i tato vzpomínka: „*Rudá armáda před měsícem udeřila obrovskými silami od Visly a již má skoro celý Polsko osvobozený. Němci prchají, již se vojna blíží na 50 km od Berlína a 80 km od Drážďan. Již slyšíme dunění děl nad Kladskem, jsou 35 km od našich hranic. Na východě jsou u Moravské Ostravy. Lidi tam otud' prchají, mají strach před bolševikami, jak je Hitler strašil. My se ale nebojíme, my se bojíme Němců, ti jsou tyrani největší.*“²⁴⁹

Po květnu 1945 byla protikomunistická a protisovětská propaganda klasifikována samozřejmě jako očeňování vojenského spojence Československa. Protože se pokoušela zasáhnout co nejširší masu obyvatel, zůstala také velkému množství lidí dobře v paměti. Dalo se proto očekávat, že v případných soudních přelíčeních by se jistě našlo dostatečné množství svědků proti jednotlivým propagandistům a jejich pomocníkům. Neudivuje tak, že ještě před příchodem Rudé armády uprchli mj. dva nejvyšší úředníci propagandistické sekce - okresní vedoucí propagandy NSDAP a vedoucí propagandy u místní buňky NSDAP. Prvním z nich byl jistý okresní inspektor Spinzig a druhým ředitel Seidel; nevíme však, který z nich zastával kterou z těchto funkcí. V personálním obsazení okresního a místního oddělení NSDAP nebylo po osvobození příliš jasno (stejně jako u řady dalších nacistických okupačních úřadů) a

²⁴⁷ STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. Olomouc 2010, str. 28.

²⁴⁸ Tamtéž, str. 27 a 28; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 751/46, fol. 40 a 55.

²⁴⁹ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis z 18. února 1945, nestr.

objevovaly se naprosto protichůdné informace. Důležité dokumenty byly spáleny a v revoluční době Zábřeh raději opustily i mnohé další zodpovědné osoby.²⁵⁰

II

Bylo jen příznačné pro převratový chaos, že potřeba nalézt viníky, nejrůznější dezinformace a nevěstnost řady hledaných osob občas vedly k unáhleným závěrům a přehmatům. Byl to i případ Josefa Burgeta, ředitele zábřežské obecné školy a tamního němčináře,²⁵¹ který během okupace pracoval také pro okresní vedení NSDAP a pro landrát. Jako pracovník tiskové kanceláře prováděl například korektury zpráv ze schůzí, které mu byli povinni zasílat místní vedoucí NSDAP z vesnic zábřežského okresu. Z těchto zpráv následně vytvářel články, které musely být, jak sám přiznal, laděny pozitivněji, než jaká byla skutečnost, zejména pak koncem války. Po zpracování zasílal tyto články k uveřejnění do novin „Die Wacht“. Pořizoval fotografie ze schůzí a vyvěšoval je v zábřežských výlohách, několikrát vystupoval i jako řečník na shromážděních lidu a na schůzích.²⁵² Protože v květnu 1945 Burget z města neuprchl, byl posledního dne tohoto měsíce zatčen.²⁵³

První omyl nastal, když byl zpočátku označen za okresního vedoucího propagandy NSDAP,²⁵⁴ což však nebylo v tehdejším informačním chaosu neobvyklým jevem. Půl roku poté se ale

²⁵⁰ ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 751/46, fol. 21, 56, 57, 59, 66, 67 a 82.

²⁵¹ Tamtéž, sign. Ls 307/46, fol. 1a, 11 a 62.

²⁵² BIMAN, Stanislav; DUŠKOVÁ, Sabina: *Kdo byl kdo v župě Sudety. Biografická příručka A-Z*. SOBA Litoměřice, 2008, příjmení na B, str. 961; SOkA Šumperk. ONV Olomouc, sign. *Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh*, inv. č. 208 /M-Ř/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), složka „*Seznamy, část. koresp.*“, nefol.; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 307/46, fol. 11 a 12.

²⁵³ ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 307/46, fol. 10 a 12.

²⁵⁴ Tamtéž, sign. Ls 307/46, fol. 1a, 11 a 62.

dalším omylem dostal na svobodu. Do doby vynesení verdiktu Mimořádným lidovým soudem v Olomouci měl být internován ve sběrném táboře v Olomouci - Nových Hodolanech, v září 1945 byl ale přesunut do sběrného tábora v nedalekém Štěpánově. A tento tábor byl na počátku prosince 1945 velitelem rozpuštěn, aniž bylo řádně zjištěno, kteří Němci že se tak vlastně dostanou na svobodu.²⁵⁵ A nutno říci, že Burget nebyl jediným zábřežským Němcem, který se po zrušení štěpánovského tábora dostal předčasně na svobodu a následně včas uprchl do Německa.²⁵⁶ Jak bylo později zjištěno, štěpánovský sběrný tábor převzal z Nových Hodolan celkem osm set vězňů a neměl o nich žádné podrobnější informace, takže táborový velitel údajně ani netušil, že propouští i vězně, kteří mají být zajištěni pro další vyšetřování.²⁵⁷

Podobně se někteří Němci, kteří měli být ještě vyšetřováni, dostali ze štěpánovského tábora ze zdravotních důvodů v době před jeho rozpuštěním. O jejich osudu rozhodovaly pouze dvě osoby - táborový velitel, který mohl povolením přesídlovacího referátu Okresního národního výboru Olomouc propouštět z tábora mrzáky a jiné těžce nemocné lidi, a táborový lékař, který posuzoval jejich zdravotní stav. Lékařský posudek byl konečný a právoplatný. Bezpečnostní a vyšetřující orgány mohly rozhodovat už jen v rámci tohoto posudku, tedy musely respektovat rozhodnutí lékaře, zda má být dotyčný vězeň propuštěn do domácího léčení, nebo dodán pod dozorem do nemocnice. Úřední lékař dále rozhodoval i o uzavření internačního tábora nebo o zákazu práce zajištěných mimo táborový komplex.²⁵⁸

Když vydal Mimořádný lidový soud v Olomouci příkaz předvést Burgeta k hlavnímu přelíčení, zjistilo se, že internovaný je na svobodě. Následným pátráním bylo zjištěno, že Němci propuštěni z tábora ve Štěpánově byli zřejmě odesláni do svých domovů. Mimořádný lidový soud ve snaze soudit Burgeta v přítomnosti odložil jednání o dva měsíce, ale po

²⁵⁵ ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 307/46, fol. 7, 21, 22, 24, 26, 28, 29 a 30.

²⁵⁶ Tamtéž, sign. Ls 5/47, fol. 1 až 44.

²⁵⁷ Tamtéž, sign. Ls 979/46, fol. 26, 27, 28 a 29.

²⁵⁸ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Umístění osob zajištěných v polic. vazbě pro mimoř. lid. soudy ve vězeňských ústavech, inv. č. 206, nefol. + ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 979/46, fol. 26, 27, 28 a 29.

hledaném jakoby se země slehla. V lednu 1947 bylo konečně zjištěno, že Burget bydlel i s rodinou do března 1946 ve Šternberku a teprve odtud byl transportem odsunut do Německa. Republiku opouštěl zrovna v době, kdy po něm začínaly československé bezpečnostní orgány pátrat. Německé bezpečnostní orgány v tomto případě nebyly požádány o pomoc a československé úřady Burgetův případ brzy uzavřely tím, že byl odsouzen v nepřítomnosti k šesti letům těžkého žaláře v nucených pracovních oddílech, doživotní ztrátě občanské cti, propadnutí majetku ve prospěch státu a k uhrazení soudních výdajů.²⁵⁹

III

Padesátiletý Hermann Krause dohlížel během jara 1945 na provádění protibolševické propagační kampaně v zábřežské továrně Hermanna Scheftera, v níž pracoval jako ředitel. Neměl žádnou funkci v propagandistickém odboru místní nebo okresní skupiny NSDAP, nebyl ani funkcionářem DAF, vedením kampaně byl pověřen jako vrcholný představitel podniku.²⁶⁰ Svůj ředitelský post si držel do 4. května 1945, následujícího dne ze Zábřehu uprchl. Později tvrdil, že pouze zodpovědně uposlechl příkazu k evakuaci rodin s dětmi, ačkoli je na mnoha místech uváděno, že evakuace byla určena pro jen ženy s dětmi. Výmluva, že odchodem z města splnil příkaz vedení strany, je také v rozporu s jeho snahou zůstat po útěku ze Zábřehu v co největším utajení.²⁶¹

Krauseho politická činnost byla ve městě pověstná a bylo jisté, že proběhne pokus jej po převratu nalézt a vyšetřovat. Když 5. května 1945 uprchl do severovýchodních Čech (sám

²⁵⁹ ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 307/46, fol. 7, 21, 22, 24, 26, 28, 29 a 30.

²⁶⁰ Hermann Schefter byl postupně zbavován kontroly nad firmou a nakonec byl na podzim 1944 jako poloviční Žid odeslán do pracovního tábora v Kasselu, kde byl až do příchodu amerických jednotek. (SOka Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Hermann Schefter*“, nefol.)

²⁶¹ ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 751/46, fol. 5, 7, 30, 33, 37, 38, 40, 43 a 51.

pocházel z Čech severních), stal se tam ještě před osvobozením vedoucím barvíren hedvábnické firmy Benedikt Schroll a syn v Broumově-Olivětině.²⁶² V tomto novém bydlišti byl díky souhře náhod bezpečnostními orgány koncem srpna 1945 vypátrán a zatčen. Jeho jméno bylo totiž zmíněno jiným mužem, zadrženým v okrese Roudnice nad Labem pro podezření ze zrady, kdy se tento člověk za okupace obohatil na úkor židovských spoluobčanů. Navíc byl poté zajištěn ještě Krauseho dopis, který byl ve snaze utajit místo nového pobytu zaslán komplikovaně přes prostředníka z Broumova do Zábřehu.

Krause se ocitl na dva týdny ve vazbě Správní komise Broumov a 12. září 1945 byl na popud národní správy a závodní rady podniku Hermanna Scheftera eskortován do Zábřehu.²⁶³ I přes pokusy odvolávat se na zásluhy o budování republiky po osvobození ve Schrollově podniku a na svůj výborný pracovní vztah s národní správou broumovského podniku, byl Krause (u něhož byl mezitím zjištěn poměrně velký majetek - přibližně šlo o jeden milion Kčs) počátkem října 1946 odsouzen Mimořádným lidovým soudem v Olomouci k deseti letům těžkého žaláře. Důvodem bylo tvrdé chování k českým dělníkům v podniku Hermanna Scheftera během okupace, spíše okrajově pak i členství v NSKK. Trest si měl odpykat ve zvláštních nucených pracovních oddílech, navíc jeho majetek kompletně propadl ve prospěch státu a Krause ztratil doživotně občanskou čest.²⁶⁴ Již v listopadu 1946 ale nařídil československý ministr spravedlnosti po několika žádostech odsouzencovy rodiny zastoupené právníkem upustit od dalšího výkonu trestu. V květnu 1947 byl Krause propuštěn a předán do sběrného tábora v Olomouci – Nových Hodolanech a v polovině prosince 1947 byl odsunut z ČSR, takže si odpykal z desetiletého trestu pouhou jednu desetinu.²⁶⁵

²⁶² ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 751/46, fol. 6, 66, 67 a 82 + SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /CH-L/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Hermann Krause*“, nefol.

²⁶³ ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 751/46, fol. 5, 7, 30, 33, 37, 38, 43 a 51.

²⁶⁴ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /M-Ř/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), složka „*Seznamy, část. koresp.*“, nefol.; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 751/46, fol. 1 až 104.

²⁶⁵ ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 751/46, fol. 93, 95, 97, 98, 99, 102 a 103.

IV

Dne 7. května 1945 uprchl ze Zábřehu před blížící se Rudou armádou šedesátiletý vrchní inspektor berní správy Franz Martinek. Svoji rodinu ponechal ve městě. Za první republiky sloužil jako vrchní správce u berní správy v Prostějově, roku 1925 byl ale poslán do trvalé výslužby. Po záboru Sudet byl v říjnu 1938 povolán jakožto německý odborník k opětovnému nastoupení služby u nově zřizované německé berní správy v Zábřehu. V lednu 1939 byl odeslán k přeškolení do Říšské finanční školy v Ilmenau v Durynsku, téhož roku vstoupil do NSDAP a po dobu okupace se potom viditelně účastnil stranického života (schůze, oslavy atd.). Po válce se objevil Franz Martinek až po delší době jako úředník v továrně na vat u v nedalekém městě Mohelnice. To už ale nově vystupoval pod českým jménem František Martínek.

V dubnu 1947 zaslala SNB Zábřeh na mohelnickou stanici národní bezpečnosti tajnou zprávu, že v Zábřehu došlo k nalezení seznamu politických vedoucích NSDAP a Franz Martinek že je na tomto seznamu uveden jako číslo 9 zábřežské skupiny NSDAP. Události se daly do pohybu a Martinek byl ještě téhož měsíce zatčen. Ve zprávě o zatčení se uvádí, že Martinek byl za okupace komisařem pro národnostní otázku („Ortsgruppenamtsleiter für Volkstumsfragen im Kreise Hohenstadt“) a měl na starost vyhledávání rodin vhodných k poněmčení, za což byl jmenován politickým vedoucím (tzv. Politische Leiter). Dále prý byl „zuřivý Němec“ a tiskový referent strany NSDAP. U poslední jmenované funkce můžeme vidět snahu dosadit jej na prázdné místo po nepotrestaném Josefu Burgetovi. Martinek tento pokus ale zmařil, když Burgetovo jméno a funkci u soudu připomněl. Nadále mu však byla předkládána vina, že měl za války v Zábřehu na starost několik stranických výkladních skříněk. Navíc měl jako vedoucí bloku (Blockleiter) NSDAP sledovat Čechy ze svého obvodu a mnohé z nich i udat zábřežské německé bezpečnostní policii (Schutzpolizei, Schupo).²⁶⁶

²⁶⁶ ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 326/47, fol. 6, 7 a 10.

Martinek se po zatčení ve věznici mohelnického okresního soudu hájil tím, že funkci komisaře pro národnostní otázku nezastával, že pouze pořizoval na finančním úřadě výpisy o národnosti občanů, protože se tam tyto informace daly dohledat. Politické nástěnky NSDAP, např. na rohu Farní ulice a Kostelního náměstí nebo nad podloubím na domě hostince Otto Ilgnera prý sice udržoval, ale až když odešly na frontu osoby, které tuto činnost vykonávaly původně.

V obžalobě se však začaly objevovat závažnější trhliny. Vyšetřování ukázalo, že mnoho osob na straně žalobců mělo s Martinkem konflikty za okupace v činžovním domě, kde byl Martinek správcem a oni nájemci. Nejednalo se rozhodně o nějaký národnostní útlak, šlo o obyčejné sousedské spory. Byla tedy odhalena provázanost žalobců a eventuelní možnost, že jde o vyřizování si účtů. Jedna ze svědkyň žalobců byla Martinkem také nařčena, že se za války setkávala ve svém bytě s příslušníky Gestapa.²⁶⁷ Žalobci se dále ve věci Martinkových okupačních přečinů odvolávali na svědectví některých Němců, kteří už byli buď odsunuti, nebo nepřežili květnové dny roku 1945.²⁶⁸ Martinek u výslechu v dubnu 1947 označil seznam funkcionářů NSDAP za podvrh a poukázal na to, že svědci dva roky mlčeli o všech jeho proviněních a vzpomněli si na ně až ve chvíli, kdy objevil velké finanční podvody v mohelnické vatárně, kde byl po válce zaměstnán. Vypověděl, že když přednesl zjištění o zpronevěře peněz závodní radě továrny, která byla pod národní správou, byl zanedlouho zatčen SNB. Navíc mu bylo před zatčením na závodní radě řečeno, že o této kauze nemá nikde mluvit a posléze jej národní správce požádal o uvedení tovární knihy do pořádku za úplatek ve výši 5 000 Kčs, což Martinek odmítl.

Kriminální ústředna v Zábřehu tak začala s vyšetřováním této utajené podnikové malverzace.²⁶⁹ Během hlavního přelíčení před Mimořádným lidovým soudem v Olomouci Martinek v květnu 1947 znovu popřel většinu vznesených obvinění a vypovídající svědkové ze strany žalobců začali přiznávat skutečnosti, které vedly u části obvinění k jejich stažení. Někteří z nich neviděli na vlastní oči to, co předtím prohlašovali za jistou pravdu, další vyjádřili nejistotu ohledně svých dřívějších tvrzení apod. Navíc přišla zanedlouho zpráva, že se národní

²⁶⁷ ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 326/47, fol. 2, 3, 4, 8, 9, 11, 12 a 14.

²⁶⁸ Tamtéž, sign. Ls 326/47, fol. 20.

²⁶⁹ Tamtéž, sign. Ls 326/47, fol. 14.

správce mohelnické vatárny Chvátal přiznal k finančním podvodům, které kdysi Martinek objevil.

Martinek zažádal olomoucký mimořádný lidový soud o osvobozující rozsudek, byl shledán nevinným a propuštěn z věznice krajského soudu v Olomouci na svobodu.²⁷⁰

Případů vykonstruovaných obvinění bychom našli více – když čeští dělníci v podniku Hermanna Scheftera po převratu podepisovali petice proti některým německým nadřízeným, nevěděli někdy vůbec, o čem že petice pojednává a co je jejím cílem.²⁷¹

V

Květnový převrat spojil německé obyvatelstvo Zábřehu poutem společného údělu poražených. Částečnou výjimkou v tomto ohledu byli němečtí antifašisté, kteří se v naději na své přijetí do poválečné české společnosti podíleli na zatýkání nacistických funkcionářů, což se Čechům poměrně hodilo.²⁷² Jak totiž bylo uvedeno již ve druhé kapitole, v zábřežském okrese se československé bezpečnostní orgány setkávaly s častou neochotou německého obyvatelstva vypovídat o sobě navzájem. V ryze německých obcích tak bylo velmi těžké rozkrývat bývalé struktury NSDAP a dalších nacistických organizací nebo zjišťovat okolnosti rozličných okupačních zločinů. Němečtí antifašisté tak někdy bývali jedinou nadějí vyšetřovatelů. Určitý průlom do obecné německé soudržnosti přišel, až když začali být někteří potrestaní Němci předčasně propouštěni z výkonu trestu a zařazováni do odsunu, což nesly rodiny nadále vězněných Němců s nelibostí. Zejména pokud systém propouštění nekorespondoval se závažností provinění a řídil se nejasnými kritérii.²⁷³

²⁷⁰ ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 326/47, fol. 20, 22 a 23.

²⁷¹ Tamtéž, sign. Ls 326/47, fol. 1 až 23.

²⁷² Tamtéž, sign. Ls 979/46, fol. 9; sign. Ls 1015/46, fol. 4, 5, 6 a 7.

²⁷³ Tamtéž, sign. Ls 103/45, fol. 41, 49 a 101.

V polovině prosince 1945 byl v Olomouci odsouzen k osmi letům těžkého žaláře v nucených pracovních oddílech, propadnutí majetku ve prospěch státu a k doživotní ztrátě občanské cti jeden ze zábřežských nacistů, Němec Anton Friedl (před okupací Čechoslovák Antonín Ryšavý). Za války pracoval jako zaměstnanec města a vykonával funkce Scharführera SA²⁷⁴ a vedoucího buňky (Zellenleiters) NSDAP.²⁷⁵ Když se Friedlově rodině nepodařilo docílit několika žádostmi o milost jeho propuštění, přistoupila roku 1950 k poněkud ofenzivnímu kroku. Sestavila soudu seznam významných zábřežských nacistů, kteří byli navzdory své minulosti ponecháni bez trestů nebo podezřele rychle propuštěni a odsunuti.

Friedlova rodina udala, že již roku 1948 byli propuštěni a vystěhováni z Československa dřívější „politický Leiter“ a pokladník NSV Rudolf Schwab odsouzený na šestnáct let těžkého žaláře, místní vedoucí NSDAP (Ortsgruppenleiter NSAP) Rudolf Rupricht odsouzený na patnáct let těžkého žaláře, „politický Leiter“ a příslušník NSDAP, NSV a SA Rudolf Reichel odsouzený na dvanáct let těžkého žaláře, místní vedoucí NSDAP (Ortsgruppenleiter NSDAP) Alois König, který byl odsouzen na dvacet let těžkého žaláře, dřívější starosta a místní vedoucí NSDAP (Ortsgruppenleiter NSDAP) R. Tonn odsouzený na pět let nebo dřívější „politický Leiter“ a funkcionář SA Rudolf Petermann odsouzený na šest let. Bývalý příslušník SS a „politický Leiter“ Josef Wolf nebyl údajně potrestán vůbec. Po válce byl pod tímto jménem veden ve městě jen dělník Josef Wolf, který byl pro členství v NSDAP v kategorii 7 a byl odsunut i s manželkou 14. června 1946. Dost možná šlo o onoho muže, nelze ale vyloučit shodu jmen.²⁷⁶ Dřívější velitel SA (Sturmführer SA) a „přesvědčený nacist“ Richard Tohmandl měl být po válce dokonce předsedou MNV v Budišově nad Budišovkou a taktéž

²⁷⁴ Za armádní ekvivalent této hodnosti SA je považován poddůstojník.

²⁷⁵ ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 156/46, fol. 3.

²⁷⁶ SOkA Šumperk. MěNV, sign. Němci 1945-1948, inv. č. 40/KA2, nefol.; SOkA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Vynětí z opatření proti Němcům, odsun 1946-1948, inv. č. 41/KA2, fol. „Odsun dne 14. 6. 1946“.

měl zůstat nepotrestán.²⁷⁷ Vzhledem k tomuto případu neudivuje, že i někteří občané Zábřehu byli vyšetřováni pro urážky na adresu členů národních výborů.²⁷⁸

Z jiných zdrojů můžeme uvést další až fraškovité konce přísných rozsudků – např. mzdový účetní firmy Brass a člen městského zastupitelstva Ferdinand Ruprich, mj. i zábřežský místní vedoucí (Ortsobmann) DAF a Scharführer SA, byl propuštěn z výkonu trestu osmnácti let těžkého žaláře již po dvou letech.²⁷⁹

Nervozitu mezi rodinami uvězněných rovněž zvýšilo, když některá periodika, jako např. Rudé právo, přinesla informace o chystané milosti pro vězně, kteří si odpykali polovinu trestu; Němci tuto skutečnost začali zmiňovat v žádostech o prominutí trestů svých příbuzných, ovšem marně.²⁸⁰ Jindy zase rodinní příslušníci uvězněných přicházeli s informacemi, že pokud trest nepřesahuje pět let, má být odsouzenec propuštěn za rodinou k odsunu, a že u vyšších trestů se ihned po odsouzení třetina trestu odpouští.²⁸¹ Roku 1947 se objevila zvěst, že došlo k úpravě zákonů a že členové SA, kteří dosud úspěšně unikali potrestání, již nebudou souzeni, což rozhořčilo příbuzné již potrestaných členů této paramilitární nacistické organizace.²⁸² Právě za aktivitu v oddílech SA se totiž pohybovala trestní sazba i kolem dvaceti let těžkého žaláře (nutno ale vzít v potaz, že tyto sazby dostávali nejvyšší velitelé, kteří často vykonávali funkce ještě v jiných nacistických organizacích).

I všechny tyto dezinformace a pokusy o zmírnění trestů zůstávaly bez odezvy podobně jako užívání výmluvy, že vstup do nacistických organizací byl povinný, byť nelze nátlak okolí podceňovat. Jako zcela smyšlené pak byly posouzeny omluvy, kdy někteří Němci tvrdili, že

²⁷⁷ ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 204/45, fol. 1 až 41; sign. Ls 156/46, fol. 132.

²⁷⁸ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /CH-L/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „Frant. Leitner“, nefol.

²⁷⁹ ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 261/46, fol. 2, 40 a 41.

²⁸⁰ Tamtéž, sign. Ls 156/46, fol. 121.

²⁸¹ Tamtéž, sign. Ls 164/46, fol. 5.

²⁸² Tamtéž, sign. Ls 156/46, fol. 135.

byli k organizaci SA začlenění po záboru Sudet svými politickými stranami nebo že se o svém zařazení do SA dozvěděli až po čase ze sdělovacích prostředků, aniž by cokoli tušili.²⁸³

²⁸³ ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 179/45, fol. 1 až 77; sign. Ls 138/46, fol. 2 a 17; sign. Ls 156/46, fol. 3, 4, 11, 15, 31, 75 a 128; sign. Ls 261/46, fol. 1; sign. Ls 298/46, fol. 2.; sign. Ls 307/46, fol. 10; sign. Ls 1263/46, fol. 2, 13, 17 a 20.

Němci mezi květnovou okupací a odsunem

I

Příchod Rudé armády znamenal pro Němce počátek okupace. Stali se občany druhé kategorie, což někdy platilo bohužel i o německých antifašistech.²⁸⁴ Příděly potravin jim byly sníženy oproti přidělům českých obyvatel na polovinu, neměli možnost volného pohybu a měli stanoveny vycházkové hodiny. Ty byly odlišné pro Němce pracující (do 20:00) a nepracující (od 10:30 do 12:00 a od 16:30 do 20:00). Na viditelném místě na levé straně prsou museli dále nosit černou značku N v bílém poli o rozměrech 10 x 10 cm,²⁸⁵ přičemž občasné nedodržování tohoto pravidla vyvolávalo mezi Čechy ve městě nespokojenost.²⁸⁶ Také v odívání byly jejich možnosti omezeny, aby nemohli pobuřovat méně majetné české spoluobčany. Je pochopitelné, že i v Zábřehu docházelo za této situace k podvrtným pokusům Němců získat prozatímní legitimace, s nimiž by výše uvedeným omezením nepodléhali. Němec Josef Fiebinger s tímto úmyslem zatajil MNV Zábřeh dokonce své členství v sedmi nacistických organizacích, mezi nimiž byly NSDAP, NSV a SA. Na jeho podvod policie zanedlouho přišla. Fiebinger svůj čin omluvil tvrzením, že v dané situaci nepřisuzoval členstvím v národně-socialistických spolicích a organizacích nějakou důležitost,

²⁸⁴ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis z 29. července 1945, nestr.

²⁸⁵ Starší možné označení hákovým křížem bylo počátkem června 1945 zakázáno.

²⁸⁶ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis z 29. července 1945, nestr.; SOKA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Různé záležitosti Němců (Označení, prac. nasazení, střežení zajišť. osob, závady (1945-1948)), inv. č. 216, fol. „Přísné dodržování vycházkových hodin Němců a nošení označení „N““; sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /C-H/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „Ant. Hrdina“, nefol.; *Konec hákových křížů v Olomouci. Nové označení Němců.* In: *Stráž lidu. List komunistické strany československé kraje olomouckého.* Ročník 1, číslo 14, str. 1.

tak je nezmiňoval.²⁸⁷ Marie Pěničková si o poválečném životě poražené komunity ve městě napsala: „*Němci nesmí nosit kožichy ani žádný kožešiny. Naše dcera si koupila od jedné německé profesorky černý kožich za 2000 korun kočku, na krk lišku za 15 kg mouky, ¼ másla, 1 kg máku, 1 kg hrachu. ...*“.²⁸⁸ Nezůstalo však jen u toho: „*Němcům se bere prádlo i nábytek a nechává se jim jen to nutné. Domy patří národnímu výboru. Mýho muže žena je též Němka, ona je nevlastní. Všechno Němci musí z republiky ven do Německa.*“²⁸⁹ V souvislosti se zabavováním německého majetku a jeho spravováním byl v polovině července 1945 přísně pokárán zemskou a okresní nadřazenou instancí zábřežský místní národní výbor. Ten totiž navzdory zákazu rozprodávat majetek po Němcích a také přes udělené napomenutí za neplnění této instrukce opakovaně převzaté věci rozprodával českým zájemcům, přednostně partyzánům, politickým vězňům a válečným poškozcům. MNV Zábřeh se pokusil uspět argumentem, že prodejem předchází rozkrádání německého majetku ve městě a řeší tak i jeho chátrání (některé majetky byly poškozeny již v květnu 1945 sovětskými vojáky a potřebovaly od té doby opravu), nadřízené instance ale tento návrh a omluvu zároveň neakceptovaly a trvaly na několikrát zdůrazněném zákazu.²⁹⁰ Zda v následujících měsících došlo skutečně k zastavení pochybného rozprodávání německých věcí, nevíme. Problémy plynoucí z těchto praktik, uplatňovaných mezi květnem a srpnem 1945, se ale vynořovaly i během druhé poloviny roku 1945 a přinášely městským orgánům nepříjemné situace.²⁹¹

²⁸⁷ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, Státní okresní archiv Šumperk, inv. č. 208 /A-B/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Josef Fiebinger*“ a „*Habermann Vilém, Habermann Julie*“, nefol.; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 287/45, fol. 7, 8 a 17.

²⁸⁸ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis ze 30. ledna 1946, nestr.

²⁸⁹ Tamtéž, zápis ze 13. srpna 1945, nestr.

²⁹⁰ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. *Zacházení s osobami něm. národnosti a konfisk. něm. majetkem (pokyny)*, inv. č. 215, fol. „*Povolení prodávati nábytek po Němcích*“, „*Rozprodávání věcí u Němců zabavených*“ a „*Zcizování majetku Němců, zrádců a kolaborantů*“; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. *Zajištění části něm. konf. majetku (šperky, hud. nástroje, obrazy, zbraně, textil aj.; 1946-1947)*, inv. č. 560, fol. „*Žádost o přidělení bytu*“ (Emil Gregora), nefol.; žádost Žofie Vavrdové o povolení ke koupi nábytku po Němcích, nefol.

²⁹¹ ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 419/46, fol. 4 až 30.

Odsun do Říše, který probíhal v roce 1946, znamenal pro řadu Němců trauma a zdrcující moment. I tak do něho ale nemohl být zařazen v regulární době průběhu každý ze zábřežských Němců. Nemálo osob totiž bylo po květnu 1945 přesunuto do věznic a táborů, v nichž si pak odpykávalo různé dlouhé tresty. Poslední z nich byly propuštěny k odsunu za svými rodinami až po amnestii roku 1955.

Němec Oskar Minarsch z Červené Vody ²⁹² prošel od května 1945 řadou pracovních a internačních táborů v zábřežském okrese. Někteří jeho spoluvězni byli umučeni a on sám byl vystaven ve vězeňských zařízeních, z nichž některá byla spíše improvizovaná a dočasná, psychickému i fyzickému násilí. Týrání a šikanování zajištěných Němců nebo jejich okrádání dozorcí bylo dle vyjádření ZNV Brno velkým problémem po celé Moravě, jeho diskutování a řešení však probíhalo spíše utajeně. ²⁹³

V Zábřehu byl pracovní tábor s průměrnou kapacitou sto padesát zajištěných osob. Dohled zajišťoval velitel, jeden kancelářský pracovník a osm strážných. Tábor byl zrušen 1. prosince 1946. V sousední obci Postřelmov byl internační tábor s průměrnou kapacitou čtyři sta internovaných osob a s ostrahou zajištěnou dvaadvaceti příslušníky SNB. Zrušen byl 1. října 1946. V rámci okresu pak ještě fungovalo sběrné a odsuvné středisko v Mohelnici, kde bývalo kolem padesáti internovaných osob, táborový velitel, jeden hospodář a sedm strážných. Toto středisko bylo zrušeno ve stejný den jako tábor v Zábřehu. ²⁹⁴ Když se vrátíme k Zábřehu, musíme zmínit také existenci věznic okresního soudu, bezpečnostních orgánů a národních výborů.

Oskar Minarsch byl na jaře 1946 poslán z internačního tábora v Postřelmově do zábřežského pracovního tábora. V Postřelmově sice dostával málo jídla, zejména zpočátku, bylo tam však málo práce a nebyl fyzicky napadán. Disciplínu v zábřežském táboře Minarsch označil za velmi přísnou (velitelem táborové stráže byl osmatřicetiletý zábřežský Čech Antonín Římský)

²⁹² Obec na severu bývalého zábřežského okresu.

²⁹³ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Různé záležitosti Němců (Označení, prac. nasazení, střežení zajišť. osob, závady (1945-1948)), inv. č. 216, fol. „Č. j.69/taj.1945“.

²⁹⁴ Tamtéž, sign. Přehled inter. táborů pro Němce v okrese Zábřeh (1946), inv. č. 217, fol. „Seznam středisek Němců v okrese Zábřeh“.

²⁹⁵ Za to, že si dovolil bez dovolení zakouřit, byl údajně zbit do bezvědomí. Kromě toho, že si prý v táboře přivodil i revma, tu však žádné další násilí podstoupit nemusel a v létě 1946 byl odsunut do Německa.²⁹⁶

Němci umístění do zábřežského tábora ve městě byli přes den nasazováni na nejrůznější práce. Na jídlo dostávali ráno černou hořkou kávu a malý kus chleba, v poledne polévku a večer opět černou kávu.²⁹⁷ Nemocní a zranění jedinci mohli být velitelem tábora načas propuštěni do nemocnice nebo do domácího léčení, po vyléčení, v případě potřeby i před ním ale mohli být opět umístěni zpět do táborového komplexu.²⁹⁸ Stávalo se, že byli do tábora umístěni omylem také antifašisté, ti však bývali po zjištění tohoto přehmatu propouštěni.²⁹⁹ Němec Otto Hönig například zběhl roku 1942 na východní frontě od Wehrmachtu, byl však zadržen příslušníky SS a odsouzen ve svých dvaceti letech k trestu smrti. Rozsudek mu byl nakonec zmírněn na pět let vazby v koncentračním táboře. Po osvobození americkými oddíly

²⁹⁵ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. *Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh*, inv. č. 208 /M-Ř/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Růžena Malorná*“, nefol.

²⁹⁶ www.wintersonnenwende.com/scriptorium/english/archives/whitebook/desg58.html ((Report No. 249, Maltreatment) ze dne 6. 11. 2012).

²⁹⁷ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčкова z Krumpachu, zápis z 29. července 1945, nestr.; STANĚK, Tomáš: *Perzekuce 1945*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku. Praha, 1996, str. 138.

²⁹⁸ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. *Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh*, inv. č. 208 /A-B/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spisy „*Josef Bílý*“ a „*Leo Brauner*“, nefol.; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 103/47, fol. 8 a 28.

²⁹⁹ Tamtéž, inv. č. 208 /M-Ř/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Terezie Musilová*“, nefol.; inv. č. 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spisy „*Adolf Strambach*“ a „*Leopold Štusák*“, nefol.

se vrátil domů do Zábřehu, kde jej ale čekalo uvěznění. Když se prokázal jeho válečný osud, byl v září 1945 usnesením ONV Zábřeh z pracovního tábora propuštěn na svobodu.³⁰⁰

V zábřežském táboře musela žít po válce také padesátiletá Aloisie Lass. Její příbuzná, Terezie Lass, vzpomínala: „*Ona musela být teda v lágru, ale tam přes den chodila k jedné paní, paničce, teda obsluhovat* (pozn.: vypomáhala v rodině Josefa Kreuzigera, ředitele soudní kanceláře)³⁰¹. *Tam byla přes den až do pěti. A ta jí kdovíjaký ty dobroty dala a ona zase mě to donesla, pro mě a pro děcko. Takže od tetinky jsem se měla dobře až do poslední chvíle. Pak už teda s posledníma Němcama teda šla aji má rodina.*“³⁰² Aloisie byla přemístěna do tábora 11. července 1945 zřejmě kvůli svému manželovi, který za okupace vstoupil do NSDAP, NSV a NSFK. Nám již známá Marie Pěničková si ve svých poválečných zápisech poznamenala, že v táboře byli jen „nebezpeční Němci“. Aloisie však nebyla za okupace členkou žádné nacistické organizace, takže muselo jít o důsledek chování jejího muže.³⁰³ Ten svou horlivostí a pronacistickou agitací přivodil uvěznění v nedalekém postřelmovském internačním táboře také Tereziinu bratru Eduardovi, kterému bylo po válce teprve šestnáct let. Eduard se totiž nechal strýcem za okupace zlákat ke vstupu do Hitlerjugend.³⁰⁴ Mladí bývalí členové Hitlerjugend byli po válce internováni jak v Postřelmově, tak i v pracovním táboře

³⁰⁰ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /A-B/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Otto Hönig*“, nefol.

³⁰¹ Tamtéž, inv. č. 208 /CH-L/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Aloisie Lassová*“, nefol.

³⁰² Přepis rozhovoru s Terezií Hýblovou (roz. Lass), str. 13.

³⁰³ Kreuziger si Aloisii Lass vyžádal jako starší a padoucníci trpící osobu, v čemž mu úřední lékař vyšel vstříc. Aloisie tak byla vyřazena z trvalého pracovního nasazení a byla dána na posluhování do Kreuzigerovy domácnosti. V září 1945 bylo Lassové povoleno bydlet mimo pracovní tábor, definitivně z něho však byla propuštěna až 7. prosince toho roku. U Kreuzigera pracovala i poté. (SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /CH-L/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Aloisie Lassová*“, nefol.)

³⁰⁴ SOkA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Němci 1945-1948, inv. č. 40/KA2, nefol.; Pamětní kniha rodu Pěničková a Janíčková z Krumpachu, zápis z 29. července 1945, nestr.; přepis rozhovoru s Terezií Hýblovou (roz. Lass), str. 12 a 18.

v Zábřehu. Podle doložených případů byl nejmladším třináctiletý chlapec. Až počátkem listopadu 1945 byl vydán zákaz umisťovat do táborů osoby ve věku do čtrnácti let. Takové děti měly být propuštěny s matkami nebo odevzdány do péče příbuzných, klášterů či sociálních ústavů.³⁰⁵ Eduarda se toto opatření samozřejmě netýkalo. Terezie vzpomínala, jak mu do Postřelkova nosívala jídlo: „... bratra sebrali. Dali ho potom do Postřelkova k sedlákovu tam do práce. A tam bylo víc takovejch mladejch Němců daných, který byli jako za trest. A tam odsud potom museli jít na odsun. Takže já jsem vždycky k tomu bratrovi šla ... on byl na Petříkovým statku, takže se měl tam taky dobře. To byli taky jako dobrý Češi. ... Édin uměl perfektně česky – jako bratr – takže se s něma domluvil. No, takže se asi zle neměl, ale vždycky byl rád, když jsem mu něco na jídlo donesla. A s chlapcem, s kočárem, jsem pěšky musela až do Postřelkova letět a zase nazpátek. On to neměl ano dovolit, ten, co to měl pod sebe ... On říkal: „Já to nevidím. Já Vás nevidím a dlouho tu nebudte.“ Kdyby něco bylo, aby to nikdo neviděl. No, tak věděl, že mu žádný zbraně a nic nosit nemůžu. Že už je po všem, a tak to jsem mu dala, co jsem chtěla, chvílku tam s něma pobyla a zas jsem šla. A Němci z kdovíkajech dědin, jak to sebrali bez rodičů a bez všeckeho, tak je tam dali. No Édin nebyl bez rodičů, ale dali ho tam. Já nevím, jestli ho tam potřebovali na prácu, no tak tam dělal jako na polu.“³⁰⁶

Na zemědělské práce byla nasazena i řada Němců ze zábřežského pracovního tábora (v létě 1945 byli někteří z nich přesunuti do postřelmovského internačního tábora – mezi tábory byly přesuny vězňů obvyklé)³⁰⁷: „Ti naši Němci měšťani, jsou všeci v lágru, Brass továrnik, Kruš řezník a hostinský, Horáček obchodník a mnozí boháči, i Šeftr továrník hedvabné majitel,

³⁰⁵ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Různé záležitosti Němců (Označení, prac. nasazení, střežení zajišť. osob, závady (1945-1948)), inv. č. 216, fol. „Internační a pracovní tábory – zákaz umisťování osob do 14 let“; sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /CH-L/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „Walter Wanschura, Helmuth Wanschura“, nefol.

³⁰⁶ Rozhovor s Terezií Hýblovou, str. 12.

³⁰⁷ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /M-Ř/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), složka „Seznamy, část. koresp.“, nefol.; inv. č. 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „Frant. Schneider“, nefol.

všecko musí po městě pracovat i u lidí zemáky kopat, tam ta jejich nadutost.“³⁰⁸ Nejmladší z Němců nasazených na zemědělské práce byli ve věku kolem jedenácti let, samozřejmě do doby vydání již zmíněného zákazu věznění těchto dětí pro příliš nízký věk.³⁰⁹ Využití Němců v zemědělství bylo skutečně intenzivní. Ještě v červenci 1946, kdy již probíhal odsun, pracovalo z celkem 868 zábřežských Němců (včetně dětí a internovaných osob) 76 v zemědělství a 75 v průmyslu. Zbylých 156 bylo zaměstnáno v jiných sférách, například v dopravě. Na podzim 1945 tak byl vytvořen v rámci celostátní akce ministerstva vnitra v pracovním táboru Zábřeh například desetičlenný pracovní oddíl k nakládání a vykládání vagonů brambor a řepy na zábřežském nádraží, zejména pro dobu svátků a nedělí. Podobně jako jiné práce mimo areál tábora se i tato akce měla odehrávat za přísných bezpečnostních opatření.³¹⁰ Není divu, že nutná potřeba zemědělské pracovní síly ovlivňovala u Němců zaměstnaných v tomto odvětví i dobu odsunu. Podle směrnic československého ministerstva vnitra z 27. května 1946 nesměli být tito propouštěni k transferu do Německa před skončením žňových a sklizňových prací.³¹¹ Protože nedostatek pracovní síly v zemědělství nesužoval pouze Československo, stávalo se, že někteří němečtí vojáci vracějící se ze sovětských zajateckých táborů v Polsku byli zatýkáni polskými vojáky a nasazováni na tamní sklizeň. Teprve poté mohli pokračovat do Československa, kde je čekalo nové zatčení a nové pracovní nasazení, často znovu v zemědělství.³¹²

³⁰⁸ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janičkova z Krumpachu, zápis z 29. září 1945, nestr.

³⁰⁹ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. *Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh*, inv. č. 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Wollfová Al.*“, nefol.

³¹⁰ SOkA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Popis obce, sloučené osady Rudolfov, Ráječek a Skalička a stav obyvatelstva 1946-1955, inv. č. 29, nefol.; sign. Trestní agenda 1945-1958, inv. č. 36/KA2, nefol.; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Přehled inter. táborů pro Němce v okrese Zábřeh (1946), inv. č. 217, fol. „Seznam středisek Němců v okrese Zábřeh“; sign.: Různé záležitosti Němců (Označení, prac. nasazení, střežení zajišť. osob, závady (1945-1948)), inv. č. 216, fol. „*Zasazení zajištěných osob v zájmu zabezpečení dopravy v podzimní kampani 1945*“.

³¹¹ SOkA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Vynětí z opatření proti Němcům, odsun 1946-1948, inv. č. 41/KA2, nefol.

³¹² SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. *Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh*, inv. č. 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spisy

Pomocná zemědělská síla nebo zmíněné posluhování v bohatších domácnostech, to jsou některá ze zaměstnání, která jako podřadná a špatně placená museli vykonávat právě Němci, po převratu podřadná komunita. Stejně tak se naprosto neslušelo, aby čeští pracovníci cokoli vykonávali pro německé zákazníky. I to bylo bráno jako společensky nepřípustné. Dokládá to následující poválečné vyjádření jednoho člena národního výboru z října 1945: „*Českého obyvatelstva k různým pracím a zvláště k pracím osobám německé národnosti se nesmí používat*“.³¹³ Pokud němečtí civilisté nemohli sehnat potřebného německého odborníka na svobodě, museli se obracet na národní výbory s žádostí, aby nechaly práci provést odborníky z řad uvězněných Němců. Ti mohli práce takového charakteru provádět se svolením československých úřadů až po odpracování své pracovní doby, které v táborech a věznicích podléhali. Když byli k výkonu nadstandardní práce přivedeni, nesměli se zbytečně dávat do řeči s civilními obyvateli včetně svých německých zákazníků. V případě neuposlechnutí tohoto zákazu mohli být účastníci rozhovoru vyšetřováni pro tajné styky s nepřátelskými úmysly.³¹⁴ Nutno podotknout, že ne všechna opatření státně bezpečnostní povahy, která omezovala Němce ve styku navzájem či s ostatními obyvateli nebo znamenala pro německou komunitu obecně nejrůznější zákazy, byla v souladu s vládním programem. Na počátku srpna 1945 v této souvislosti Zemský národní výbor v Brně upozornil všechny místní národní výbory a úřady národní bezpečnosti v moravskoslezské zemi, aby bez prodlení upustily od nezákonných restrikcí a omezení a řídily se jen pokyny ministerstva vnitra.³¹⁵

„*Julius Blaschke*“, nefol. + „*František Schneider*“, nefol. + „*Rudolf Salzer*“, nefol. + „*Jan Stöhr*“, nefol. + „*Adolf Strambach*“, nefol.

³¹³ ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 103/45, fol. 7, 12 a 15.

³¹⁴ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /A-B/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Josef Adámek*“, nefol.; inv. č. 208 /C-H/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Alžběta Cenefelsová*“, nefol.; inv. č. 208 /CH-L/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spisy „*Anna Chwojková*“ a „*Jarmila Jordáková*“, nefol.

³¹⁵ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Umístění osob zajištěných v polic. vazbě pro mimoř. lid. soudy ve vězeňských ústavech, inv. č. 206, nefol.

II

Zaměstnávání Němců z věznic a táborů nemělo ze strany českého obyvatelstva vždy dobrou odezvu.

Nejvíce českou veřejnost v Zábřehu pobouřil případ Karla Zeisslera, jehož poválečné osudy vzbuzovaly zášť i u některých Němců. Zeissler, člen NSDAP, NSV a SA, pracoval za okupace jako ředitel městského úřadu a když musel na frontu narukovat velitel SA ve městě Johann Pelzl (po válce zůstal tento člen NSDAP a úředník u Hermanna Scheftera nezvěstný), obsadil Zeissler také tuto volnou funkci. Byl jedním z nejexponovanějších nacistů v Zábřehu a po válce se jako jedna z mála osob ocitl ve 2. kategorii. Ačkoli byl po květnu 1945 uvězněn na Mírově, začaly se postupně objevovat zprávy, že je znovu zaměstnáván na zábřežském městském úřadě. To samozřejmě vzbudilo nevoli a protesty. Zejména pak když se tyto informace ukázaly být pravdivé. Zeissler byl v polovině července 1945 s dalšími dvěma muži převezen z Mírova do věznice v Zábřehu, aby byl vyslechnut ohledně chodu města za okupace a poté již došlo k jeho angažování. Nebylo divu. Kromě uvedené funkce ředitele městského úřadu totiž za okupace zastával i post vedoucího úřadu komunální politiky v okresním vedení NSDAP a všechny jeho zkušenosti teď Čechům při přebírání města chyběly. Služeb tohoto nacisty využívali Češi na úřadě přinejmenším od poloviny ledna 1946. Přitom třeba v dubnu 1946 jej oficiálně vedli jako umístěného „ve vazbě okresního soudu“. Počátkem října 1946 vydal Okresní národní výbor Zábřeh příkaz městské policii, aby ihned „nacistu a SAManna“ Zeisslera odstranila ze služby u Místního národního výboru Zábřeh. Jeho přítomnost na úřadě se prý stala „příčinou stálých stížností a útoků na nestrannost úřadů, zvláště pak MNV v Zábřeze“. Ve snaze zachránit ohroženou autoritu vedení města byl Zeissler přesunut do sběrného střediska v Mohelnici a na podzim 1946 odsunut. Tento další extrémní krok odstartoval nové stížnosti. Tentokrát se ozvali spíše Němci, protože jablkem sváru se stalo jeho nedostatečné potrestání v porovnání s tresty jiných zábřežských nacistů,

kteří se po válce podařilo zajistit a soudit. Stížnosti tohoto rázu již úřady vytrvale ignorovaly, až nakonec spolu s odsunem posledních Němců odezněly.³¹⁶

Zaměstnávání bývalých nacistických funkcionářů mimo areál věznic a táborů bylo rizikové i kvůli možnosti útěku na práci nasazených osob. Ty bývaly propouštěny národním výborem pouze na slib a měly se bez prodlení ohlašovat na úřadu ochrany práce, aby mohly být přiděleny žadatelům o jejich zapůjčení. Nepřekvapuje proto, že po propuštění nebo během výkonu práce (ostraha se totiž lišila případ od případu) někteří Němci skutečně uprchli. Velitelství vojenských zajateckých táborů v zemi Moravskoslezské z tohoto důvodu připravovalo dokonce odvolání německých válečných zajatců přidělených na zemědělské práce. Zemský národní výbor však za této situace podnikl intervenci a uložil národním výborům, aby dohlédly na zpřísnění bezpečnostních opatření a zabránily tak obrovskému hrozícímu úbytku pomocné pracovní síly. Pokud byly možnosti zvýšení ostrahy minimální, docházelo například k vytváření pracovních možností pro trestance přímo v areálu vězeňského zařízení (například ve vazební věznici okresního soudu v Zábřehu na podzim 1945).³¹⁷ Riskantním činem bylo konkrétně třeba zaměstnání nacisty Antona Friedla v říjnu

³¹⁶ BIMAN, Stanislav; DUŠKOVÁ, Sabina: *Kdo byl kdo v župě Sudety. Biografická příručka A-Z*. SOBa Litoměřice, 2008, příjmení na Z, str. 55; SOkA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Němci 1945-1948, inv. č. 40/KA2, nefol.; sign. Vynětí z opatření proti Němcům, odsun 1946-1948, inv. č. 41/KA2, nefol.; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /M-Ř/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), složka „Seznamy, část. koresp.“ a spis „Rudolf Pettermann“, nefol.; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 179/45, fol. 46, 47, 52, 56 a 60; sign. Ls 152/46, fol. 6; sign. Ls 156/46, fol. 34, 67, 121 a 128.; sign. Ls 751/46, fol. 53; sign. Ls 1263/46, fol. 7.

³¹⁷ JAŠŠ, Richard: *Lidé z Podesní u Mimořádného lidového soudu v Olomouci v letech 1945 – 1946*. In: *Podesní: vlastivědný časopis*. Číslo 7, Velké Losiny, červen 2009, str. 24; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Různé záležitosti Němců (Označení, prac. nasazení, střežení zajišť. osob, závady (1945-1948)), inv. č. 216, fol. „Střežení zajištěných osob“, „Dozor nad rozmluvami zajištěných osob“ a „Němci přidělení na práci – nepřístojnosti“; sign. Umístění osob zajištěných v polic. vazbě pro mimoř. lid. soudy ve vězeňských ústavech, inv. č. 206, nefol.; sign. Váleční zajatci - sudetští Němci, říšští Němci – evidence, jmenné seznamy (1945-1948), inv. č. 214, fol. „Váleční zajatci – dozor nad nimi v pracovních místech“; sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „Walter Wollmann“, nefol.; sign. Zajištěné části něm. konf. majetku (šperky, hud. nástroje, obrazy, zbraně, textil aj.; 1946-1947), inv. č. 560, fol. „Č. j. Pres : 235, 16/45.

1945 u správce firmy Leopold Falz (zábřežský obchod s uhlím a dřevem), kterému měl vozit dřevo z lesa. Prý nebylo možné sehnat během krátké doby žádného jiného kočího.³¹⁸ Firma Leopold Falz nebyla navíc jediným subjektem, který měl o Friedla zájem. Ve stejné době o něho žádal ještě Antonín Hrdina, který byl městem kvůli nedostatku uhlí zaměstnán, aby řezal na motorové pile dřevo pro obyvatelstvo - Friedl totiž za války jako zaměstnanec města s touto motorovou pilou pracoval.³¹⁹ Tato praxe využívání vězňů mimo věznice a tábory pokračovala i v dalším roce. Ještě na jaře 1946 byla propuštěna na žádost závodní rady firmy Brass skupina německých odborných pracovníků, aby pomohla s výstavbou demontovaných částí továrny a s jejím opětovným uvedením do chodu.³²⁰

Když byli Němci odsunuti z republiky, vyvstal logicky problém s pracovní silou. Němečtí trestanci, u nichž musel odsun počkat kvůli závažnosti provinění, byli samozřejmě dále pracovníě využíváni (například v okresním kamenolomu v Zábřehu, kde Němci pracovali ještě koncem roku 1947), tato pracovní síla však již byla zanedbatelná.³²¹ Marie Pěničková tušila tento problém dopředu, když si poznamenala, že *„služky mají 300 – 400 kor., pacholci 500 – 800 kor. a ještě nemocensko. Češi nechtějí dělat ani sloužit, teď musí pracovat Němky. Teď ale budou vyváženy do Německa a tak nevím, kdo bude pracovat. Již dostávají Němci čísla, tak již se budou stěhovat. Někteří se těší a druzí nechtějí, mají z toho strach.“*³²²

Doplnění inventáře soudu a věznice“; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 1022/46, fol. 11, 19, 80, 115 a 137.

³¹⁸ ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 156/46, fol. 5.

³¹⁹ Tamtéž, sign. Ls 156/46, fol. 9.

³²⁰ SOkA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Trestní agenda 1945-1958, inv. č. 36/KA2, nefol.; ZA Opava, pobočka Olomouc. MLS Olomouc, sign. Ls 1263/46, fol. 6.

³²¹ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Přehled inter. táborů pro Němce v okrese Zábřeh (1946), inv. č. 217, fol. *„Dodatečný odsun do Německa“*, *„Jmenný seznam trestanců nacházejících se v evidenci sběrného střediska v Mohelnici, kteří mají být odsunuti“*, *„Dodatečný odsun Němců za účelem scelení rodin do amerického okupačního pásma“* a *„Seznam Němců v polit. okrese Zábřeh, navržených pro odsun za účelem scelení rodin, kteří mají již povolení německých úřadů ku nastěhování do Německa“*.

³²² Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis ze 30. ledna 1946, nestr.

Bylo zapotřebí, aby někdo nahradil německé obyvatele zejména v profesích, jejichž nízká prestiž v letech 1945 až 1946 poklesla ještě více, když na ně byli nasazováni výhradně obyvatelé této druhořadé národnosti. Češi, kteří se nechali na těchto pozicích zaměstnat, logicky trvali na kompenzaci v podobě vysokého finančního ohodnocení. „*Nadenikom se platí 50 – 60 Kč na deň, to se ani nevyplati...*“, poznamenali si v této souvislosti na krumpašském statku.³²³ Problém ještě více popsali v této pasáži: „*Musí mladí 18 let staří jít na službu k sedlákům. Platit se jim má 800 Kč na měsíc a ještě nemocenskou, žádný je nechce, protože je to moc peněz a nic neumí.*“³²⁴ Dva měsíce poté, v dubnu 1947, však byli nuceni konstatovat, že i přes výši požadovaného finančního ohodnocení nechce pořád nikdo dělat na poli a sedláci tak nemají chasu.³²⁵ Kvůli ohrožené sklizni byl nakonec vydán zákaz zaměstnávat služebný personál. Veškerí zaměstnanci v domácnostech majetných zábřežských občanů se museli přesunout na polní práce.³²⁶ Ne zcela pokojná nálada mezi obyvateli města v této souvislosti poznamenala i oslavy druhého výročí osvobození od nacismu: „*Na oslavách na městě bylo málo lidí, protože jsou většina nespokojeni, zemědělci mají moc práce, žádný nechce jít na pole dělat, a kdo jde, chce velky platy, a rolníci to nemohou platit. Teď v městách se shání lidstvo na práci na venkov, protože je stát ohrožen hladem, jak nebude všecko obděláno...*“³²⁷

Nespokojenost zemědělců kromě problémů s pracovní silou zvyšovala ještě výše platů dělníků v továrnách. Jejich platu - 800 Kčs za čtrnáct dní - nedosahovala ani inteligence.³²⁸ „*Dělnictvo má velký platy a ještě jim to nestačí na tu drahotu, my zemědělci jsme na tom nejhůř, na prodej nic není a draho musíme všecko kupovat,*“ dává Pěničková jako i na jiných místech své pamětní knihy průchod nespokojenosti a pocitu ukřivděnosti. Samozřejmě, je

³²³ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janičkova z Krumpachu, zápis ze 31. prosince 1946, nestr.

³²⁴ Tamtéž, zápis z 27. února 1947, nestr.

³²⁵ Tamtéž, zápis ze 17. dubna 1947, nestr.

³²⁶ Tamtéž, zápis z 22. října 1946, nestr.

³²⁷ Tamtéž, zápis z 11. května 1947, nestr.

³²⁸ Tamtéž, zápis ze 30. ledna 1946, nestr.

nutné přistupovat k těmto lamentacím s obezřetností, protože názor dělníků by mohl přinést značně se lišící pohledy a postřehy.³²⁹

Pisatelka sledovala znepokojeně i nárůst úřednického aparátu: „*Samé úředník ohromny platy až 6000 Kč měs. Žádný dělat nechce, máme o 80 000 úředníků víc, jak za poslední republiky a jsme o podkarpatskou menší.*“³³⁰ Pokud se ale podíváme na statistiky města Zábřeh, zjistíme, že koncem roku 1946 již probíhal dlouhodobý proces zeštíhlování úřednických stavů. Roku 1938 zaměstnávalo město Zábřeh dvacet dva úředníků a zřízenců, k 5. květnu 1945 to bylo již šedesát dva německých zaměstnanců a po převratu vzrostl jejich počet k 10. květnu na sedmdesát šest – tentokrát šlo už jen o Čechy. Když sledujeme další vývoj, počet úředníků klesl do října 1945 na osmačtyřicet osob a do konce 40. let se tento počet snížil až na dvacet tři.

Obrovské výkyvy se podepsaly i na stavech městské policie. Ta měla k 5. květnu 1945 dvanáct příslušníků, 10. května jich bylo již třicet osm a koncem října 1945 se jejich počet opět snížil na čtrnáct.³³¹

IV

Bylo již uvedeno, že kontakty s Němci po osvobození mohly přinést českým občanům politické problémy. Do těch se v této době dostávali ale i ti, kteří „nebezpečné kontakty“ udržovali ještě před květnem 1945. Mohlo jít o vztahy sousedské, přátelské i milostné. Tak byl v polovině května 1945 vyloučen z Národní gardy zábřežský občan Josef Grund pro nečeské styky z doby okupace a nic na tom nezměnilo, že byl již tehdy okupačními orgány za svůj milostný vztah s Němkou vyšetřován, vězněn a za trest přeřazen do podniku s leteckou

³²⁹ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčкова z Krumpachu, zápis ze 31. prosince 1945, nestr.

³³⁰ Tamtéž, zápis z 22. října 1946, nestr.

³³¹ SOkA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Popis obce, sloučené osady Rudolfov, Ráječek a Skalička a stav obyvatelstva 1946-1955, inv. č. 29, nefol.; sign. Trestní agenda 1945-1958, inv. č. 36/KA2, nefol.

výrobou v Králíkách. Grund se proti rozhodnutí národního výboru ihned odvolal a zažádal, aby byl v této věci vyšetřen, případně konfrontován se svým „udavačem“. ³³² Podle dostupných informací se ale zdá, že ve své žádosti o zpětné zařazení do milice neuspěl. ³³³

„Nebezpečné kontakty“ mohly mít i jinou podobu a dohru. Čech Jan Bittner byl za okupace velitelem tzv. partyzánské skupiny mladých, která působila v Zábřehu a okolí. Po svém útěku do lesů se Bittner snažil jednou za čas tajně docházet domů. Při těchto návratech využíval odemčeného pozemku Němce Eduarda Lasse, přes který pak procházel skrytý v zahradním porostu. Lass o jeho průchodech věděl, nebránil mu v nich a dělal, že o něm neví. Problém ale nastal ve chvíli, kdy Bittnera s puškou v ruce (tzv. skupina mladých byla vyzbrojena pistolemi a jednou brokovnicí, kterou vlastnil právě Bittner) spatřili na Lassově pozemku během návratu z kina němečtí manželé Rotterovi ze sousedního domu. Marie Rotter se pokusila Lasse přimět, aby si pozemek zamykal, což on rezolutně odmítl. Když jejím výtkám nevěnoval pozornost a tvrdil, že Bittnera nikdy na pozemku neviděl a zamykat si bude dále podle svého uvážení, pohrozila mu udáním na městské policii. Lass neustoupil ani před touto pohrůžkou. Po válce dostal nabídku od partyzánů, kteří měli ve městě nezanedbatelnou moc (někteří získali úřednická místa a například Bittnerův spolubojovník Alois Leitner byl jednou z nejvlivnějších osob v Národní gardě), že může být vyňat z odsunu a zůstat, protože byl jejich přítelem a byl „*Čechem jako Němcem*“. Lass ji nakonec odmítl. Nejenže museli do Německa odejít všichni jeho příbuzní, ale přes tolerování partyzánů za okupace se stejně nevyhnul konfiskaci majetku (neměl oficiálně status antifašisty). Rozhodl se proto započít nevyhnutelné znovubudování domova raději mezi svými přáteli a známými. ³³⁴

³³² SOkA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Němci 1945-1948, inv. č. 40/KA2, nefol.

³³³ ZA Opava, pobočka Olomouc. KV SNR Olomouc, sign. Kmenová agenda NG, inv. č. 9, fol. 753.

³³⁴ Přepis rozhovoru s Teresíí Hýblovou (roz. Lass), str. 15; SOkA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Členové národního výboru a komisí 1945-1959, inv. č. 25, nefol.; sign. Trestní agenda 1945-1958, inv. č. 36/KA2, „*Výkaz obecních zaměstnanců ke dni 15. 10. 1946*“ a „*Výkaz zaměstnanců k 1. září 1947*“; sign. Němci 1945-1948, inv. č. 40/KA2, nefol.; sign. Vynětí z opatření proti Němcům, odsun 1946-1948, inv. č. 41/KA2, nefol.; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Soupis odsunutých Němců pro mezinárodní odsunovou komisi 1946, inv. č. 290, nefol.; STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. Olomouc 2010, str. 66; www.pametnaroda.cz/story/janhuba-borivoj-1925-875 (ze dne 9. 10. 2012).

Odmítavý postoj k možnosti zůstat v Zábřehu sdílela většina antifašistů. Během roku 1946 se nechalo do odsunu dobrovolně zařadit třináct zábřežských německých sociálních demokratů se svými rodinami (cca třicet pět osob). Důvodem bylo jistě i jejich zavržení Československou sociální demokracií. Zábřežské vedení ČSSD přímo nabádalo stranické pobočky v okolních obcích, aby je nepřijímaly za členy, protože roku 1938 zradili ohroženou republiku. Že byl tento odmítavý postoj rozšířený a doporučení zábřežského vedení obecně přijímané, dosvědčuje i skutečnost, že k září 1945 nebyl přijat ani jeden německý sociální demokrat. Stejně tak nabádali zábřežští sociální demokraté své stranické kolegy v okrese, aby nepodepisovali německým sociálním demokratům osvědčení o národní spolehlivosti.

Odsunout do Německa se spolu s rodinami nechalo dobrovolně také devět německých komunistů, kteří získali rovněž status antifašistů. Vystěhovali se i navzdory praktikám, na které si v září 1945 stěžovali někteří čeští občané města: „*Jen, že my nejsme spokojeni, máme v tom národním výboře takový komunisty a ti dělají neplechotu. Dají osvětšení zrádcom, Němcom a tak špatným lidem, jen když je komunista. Ale doufáme, až budou volby, že se to zlepší.*“

Dostupné údaje ukazují, že dobrovolný odsun si nakonec zvolili téměř nebo zcela všichni Němci, kterým bylo povoleno ve městě zůstat.³³⁵ Že odcházeli ze Zábřehu jako nežádoucí a že se mohli setkávat navzdory svému zařazení mezi antifašisty s nevraživostí, se dá usuzovat mj. z rezoluce MNV Zábřeh z října 1947, kdy výbor zažádal ministerstvo vnitra ČSR o co nejrychlejší odsun zbylých Němců do Německa nebo do českého vnitrozemí. Jako důvody pro úplnou očistu města od Němců tehdy výbor uvedl, že „*jsou ve styku s Němci v Říši a vznáší neklid mezi osídlence; podporují tajné tlupy benderovců; žijíce ze dne na den neuznávají cenu peněz, nešetří, skupují co se dá a vnášejí tak mezi osídlence neklid a obavy ze zítřků; v mnohých továrnách zaujímají dosud výnosná místa, zatímco čeští osídlenci jsou mnohdy podřízenými Němci; po dvou letech se čeští lidé tak dalece zapracovali, že německé*

³³⁵ *Věstník politických stran. Československá socialistická demokracie. O činnosti strany.* In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě.* Ročník XXXIX, číslo 10, str. 2; Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčкова z Krumpachu, zápisy z 29. září 1945 a 30. ledna 1946, nestr.; SOkA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Vynětí z opatření proti Němcům, odsun 1946-1948, inv. č. 41/KA2, fol. „*Antifašisté /komunisté“ odsunutí 19. 4. 1946“ a „Antifašisté /soc. demokrati/ odsunutí 12. 8. 1946“*; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Seznamy antifašistů, býv. něm. soc. demokratů, kteří se přihlásili k dobrovolnému odsunu (okr. Zábřeh; 1946-1948), inv. č. 286, fol. „*Seznam antifašistů, býv. něm. soc. demokratů, přihlásivších se k dobrovolnému odchodu v okrese Zábřeh*“.

odborníky (pozn.: v Zábřehu jich mohlo oficiálně zůstat sedmnáct) je možno nahraditi – tím se také pomůže dosídlení pohraničí; svým celkovým sebevědomým, často až zpupným chováním jsou rozkladným živlem pohraničních okresů; jsou ve styku s nespolehlivými živly ze smíšených manželství“. ³³⁶ Je ale pravdou, že v uvedené žádosti se pojednává z větší části o Němcích, kteří tehdy čekali na propuštění svých živitelů z věznic, aby mohlo dojít k jejich společnému transportu do Německa. A tyto osoby jistě antifašisté nebyly.

V

Situace v přeplněném Německu byla v době odsunu velmi neutěšená. Nespokojenost a frustrace, které v malé míře přetrvávaly díky množství poplatků, přidělovému systému a problémům se zásobováním určitými druhy zboží i v Zábřehu, ³³⁷ vládly v mnohem větší míře právě mezi vystěhovanými Němci: „*V Německu je velký hlad. Lidi se tam strašně bouří. Těší se tam Němci, že bude nová vojna a Němci vystěhovaní, že se zas vrátí k nám. Ale to nebude, to si ať nemyslí. Ted' zas pojedou poslední Němci od nás do Německa. Již nám tam odsud psaly dvě rodiny, je jim tam velice teskno.*“ ³³⁸ Když byli z města odsunuti poslední němečtí příslušníci, jichž se týkal transfer z roku 1946, zapsala si Marie Pěničková: „*Němce máme vyveženy, máme svatý pokoj. Ať jsou jen tam, co chystali nám, to se dostalo jim. Tam nám nadávají a proklínají. Již jich tam několik umřelo...*“ ³³⁹

³³⁶ SOkA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Němci 1945-1948, inv. č. 40/KA2, fol. „*Seznam Němců navržených k odsunu, resp. k přesunu a rozptylu*“; ZA Opava, MLS Olomouc, sign. Ls 815/46, fol. 10, 42, 43, 87, 145, 148 a 152.

³³⁷ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis ze 17. dubna 1947, nestr.

³³⁸ Tamtéž, zápis ze 17. dubna 1947, nestr.

³³⁹ Tamtéž, zápis ze 31. prosince 1946, nestr.

V Zábřehu stejně jako všude jinde došlo k rozprodání majetku, který po odsunutých spoluobčanech zbyl. Kupovalo se prádlo, nábytek atd. Ti, kdo kupovat nechtěli a přesto nehodlali vyjít z dělení kořisti naprázdno, někdy zkoušeli štěstí ve vyprázdněných německých dědinách. I v zábřežském okrese takové existovaly: „*V Hynčíně musela se celá dědina vystěhovat, i kuchařka farářova, jen on né, sám jediný zůstal a hajný.*“³⁴⁰ Situace v takových lokalitách vypadala následovně: „*Češi se stěhují do německých dědin, zabírají si tam grunty, někteří to zneužívají, všecko pokradou a prodají a zas jsou dál. Takovy zavřou, je toho plny arešty...*“³⁴¹ Zabránit popsanému vykrádání bylo do jisté míry nemožné. Jak víme z bakalářské práce, lidé si troufali loupit i v samotném Zábřehu, kde organizovaná skupina zlodějů z Olomoucka, jejíž specializací byly krádeže poživatin, dokonce odcizila psací stroje z kanceláře okresního národního výboru.³⁴²

³⁴⁰ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janičkova z Krumpachu, zápis ze 17. dubna 1947, nestr.

³⁴¹ Tamtéž, zápis ze 31. prosince 1946, nestr.

³⁴² STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. Olomouc 2010, str. 68.

Hraničáři a ti druzí

I

Po květnovém převratu se na silnicích znovu objevily nákladní vozy naložené vrchovatě nábytkem. Zcela to připomínalo dobu před sedmi lety, tentokrát ale směřovaly opačným směrem, do města. Češi, kteří byli nuceni odejít ze severomoravského prostoru po Mnichovu 1938, se po sedmi letech vraceli z území bývalého protektorátu zpět do Zábřehu a stali se tak první vlnou kolonistů. Byli to především státní zaměstnanci (učitelé, železničáři, policisté, úředníci apod.), zaměstnanci firem sídlících ve vnitrozemí a v ojedinělých případech majitelé drobnějších usedlostí a živností.

Mnozí z nich jako bývalí aktivní pracovníci české menšiny a političtí funkcionáři prošli během okupace nacistickými věznicemi a koncentračními tábory³⁴³ a někteří se podíleli na boji proti Hitlerovi i po svém odchodu ze Sudet. Nejvíce jich roku 1938 odešlo do Prahy a Brna. V Brně založili krajanský spolek pod názvem „Česká severní Morava“, v jehož předsednictvu se objevili někteří obyvatelé vesnic sousedících se Zábřehem. „Česká severní Morava“ pomáhala od roku 1938 českým studentům sbírkami šatstva a až do uzavření brněnských vysokých škol jim zajišťovala ubytování, stravování a kondice. Poté se pokoušela nalézt pro ně pracovní místa. Do poloviny března 1939 intervenoval spolek na všech příslušných úřadech za vyjmutí českých severomoravských obcí ze záboru, což však žádný úspěch nepřineslo. Za protektorátu činnost pro své zaměření, křížící se s německým postihem projevů českého národního života, přerušil. Po osvobození vydali členové „České severní Moravy“ proklamaci, kde ohlásili úmysl obnovit spolkovou činnost v Brně, ale také pracovat pro obnovu osvobozené severní Moravy a podporovat vzájemné vazby. Učinili tak rovněž 13.

³⁴³ <http://www.muzeum-sumperk.cz/index.php?item=cinnost/publikacni-cinnost/vlastivedny-sbornik-severni-morava/obsah/&larticle=3003> (29. 7. 2011); *Uprchlíci*. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě*. Ročník XXXIX, číslo 6, str. 1.

července 1945 v článku „*Hlásíme se ku práci*“, který vyšel v Moravském Severu, severomoravském věstníku čtyř povolených politických stran.³⁴⁴

Úsilí spolku zasáhnout konstruktivně do obnovy severní Moravy se však nesetkalo jen s kladnými ohlasy. V Zábřehu, který byl i za války specifický díky své početné české komunitě, se již v červnu 1945 vyhrotil rozpor mezi starousedlíky, kteří po celou válku setrvali v okupovaném městě (ti se v tomto konfliktu nazývali „hraničáři“), a těmi, kdo po Mnichovu odešli do vnitrozemí a nyní se vraceli zpět do Zábřehu. Těm „hraničáři“ dali nálepkou „zrádců“. O málo později se v různých podobách počal projevovat i jistý antagonismus mezi starousedlíky z doby předmnichovské republiky a zcela novými osídlenci, i z řad účastníků zahraničního odboje a volyňských Čechů, kterým se předhazovala neskromnost, reakčnost apod.³⁴⁵ Vraťme se však ke sporu těch, kteří Zábřeh již před válkou obývali společně.

II

Sedm dní po otištění článku „*Hlásíme se ku práci*“ vyšel v Moravském Severu další příspěvek k tématu společné obnovy města, tentokrát pod názvem „*U nás to skřípe. Otevřený list vedoucím činitelům v Zábřeze.*“ Redakce novin se od něho explicitně distancovala, veškerou zodpovědnost za něj připsala autorům a správně předpověděla, že článek vyvolá horečnou diskusi a konflikty.

Příspěvek „*U nás to skřípe*“ byl dílem prozatímní (již české) zábřežské městské policie. Ta v něm zaútočila na všechny, kdo roku 1938 opustili město a nyní se vraceli, chtěli se ujmout

³⁴⁴ URBÁNEK, Jan: *Hlásíme se ku práci*. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě*. Ročník XXXIX, číslo 3, str. 1.

³⁴⁵ <http://www.muzeum-sumperk.cz/index.php?item=cinnost/publikacni-cinnost/vlastivedny-sbornik-severni-morava/obsah/&larticle=3003> (29. 7. 2011); *Uprchlíci*. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě*. Ročník XXXIX, číslo 6, str. 1.

svých starých úřadů a funkcí a tak se zapojit do všemi proklamovaného budování „nové, spravedlivé, sociální a lidové republiky.“ Novinový útok vyzdvihoval úlohu „hraničářů“, kteří neopustili město a zůstali v něm i během okupace, kdy svou statečnost v odboji, který se stal jedním z nejnebezpečnějších v celé Říši, museli zaplatit množstvím obětí. Právě tito lidé, „stateční Češi z pohraničí“, se podle prozatímní zábřežské policie měli ujímat funkcí. Nikoli navrátilci, kteří podle nich zradili a odešli tehdy před nepříjemnostmi do bezpečí. Navíc uprchlíky z osmatřicátého roku článek troufale postavil na roveň rodinám, které ve městě roku 1938 sice zůstaly, ale ve snaze nevyčnít se nakonec staly kolaboranty. Autoři článku navrhovali požadovat ode všech, kteří se po válce navrátili do města, důkazy o jejich činnosti za celou dobu okupace a o jejich zásluhách na znovubudování obnovené republiky. Apelovali na všechny Čechy ve městě, aby podle instrukcí Radia Praha hlásili, pokud se jim zdá, že ve městě není něco v pořádku. Sami prý v tomto duchu museli poukázat na pohoršující způsob obsazování úřednických míst a postů v zábřežské nemocenské pojišťovně.

Vůči navrátilcům byla učiněna i konkrétní pohružka: „*U rájeckého mostu (pozn.: vjezd do města ve směru od Olomouce) před Zábřehem bude síto a tam se budou vracející uprchlíci přesívat, až se budou chtít uplatnit na starých místech v úřadech; zeptáme se jich, proč jste utekli do bezpečí za nachystaným korytem, za bezstarostným životem? Proč jste nezůstali s námi, aby nás tu bylo více? My hraničáři nelpíme na uniformách tak, jak se oni vracející se páni domnívají, svlékneme je, kdykoliv si toho bude náš lid přát a uděláme místo lidem našim, ale lidem skutečně poctivým, kteří se nezalekli a neutíkali s velikým spěchem a ještě větším strachem před stvůrou hákového kříže. Nepotřebujeme a nikdy nedovolíme, aby se vrátil starý prohnitý systém, kdy jeden druhého podplácel a jejich služba často končila v hospodě. Nedovolíme, aby taková páni štváli dělníky, vykořisťovali a mořili za pár haléřů, zatímco páni žili a hýřili z našich mozolů a potu.*“ Policisté v závěru článku jasně proklamovali, že se tímto svým vystoupením stavějí do čela nespokojenců, kteří se většinou bojí promluvit veřejně. Špatné poměry ve městě už prý není možné nadále tolerovat.³⁴⁶ Proč se policisté rozhodli k tak tvrdému výpadu? Stát vydal po válce svým úředníkům příkaz k návratu na předválečná místa a současně i doporučení těmto úřadům přijmout je. Ani v Zábřehu, kde žilo při osvobození množství Čechů, nebylo možné, aby byla obnova města provedena bez pomoci

³⁴⁶ *U nás to skřípe. Otevřený list vedoucím činitelům v Zábřeze.* In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě.* Ročník XXXIX, číslo 4, str. 2.

navracejících se odborníků. Ostatně víme z předchozí kapitoly, že zábřežští Češi využívali ke zvládnutí těžké situace i služeb odborníků z řad sudetoněmeckých nacistů.

Přesto došlo k rozkolu. Někteří občané města odmítli své posty dobrovolně opustit a přenechat je jejich vykonavatelům z předválečné doby. Konkrétně šlo o jednoho stavebního úředníka a čtyři městské strážníky, kteří do těchto funkcí nastoupili jakožto odbojáři během květnové revoluce. V jejich odmítavém postoji k požadavkům navrátilců je podpořila i většina místního národního výboru. Pouze malá část jeho členů se rozhodla postavit za to, aby muži místa přenechali předválečným zaměstnancům, jak k tomu nabádaly směrnice ministerstva vnitra a Zemského národního výboru v Brně. To byla situace, která stála na počátku konfliktů a rozmlísek mezi „hraničáři“ a „zrádci“ ve městě.³⁴⁷

III

Reakce ze strany obyvatel, kteří byli krátce po návratu označeni za zrádce národa, na sebe nenechala čekat dlouho. Přinesla novou sérii článků ve zmíněném periodiku, jehož redakce nakonec odmítla další příspěvky zveřejňovat a oznámila, že si pouze vyhrazuje právo na zveřejnění doslovu k celé kauze.³⁴⁸

Některé ohlasy bránily ty, kdo ve městě po záboru pohraničí zůstali a byli nyní zahrnuti do schematického výčtu kolaborantů. Jistý p. Mírovský (pro celou kauzu bylo příznačné, že řada pisatelů své články psala anonymně, pod pseudonymy či neuvedla celé jméno), který roku 1938 město neopustil, tak zmínil tovární dělníky, kteří za okupace museli pracovat na německé válečné produkci (konkrétně zmiňuje továrnu Alfa), učitele, kteří museli učit

³⁴⁷ MALÝ, Joža: *Nesud'tež, abyste nebyli souzeni*. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě*. Ročník XXXIX, číslo 13, str. 1; SOKA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Zajištěné části něm. konf. majetku (šperky, hud. nástroje, obrazy, zbraně, textil aj.; 1946-1947), inv. č. 560, fol. „Č. j. 159/45“ (žádost Jaroslava Berky o přidělení bytu v Zábřehu).

³⁴⁸ *U nás to skřípe*. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě*. Ročník XXXIX, číslo 6, str. 2.

němčině,³⁴⁹ úředníky, kteří museli na úřadech mluvit německy³⁵⁰ či kněze, kteří museli Němce kupříkladu zpovídat. Všechny těchto se zastal a zdůraznil nezbytnost jejich uvedeného chování v těžké okupační době. Zároveň napadl v rámci polemiky s policisty ty, kdo ve městě obsadili po převratu úřady a nyní mísili poválečné trestání viníků s vyřizováním si osobních účtů. Mírovský v článku zdůraznil nutnost protřídít obsazení jednotlivých míst a jako doklad zvláště páchané na nevinných lidech uvedl případ jednoho ze svých dělníků. Tento jeho údajně nejlepší dělník počátkem srpna 1945 nepřišel bez důvodu do práce a Mírovskému se delší dobu nedařilo přijít na to, co se s ním stalo. Až po čase zjistil, že jeho zaměstnanec byl zatčen a nedlouho nato zase propuštěn, ovšem s viditelnými známkami fyzického násilí, kterého se na něm dopustili jeho vězňatelé (údajně nebyl zpočátku ani schopen pracovat).³⁵¹ Ačkoli tak Mírovského článek vyznívá, nemůžeme případ týrání bezejmenného dělníka automaticky považovat za příklad porevoluční zvláště. Kapitola o kolaboraci snad ukázala dostatečně dobře, že posuzování okupační minulosti některých osob, které zůstaly za války ve městě, bylo poměrně problematické a emotivní, zejména pokud šlo o neúspěšnou snahu prokázat zrádcům jejich vinu. Tento fakt vysvětluje i z jiných, do diplomové práce nezařazených případů.³⁵² A z článku o bezejmenném dělníkovi z podniku p. Mírovského rozhodně nelze prokázat, zda tehdy skutečně došlo k neopodstatněné zvláště.

Druhé napadené skupiny, navrátilců, se zastal mj. bývalý zábřežský starosta JUDr. Jaroslav Koutecký. On sám roku 1938 odešel se Sudet a byl tak jedním z osočených, kteří v rámci černobílého schématu „hraničářů“ a „zrádců“ patřili do druhé uvedené skupiny. Ostatně i sám Koutecký se ve svém článku nazval provokativně „zradivším“, aby tak toto rozdělení

³⁴⁹ Odvolání byli jen učitelé menšinových škol, které byly po německé okupaci zrušeny. Učitelé ostatních škol byli naopak vyzváni, aby setrvali na svých místech, protože podle mnichovské dohody nemělo být veřejné školství rušeno. Většina z nich uposlechla a na okupovaném území zůstala.

³⁵⁰ Zde je nutné říci, že úředníci byli roku 1938 výslovně odvoláni do zbytku republiky, protože jejich zaměstnavatel, stát, vyklízel Sudety.

³⁵¹ MÍROVSKÝ, p.: *K otevřenému listu: „U nás to skřípe.“* In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě*. Ročník XXXIX, číslo 7, str. 1 a 2.

³⁵² SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /M-Ř/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „Josef Maláček“, nefol.

znevážil. Do kauzy vstoupil, jak sám zdůraznil, jakožto rekonvalescent, který se po osvobození vrátil do města po těžké nemoci, byl vyřazen na delší dobu z veřejného života a v roce 1945 tak nemohl jiným zabírat funkce a místa ve veřejném životě. Mělo to svědčit o jeho nestrannosti a o tom, že své příspěvky nepíše s cílem získat dobře placený post. Při popisu své „zrady“ bývalý starosta nejprve připomenul obyvatelů své předválečné působení – opravy a výstavbu města (stavba kasáren (a tak i příchod posádky), okresního úřadu, Masarykovy školy, finančního úřadu, plovárny, domu pro nemajetné i opravu radnice, soudu či pošty), připomínání fašistické hrozby a věrnost politické linii Masaryka a Beneše. Vzpomněl, kolik peněz ze svého starostenského platu dával k dispozici na podporu chudých dělníků. Poté se ohlédl po další etapě svého života, kdy v roce 1938 uprchl ze Zábřehu. Učinil tak, protože předpokládal, že Němci nebudou trpět české advokáty a nevěděl tak, čím by se živil. Ani začátky v novém bydlišti nebyly jednoduché. Jen na novou kancelář si musel vzít finanční půjčku. Pro odchod se navíc rozhodl i z toho důvodu, že jej údajně kompetentní německé zdroje důrazně varovaly, aby pro své předmnichovské politické postoje nevyčkával příchodu německého vojska do města. Protože prý dobře tušil německou „koncentrákovou a gestapáckou“ praxi, nehodlal riskovat osud svůj i své rodiny a odešel. Gestapu se brzy dostaly do rukou seznamy komunistů, sociálních demokratů, antifašistů, členů Sokola, bývalých legionářů, ale i starostů, členů obecních zastupitelstev apod. a především o tyto politicky aktivní a společensky činné osoby pak měla tajná německá policie po záboru pohraničí zájem. Při poválečném návratu v polovině května 1945 našel Koutecký ve městě zastavené továrny, zavřené a většinou volné obchody a úřady obsazené hrstkou lidí, kteří se je pokoušeli uvést do normálního provozu. Jedině provoz škol prý byl poměrně nenarušený. Pokud by podle Kouteckého nedošlo k návratu uprchlíků z roku 1938, stalo by se ze Zábřehu malé skomírající městečko, protože by těžko někdo dokázal uvést do provozu poštu, dráhu, finanční úřad, soud, okresní úřad, katastrální úřad nebo gymnázium. Jediné možné řešení podle něj bylo, že do těchto úřadů opět nastoupí tolik hanění zaměstnanci, kteří navíc roku 1938 neodešli dobrovolně, nýbrž odejít museli.

Jeden ze zábřežských úředníků, který roku 1938 odešel do vnitrozemí a za okupace strávil dva roky jako vězeň Gestapa (byl zatčen, když se tajné policii dostaly do rukou informace o jeho odbojových aktivitách), navíc koncem června 1945 poznamenal, že celá štvavá kampaň se zvedla, až když měl za sebou on i někteří další celý měsíc tvrdé práce na obnově města. Nadhodil proto otázku, proč nemohlo dojít k jejich nahrazení schopnými jedinci hned po osvobození, aby byli on a další ušetřeni vysokého úsilí, za něž se jim dostalo spíše nevděku. Tušil prý ale hned od počátku, že nebude při návratu svými bývalými spoluobčany vítán.

Dobře prý věděl, že jeho pozice úředníka zdravotní pojišťovny bude pro některé spoluobčany příliš velkým lákadlem.³⁵³

Vraťme se však ke Kouteckému. Když dal čtenářům možnost dozvědět se něco o své „zradě“, zmínil i jiné občany, kteří museli z existenčních i bezpečnostních důvodů Zábřeh opustit: pokladníka Občanské záložny (tyto záložny byly nacisty nuceně slučovány a poté reorganizovány)³⁵⁴ Jožu Malého, na kterého stejně jako na Kouteckého směřovaly před Mnichovem četné útoky v německých henleinovských listech, dále vedoucího úředníka účtárny okresního úřadu v Zábřehu Theodora Blahuta³⁵⁵, ředitele finančního úřadu Reichla, předsedu Národní jednoty (nevládní organizace podporující české zájmy v pohraničí)³⁵⁶ Otokara Urbana nebo dalšího ze zábřežských bývalých starostů, Dr. Koláře, který byl Němci vypovězen z města údajně po věznění a týrání.³⁵⁷

Časem odešli nebo byli vypuzeni i četní obchodníci a živnostníci, kteří odchodem československého vojska a všech již zmíněných ztratili existenční základnu. Jejich podniky nebyly po zaboru označeny jako „Deutsche Geschäft“, což znamenalo systematické znevýhodnění vůči německým konkurentům.³⁵⁸ Skutečnost, že byl Zábřeh v tomto směru

³⁵³ KOUTECKÝ, Jaroslav: *U rájeckého mostu bude síto...* In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě*. Ročník XXXIX, číslo 5, str. 2; *U nás to skřípe*. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě*. Ročník XXXIX, číslo 6, str. 2.

³⁵⁴ http://cs.wikipedia.org/wiki/Dru%C5%BEstevn%C3%AD_z%C3%A1lo%C5%BEna (ze dne 8. 10. 2012)

³⁵⁵ Po válce zastával funkci účetního tajemníka Zemského úřadu v Brně.

³⁵⁶ http://cs.wikipedia.org/wiki/N%C3%A1rodn%C3%AD_jednoty (ze dne 8. 10. 2012)

³⁵⁷ KOUTECKÝ, Jaroslav: *U rájeckého mostu bude síto...* In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě*. Ročník XXXIX, číslo 5, str. 2; K. E.: *K článku „U nás to skřípe“*. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě*. Ročník XXXIX, číslo 7, str. 2; SOKA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Zajištěné části něm. konf. majetku (šperky, hud. nástroje, obrazy, zbraně, textil aj.; 1946-1947), inv. č. 560, fol. „Theodor Blahut, účetní tajemník zemského úřadu v Brně. Žádost o zajištění rodinného bytu v Zábřeze“.

³⁵⁸ SOKA Šumperk. MěNV Zábřeh, sign. Přiznání státního občanství 1946-1949, inv. č. 30, nefol.

ještě poněkud příznivým místem pro existenci, protože zde bylo v rámci Sudet velmi početné české obyvatelstvo i za okupace, jim nepomohla. Takto odešli ze Sudet rovněž četní lékaři a advokáti. Zde podepřel JUDr. Koutecký oprávněnost obav a odchodů z města tragickou smrtí JUDr. Kouřila, advokáta z obce Brníčko, která leží nedaleko Zábřehu. Doktor Kouřil kvůli potížím ve vykonávání praxe hledal v okleštěné republice novou kancelář, ale tragicky zahynul dříve, než se mu to podařilo. Roku 1939 na hodové zábavě v blízkém Kolšově veřejně prohlásil, že věří Stalinovi a Rusům, byl za to udán, zatčen a zemřel za podivných okolností již v lednu 1940 ve vězení na Mírově.³⁵⁹

Po obsazení pohraničí se zvláště český občan dostával do složité situace a musel se rychle rozhodnout, jak ji řešit. V mnoha případech prakticky ze dne na den se stával obyvatelem cizího státu. Armáda a policie byla německá, později k tomu přibyl i veškerý úřednický aparát. Čech se stal osobou více či méně nenáviděnou a utlačovanou, avšak stále měl na vybranou. Mohl zůstat a doufat, že ho nikdo nevystěhuje z vlastního bytu či domku, že neztratí zaměstnání, bude pracovat a nějakým způsobem přežít. Druhou možností byl útěk – vystěhování – migrace do zbytku Československé (o několik týdnů později Česko-Slovenské) republiky. Důvody pro toto řešení byly v jednotlivých konkrétních případech velmi rozličné. Atmosféra, v níž musela být rozhodnutí učiněna, vypadala následovně: „*Česky se smazuje a jen všecko německy, samý Orner a ti jsou jak draci. I cedulky od pojišťovny jsme museli utrhnout ... Sokolovnu si zatím zabrali, jen katolický dům né. Všecky úřady všecko německy. Naše úřady prchly, oni si s tím neví rady. Na 1000 lidí již ze Zábřehu prchlo. Město bylo živý a teď je prázdný.*“³⁶⁰ O tři dny později byl počet uprchlíků již dvojnásobný: „*Lidí je tu málo, všecko je vystěhováno, všecka intelligence je pryč, již přes 2000 lidí se vystěhovalo, nechce u Hitlera nikdo byt ... Všecky vily jsou prázdný, lid prchá pryč.*“³⁶¹ Mezi vystěhovalci bylo mj. i mnoho členů Sokola. V zabraném území obvodu Severomoravské sokolské župy s centrem v Zábřehu jich zůstalo přes sedm tisíc, ovšem neaktivnější sokolští funkcionáři odešli nebo

³⁵⁹ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 54.

³⁶⁰ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis z 5. listopadu 1938, nestr.

³⁶¹ Tamtéž, zápis z 8. listopadu 1938, nestr.

byli vypovězeni do vnitrozemí nedlouho poté. Vykázáním představitelů českého politického a spolkového života nacisté podstatně snížili počet potenciálních organizátorů odboje.³⁶²

Ti, kdo byli k odchodu z města donuceni po několika týdnech či měsících od záboru pohraničí, si již mohli učinit obrázek o budoucím soužití Čechů a Němců, který jeden ze současníků vylíčil následujícím způsobem: „*Češi byli diskriminováni jako celek, a to ve všech oblastech života. Úředníci, pokud zůstávali, dostávali výpověď, četní živnostníci museli likvidovat a jiné čekali ostrý bojkot, kvalifikovaní řemeslníci ztráceli uplatnění a rolníky nutili němečtí starostové odprodat za směšnou cenu výnosná pole, nebo se vystěhovat do vnitrozemí. České školy, kulturní instituce, redakce novin, tělocvičny, spolkové kluby zůstávaly uzavřeny. V hostincích a veřejných místnostech se objevily tabulky „Zde se nesmí mluvit česky!““³⁶³ Úředně byl ze Zábřehu vykázán knihkupec V. Patka, který se musel přestěhovat do Loštic.³⁶⁴ Podobně byli přinuceni opustit město navzdory rozhodnutí setrvat v něm i po roce 1938 sklenář J. Špička nebo obvodní lékař MUDr. Nováček.³⁶⁵ Vyhánění Čechů z města v průběhu okupace a jejich nahrazování německými kolonisty³⁶⁶ však bylo tématem první kapitoly, takže se jím zde více zabývat nebudeme.*

³⁶² BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal OV Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975, str. 14; BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 46 a 47.

³⁶³ RADVANOVSKÝ, Zdeněk: *K otázce uprchlíků z pohraničí českých zemí po Mnichovu 1938*. In: *Historie okupovaného pohraničí 1938 – 1945* (2. díl). Univerzita Jana Evangelisty Purkyně Ústí nad Labem 1998, str. 7 a 8.

³⁶⁴ BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV ČSPB v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986, str. 39 a 59.

³⁶⁵ K. E.: *K článku „U nás to skřípe“*. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě*. Ročník XXXIX, číslo 7, str. 2; MALÝ, Joža: *Nesudítež, abyste nebyli souzeni*. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě*. Ročník XXXIX, číslo 13, str. 1.

³⁶⁶ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčкова z Krumpachu, zápisy ze 7. února 1941, 15. listopadu 1942 a 28. září 1943, nestr.

III

V průběhu vzájemného osočování i mírného napomínání a umravňování aktérů sporu došlo rovněž k případům falešných obvinění z kolaborace. A někdy nezůstalo jen u obvinění, došlo i k neoprávněným postihům. Živnostník František Tejkl chtěl po záboru zůstat ve městě, ale bylo mu řečeno, že jej nacisté stejně časem přinutí odejít do zbytku republiky. Nakonec ze Zábřehu nebyl vyhnán jen díky přímluvě známých Němců, kteří měli kontakty mezi funkcionáři NSDAP. Jako Čech byl samozřejmě diskriminován a roku 1941 mu byl zavřen obchod (jakož i dalším českým živnostníkům ve městě v této době)³⁶⁷. Protože své děti posílal výměnou za možnost bydlet dál ve městě do německé školy, odmítla mu prozatímní městská policie v červenci 1945 vydat osvědčení o národní spolehlivosti. Nikdo již neřešil, že za okupace podporoval partyzánské hnutí. Tejkl se proti tomuto rozhodnutí odvolal k Okresnímu národnímu výboru Zábřeh, kterému sdělil, že policie jeho požadavku jistě nevyhověla pro neznalost situace. Ve světle poválečných vládních směrnic se toto ohrazení ukazuje jako zcela správné. Docházku dětí do německé školy totiž nebylo možné považovat za důvod k odepření osvědčení o národní způsobilosti. Možná, že kdyby byla policie obsazena bez obstrukcí navrátilci z předmnichovské doby, nemuselo k tomuto pochybení dojít. Existuje navíc domněnka, že na zamítnutí Tejklovy žádosti měl vliv člověk, který sám vychodil německou střední školu v Zábřehu, za okupace kolaboroval a po květnu 1945 se mu podařilo stát národním správcem a „vedoucím mládeže“.³⁶⁸

³⁶⁷ SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Přidělování bytů a vnitřního zařízení po Němcích 1945-1946, inv. č. 561, fol. „Karel Němec, textilie, Zábřeh – Kahlikovo nám. 9“.

³⁶⁸ *Stalo se, že kterýsi Národní výbor odepřel potvrditi občanu průkaz o národní spolehlivosti, proto, že byl přinucen posílati své dítě do německé třídy.* In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě.* Ročník XXXIX, číslo 6, str. 2; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „František Tejkl“, nefol.; sign. Provádění dekretu přes. republiky na ochranu národ. cti. Směrnice a hlášení (1945-1948 /1949/), inv. č. 205, spis

Jakoukoli soudnost postrádaly útoky Bohumila Kepřta z Leštiny, který obvinil z kolaborace s nacisty bývalého starostu JUDr. Jaroslava Kouteckého, o kterém již byla řeč. Svůj útočný článek poslal Kepřt do Moravského Severu, jehož redakce ale příspěvek raději neotiskla a předala jej k přímému vyřízení Kouteckému. Toho Kepřt osočil, že před válkou docházel do pověstného zábřežského sklepa kloboučníka Kopetzkeho. Usvědčujícím důkazem měl být nalezený starostův podpis v návštěvní knize. Ve sklepě se měly údajně konat „tajné henleinovské schůze“ a mělo zde dojít k „prodání Zábřehu“ a k „poradám páté kolony“. JUDr. Koutecký se zde měl seznámit s továrníky Hermannem Brassem a Oskarem Schefterem³⁶⁹, Konradem Henleinem, Dr. Novotným a mnoha jinými Hitlerovými stoupenci ze Zábřehu, Šumperku, Mohelnice, Svitav a Liberce, nevyjímaje řadu vysokých funkcionářů SS z Říše včetně těch z Berlína.

Bývalý starosta celé obvinění ihned vyvrátil, ale zdržel se jakékoli možnosti pošpinit protiútokem čest pisatele, což nebylo v této atmosféře zrovna obvyklé. Podpis v knize, důkaz o „hrůzostrašné proradě“, učinil JUDr. Koutecký během kontroly před udělením stavebního povolení nebo během kolaudace onoho vinárenského sklepa. Jakožto starosta a tedy první představitel ve věcech stavebních byl tehdy členem komise. O podpis do knihy jej prý Kopetzky požádal a podle JUDr. Kouteckého by bylo opravdu neslušné, kdyby jako starosta města, kde žily dvě národnosti vedle sebe, něco takového odmítl. Neměl jakoukoli příčinu ani možnost k odmítnutí a také je třeba si podle něho uvědomit, „*kolik takových podpisů českých*

„Schůze předsedů okresních národních výborů a bezpečnostních referentů v Brně dne 6. prosince 1945. Dotazy učiněné ministerským referentům ve věci provádění řízení a odpovědi na tyto dotazy“, nefol.

³⁶⁹ Schefter se roku 1938 připojil k sudetoněmeckým snahám o připojení k Říši, což mu bylo po válce kladeno za vinu. Jeho spolupráce s nacisty však byla pouze dočasná. V říjnu 1944 byl po neshodách s Gestapem poslán pro svůj částečný židovský původ do pracovního tábora v Kasselu, později pak do Fliedenu. Když se v květnu 1945 vrátil do Zábřehu, byl zatčen sovětskými vojáky a ti jej počátkem června předali českým úřadům, které Scheftera internovaly v městském táboře pro Němce. Spolu se Schefterem byli do Říše na práci v rámci politicko-rasového zákroku Gestapa na podzim 1944 posláni i jiní poloviční Židé ze Zábřežska. V oddílu jich bylo celkem třicet. (OSTERLOH, Jörg: *Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v říšské župě Sudety v letech 1938-1945*. Argo, Praha 2010, str. 430 a 655; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Hermann Schefter*“, nefol.; sign. Žádosti o čl. stát. občanství (smíšená manželství a antifašisté, 1945), inv. č. 210, spis Ericha Wolfa)

veřejných činitelů – i našich obou státních presidentů – by se asi našlo v pamětních knihách německých ústavů, výstav, podniků, závodů, turistických hotelů, rozhleden atd.“. „Nevím o jednom případě, kdy by napadlo českého představitele podobnou žádost odmítnout.“, napsal tehdy Koutecký. Ten navíc podnik německého živnostníka Kopetzkeho jinak nenavštěvoval, dokonce ani při oslavách státních svátků, kdy byl ke Kopetzkemmu jako starosta oficiálně zván. JUDr. Koutecký ve své reakci na dopis také napsal, že teprve od onoho pana Keprta se nyní, po válce, dozvídá, že ve vinárně docházelo k tajným henleinovským aktivitám. Do té doby prý věděl jen o tamních plesech a slavnostech. Keprt mu dokonce vytkl, že měl roku 1938 v Kopetzkeho sklepě tajné henleinovské pakty potvrdit jako advokát právnický. Na to mu JUDr. Koutecký odpověděl řečnickou otázkou, proč by podle něho po Mnichovu utíkal z města, když by měl za takovou službu dostat od Němců spíše záslužný kříž. V té souvislosti mu připomněl, jak před válkou zařizoval výrobu a šíření tisíců protinacistických letáků a jak vystupoval v rozhlasu na obranu ohrožené republiky. Bývalý starosta města byl kauzou velmi znechucen. Nestačilo již podávat žaloby jen na Němce, o tento postih si svým jednáním nepřímě říkali i někteří čeští jedinci. Ačkoli se Koutecký snažil zdržet pomsty a vyvarovat se rozdmýchávání dalších konfliktů, musel se Keprt z křivého obvinění soudně zodpovídat. Na trestním stíhání a pokutování Keprta poškozený netrval. Spokojil se pouze s jeho veřejným odvoláním všech pomluv, které bylo učiněno v Moravském Severu koncem září 1945.³⁷⁰

Počátkem třetí dekády září 1945 vyšel v Moravském Severu poslední článek této kauzy, „Nesud'ěž, abyste nebyli souzeni (I. kapitola mravokárná, Mat. 7, 1)“. Redakce, které bylo vyčítáno, že nerozumně nechala vyjít první příspěvek „U nás to skřípe“ a nepříznivě tak ovlivnila rozsah celého konfliktu, zde uvedla svůj pohled na celou věc, jakési závěrečné shrnutí. Připomněla tvrdý osud mnoha utečenců, kteří odešli roku 1938 do vnitrozemí, i řady lidí, kteří ve městě zůstali přes okupaci, a vyzvala občany k soudnosti a vyvarování se unáhlených závěrů. Žádný rozumný člověk podle ní neměl svolit ke schematickému rozdělování svých spoluobčanů na „hraničáře“ a „zrádce“. Článek byl ukončen příznačně

³⁷⁰ KEPRT, Bohumil: *Odvolání*. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě*. Ročník XXXIX, číslo 14, str. 3; *Z redakce*. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě*. Ročník XXXIX, číslo 8, str. 3.

novozákonním úryvkem o souzení druhých, jehož bylo využito i jako názvu pro tento poslední „hraničářský“ příspěvek.³⁷¹

³⁷¹ MALÝ, Joža: *Nesud'tež, abyste nebyli souzeni*. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě*. Ročník XXXIX, číslo 13, str. 1.

Politické rozepře

I

Již ve druhé polovině roku 1945 začaly české obyvatelstvo Zábřehu rozdělovat v souvislosti s obsazováním úřadů politické názory. Došlo k rozdělení občanů na pravicový a levicový blok, jejichž reprezentanty se staly dvě nejsilnější strany v Zábřehu i v celém okrese – strany komunistická a lidová. Nastalou situaci viděli jinak stoupenci levice: „*Koncem roku 1945 je jednota, která byla naprostá mezi obyvateli města v období okupace, zčásti narušována pravicovými živly.*“, ³⁷² jinak stoupenci pravice: „*Jsmo již 3 měs. osvobozeni a ještě není žádný pořádek. V městě se toho chopili komunisté a ti dělají všechno po svém, lidi rozumní na to nadávají.*“ ³⁷³ Neshody mezi pravicí a levicí panovaly od května 1945 zejména kvůli obsazování úřadů, přidělování nemovitostí a rivalitě ve spolkové činnosti (snaha získat na svou stranu zejména mládež). ³⁷⁴ Příležitostí změnit poměry ve svůj prospěch se pro obě politická uskupení staly volby do místního a okresního národního výboru, které byly připraveny na 26. květen 1946.

Čím více se volby přibližovaly, tím více stranický boj ve městě rozrušoval jednotu českého obyvatelstva. Zejména pak na jaře 1946, když se strany lidová, národně socialistická a sociálně demokratická rozhodly uspořádat společný prvomájový průvod s cílem manifestovat před zábřežskými Němci jednotu. Komunisté jejich pozvání k spoluúčasti na oslavě odmítli a

³⁷² SOkA Šumperk. AM Zábřeh, signatura B – X – 9, spis 1945 (L. Gallasová), nefol.

³⁷³ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis z 29. července 1945, nestr.

³⁷⁴ LOLEK, Ctibor: *Zábřeh 725 let (1254 - 1979)*. Městský národní výbor Zábřeh, Šumperk 1979, nestr.; Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948*, nestr.; SOkA Šumperk. AM Zábřeh, signatura B – X – 9, spis 1945-1946, fol. 31; SOkA Šumperk. AM Zábřeh, signatura B – X – 9, spis 1945 (L. Gallasová), nefol.

zorganizovali si průvod vlastní. Na 1. května tak probíhaly oslavy tří stran na městském stadionu a mimoto program komunistické strany na Masarykově náměstí. Prokomunisticky psaná kronika města pro rok 1946 v souvislosti s prvním májem zmiňuje pouze tolik, že KSČ uspořádala v Zábřehu „*vlastní jediné oslavy 1. máje 1946, které byly velmi dobře připraveny a organisovány*“. Zbytek zcela zamlčuje.³⁷⁵ Neuběhl ani rok od osvobození a Zábřeh se ocitl ve víru politických rozepří, přičemž hašteřivost Čechů nápadně připomínala dobu před Mnichovem. Roku 1938 totiž probíhaly prvomájové oslavy ve městě následovně: „*Dnes měly všechny strany na náměstí slavnostní oslavu 20leté svobody. A Němci též. Čechů bylo asi 10 000 a Němců též asi 2 000 a dovolovali si, jak by byli již Hitlerovi. A žádný je neokřikl, jsou všeci jak opaření, dali jim takovou svobodu jako Čechům, teď jich narostlo, a teď je nebude moct ovládat. Čechové jsou takoví hašteřiví, jsou mezi sebou nesnášenliví. Strana proti straně, kterých je na čerty, a nevědí, že rozbijí národ*“. ³⁷⁶ Můžeme snad i říci, že nebyť nacistické okupace, vlekla by se tato řevnivost nepřetržitě také mezi lety 1938 a 1945. Ovšem takové uvažování si vzhledem k tragičnosti válečné doby pro obyvatele města raději odpustíme.

Vraťme se však do května 1946. Komunisté, noví adepti na nejsilnější stranu ve městě a v okrese, byli okamžitě po prvomájových oslavách nařčeni ostatními stranami ze zavinění rozkolu. Marně se svůj individualistický postup snažili odůvodnit tím, že byli osloveni pozdě a že již měli z nouze přichystány oslavy vlastní. Prý očekávali, že zbylé strany toho roku na organizaci oslav rezignují. Přitom strany lidová, národně socialistická a sociálně demokratická měly každá v organizaci prvomájového průvodu v Zábřehu delší tradici než komunisté. Ti byli osloveni již v polovině dubna 1946, aby se přidali ke společné oslavě, což ale následně vytrvale odmítali. Pravým důvodem jejich vlastní akce nebyla pozdní příprava, ale dlouho trvající spor o osobu řečníka. Když byl jako nadstranický kandidát navržen předseda MNV Zábřeh, odmítli jej komunisté jako „*dělnictvu citově nepřijatelného*“ (šlo o národního socialistu). Následně ztroskotala všechna další jednání, kde se strany pokoušely nalézt ve věci řečníka kompromis. KSČ tak na prvního máje vlastním průvodem s komunistickým řečníkem vyřešila problém předvolební agitace, o kterou jí šlo. Po oslavách komunisté namítali, že vlastní průvod museli uspořádat na pokyn župního vedení strany. Ten

³⁷⁵ SOkA Šumperk. AM Zábřeh, signatura B – X – 9, spis 1945 (L. Gallasová), nefol.

³⁷⁶ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis z 1. května 1938, nestr.

samý pokyn ale obdržely i zbylé strany a navzdory tomu se před zbylými Němci dokázaly sjednotit a uspořádat oslavu společnou.³⁷⁷

II

Výsledek voleb se komunisté pokusili ovlivnit i sepsáním článku „*Pravda, kterou nikdo nevyvrátí. Lidová strana hanobí katol. kněze-bojovníky*“, který vyšel v jejich Stráži lidu 25. května 1946, tedy den před volbami. Šlo o lživé nařčení P. Vincence Hurníka, kaplana ve Zvoli (dnes je tato obec pod správou zábřežské farnosti) z kolaborace s nacisty, které mělo oplatit lidovcům jejich předchozí výtky vůči P. Bohuslavu Černockému. Černocký, kaplan ve Slatině ve Slezsku, byl členem KSČ, pozdějším spoluzakladatelem tzv. Katolické akce (komunisty řízená organizace založená roku 1949) a profesorem společenských věd na státní teologické fakultě.

Jako důkazní materiál v komunistickém článku byla otištěna fotografie P. Hurníka se skupinou mužů v německých uniformách, pod níž bylo napsáno: „*další lidovecký kandidát Vincenc Hurník, kaplan ze Zvole, je ten, který na dolejším snímku sedí uprostřed nacistů a SSmannů. Snad že esesáci neměli ještě ani umyté ruce od krve při vraždění Čechů, snad mnohého bolela ruka od bití vyslýchaných bojovníků proti nacistům. Ale nynější lidovecký kandidát se mezi nimi usmívá, aby se pak s nimi loučil s pravicí vysoko zdviženou...*“³⁷⁸ Pravda byla taková, že na fotografii seděl P. Hurník mezi sovětskými zajatci ve starých

³⁷⁷ *K okresním oslavám 1. května*. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě*. Ročník XL, číslo 15, str. 1; *Proč na 1. května rozdělili*. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě*. Ročník XL, číslo 15, str. 1 a 2.; *Proč na 1. května rozdělili*. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě*. Ročník XL, číslo 16, str. 1 a 2.; Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948*, nestr. + SOkA Šumperk. AM Zábřeh, signatura B – X – 9, spis 1945 (L. Gallasová), nefol.

³⁷⁸ *Pravda, kterou nikdo nevyvrátí. Lidová strana hanobí katol. kněze-bojovníky*. In: *Stráž lidu. List komunistické strany československé kraje olomouckého*. Ročník II, číslo 121, str. 1.

německých uniformách. Zajatci byli uvězněni v táboře v Ráječku (tehdy jedna ze dvou obcí mezi Zvolí a Zábřehem, dnes již součást Zábřehu) a podle potřeby byli využíváni při překládání munice na zábřežském nádraží. Zvolský kaplan jim tehdy tajně opatroval potraviny a zorganizoval jejich spolupráci s partyzánským hnutím.³⁷⁹

Kromě křivého obvinění P. Hurníka komunisté v článku „*Pravda, kterou nikdo nevyvrátí. Lidová strana hanobí katol. kněze-bojovníky*“ také vytvořili paralelu mezi svými stoupenci umučenými během okupace a umučeným Kristem, přičemž apelovali na katolíky, aby hledali poctivě pravdu stejně jako jejich strana. Šlo o neskrývaný pokus získat na poslední chvíli nerozhodné voliče, kteří by jinak hlasovali pro stranu lidovou. Ostatně hned první článek na Hurníkovu obranu začíná takto: „*KSČ v Zábřeze roztrušuje zprávy, že náš severomoravský pracovník P. V. Hurník, kaplan zvolský, byl za okupace fotografován ve skupině německých vojáků a gestapáků, a tudíž prý to není s ním v pořádku. Komunisté, vědouce, že tento pracovník svou politickou činností upevnil posice lidové strany v celém okolí, rádi by vnesli nedůvěru mezi lidové voliče vůči známému P. Hurníkovi*“.³⁸⁰

Aféra s Hurníkovým nařčením měla po volbách dohru jednak v tisku, kde se však komunisté snažili budít dojem vyrovnanosti a trvání na uvedených informacích, dále pak ale i u soudu, kde byli usvědčeni ze lži a museli kaplanovo nařčení odvolat.³⁸¹ Již zmíněná

³⁷⁹ *Pomocníci Němců osočují pomocníka ruských zajatců.* In: *Osvobozený Našinec. Deník československé strany lidové.* Ročník 79, číslo 120, nestr.; SOkA Šumperk. ONV Zábřeh, sign. Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh, inv. č. 208 /A-B/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945), spis „*Georg Diskant*“, nefol.

³⁸⁰ *Pomocníci Němců osočují pomocníka ruských zajatců.* In: *Osvobozený Našinec. Deník československé strany lidové.* Ročník 79, číslo 120, nestr.

³⁸¹ *Bojujeme pravdou a za pravdu. Pochopitelná nervosita lidovců.* In: *Stráž lidu. List komunistické strany československé kraje olomouckého.* Ročník II, číslo 122, str. 2; http://cs.wikipedia.org/wiki/Katolick%C3%A1_akce_%28st%C3%A1tn%C3%AD%29 (ze dne 10. 11. 2012); *Pomocníci Němců osočují pomocníka ruských zajatců.* In: *Osvobozený Našinec. Deník československé strany lidové.* Ročník 79, číslo 120, nestr.; *Pravda, kterou nikdo nevyvrátí. Lidová strana hanobí katol. kněze-bojovníky.* In: *Stráž lidu. List komunistické strany československé kraje olomouckého.* Ročník II, číslo 121, str. 1 a 2.; Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948,* nestr.; *Sprosté skandalisování kandidátů lidové strany. Hanobitelé čestných představitelů strany se budou odpovídat soudu.* In: *Osvobozený Našinec. Deník československé strany lidové.* Ročník 79, číslo 121, nestr.; www.teologicketexty.cz/casopis/2003-2/Sluzebnici-neverni.html (ze dne 10. 11. 2012).

prokomunisticky laděná kronika Zábřehu k roku 1946 však pro budoucí generace opět zaznamenala jen to, co bylo favorizované straně ku prospěchu: „(pozn.: Komunistická strana) v některých případech prokázala, že kandidáti ostatních stran nebyli bojovníky proti fašismu. Tak byla zveřejněna fotografie p. Hurníka s německými vojáky“.³⁸² Pokud nejde o zprávu, k níž nebylo doplněno vyústění Hurníkovy kauzy z pouhého zapomnění nebo omylu, zvolila pisatelka opravdu šikovnou větnou konstrukci, kde vlastně říká jen a pouze čistou pravdu.

III

Další rozmíšky způsobily v Zábřehu všechny čtyři strany mezi členy organizací Svaz osvobozených politických vězňů a pozůstalých po obětech nacismu a Svaz partyzánů, které se ve snaze zvítězit ve volbách pokoušely získat na svoji stranu.³⁸³ Ještě tak zvětšily rozpory, které mezi nimi vyvstaly kvůli okupační minulosti některých jejich členů nebo zájemců o členství. Kritika tendencí komunistických úředníků udělovat osvědčení o národní způsobilosti osobám, jejichž pochybnou okupační minulost zahladily komunistické postoje, již byla zmíněna v jiné souvislosti.³⁸⁴ I tak se dali získávat noví voliči. Marie Pěničková si v této souvislosti poznamenala: „Volby budou zde 26. května 1946. Jen aby dopadly dobře, kdyby zvítězili komunisté, bylo by s náma zle. Můj muž byl v národním výboře, komunisti se toho chopili a věci se toho museli vzdát.“³⁸⁵ Své obavy z komunismu zaznamenala podrobněji koncem roku 1945: „Tak máme pokoj a mír, těšíme se z toho všickni, jen aby byly volby brzy, abysme se zbyli komunistů, ti nám dělají nedobrotu, chtěli by zavést všechno jak v Rusku, a to

³⁸² SOkA Šumperk. AM Zábřeh, signatura B – X – 9, spis 1945-1946, fol. 7.

³⁸³ Tamtéž, spis 1945-1946, fol. 3.

³⁸⁴ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis z 29. září 1945, nestr.

³⁸⁵ Tamtéž, zápis ze 30. ledna 1946, nestr.

by bylo zle, v Rusku není nikdo majetníkem, všechno je státní, lid pracuje jak na cizím, dostává plat jak dělník. Nikdo nedbá, a tak je tam dosti nedostatek, lid je tam dosti zaostalý, nevzdělaný a hrubý, a proto se toho všichni bojíme, aby to komunisti nevyhráli. V Rakousku již byly volby a prohráli, v Itálii též i ve Francii.“³⁸⁶

Výsledek voleb byl velmi vyrovnaný a obě nejsilnější strany, lidová a komunistická, si odnesly shodně po jednom vítězství a jedné prohře. Československá strana lidová se ukázala být s 1090 hlasy nejsilnější stranou ve městě (komunisté získali 996 hlasů), komunisté zase zvítězili v okrese, kde získali 9 544 hlasů oproti 9 242 hlasům lidoveckým.³⁸⁷ V původně českých obcích, jejichž obyvatelstvo se po válce moc nezměnilo, získali podle očekávání převahu lidovci. Komunisté zase zaznamenali úspěch v bývalých německých obcích mezi novousedlíky. Zbylé dvě strany, národní socialisté a sociální demokraté, získali skoro stejný počet hlasů.³⁸⁸ V Místním národním výboru Zábřeh tak na jaře 1946 zasedlo dvanáct členů strany lidové, jedenáct členů strany komunistické, sedm členů strany národně socialistické a šest členů sociální demokracie. Sami komunisté svoji novou pozici ve městě považovali za úspěch a mimoděk naznačili své negativní vztahy vůči římskokatolické církvi, když dali výsledek do kontrastu s počtem věřících ve městě, který se během okupace zvýšil.³⁸⁹ Marie Pěničková zhodnotila povolební atmosféru následovně: „*Volby v květnu dopadly dosti slušně. Komunisti velice agitovali a ostatní strany též. Byly strany 4. Komunisti zvítězili, lidová měla taky dost, ale na Slovensku zvítězila lidová velice. Presidentem je zas dr. Beneš. Všecko to dosti klape, jen že maj ta lůza všecko v rukách a ti neumí hospodařit. Všecko bude zadlužený, jestli se toho nechopí pořádní lidé ... Lidé nejsou spokojeni, není to, jak jsme si to představovali. Naši lidé nejsou nikdá spokojeni, na ně patří metla a pak budou dělat a poslouchat.*“³⁹⁰

³⁸⁶ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis ze 31. prosince 1945, nestr.

³⁸⁷ Římskokatolický farní úřad Zábřeh. *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948*, nestr.

³⁸⁸ SOkA Šumperk. AM Zábřeh, signatura B – X – 9, spis 1945-1946, fol. 8.

³⁸⁹ Tamtéž, spis 1945 (L. Gallasová), nefol.

³⁹⁰ Pamětní kniha rodu Pěničkova a Janíčková z Krumpachu, zápis z 22. října 1946, nestr.

Závěr

Tím se dostáváme na konec dosud nejkompexnějšího popisu dění v Zábřehu mezi léty 1944 a 1946. Můžeme říci, že v předložené diplomové práci se z velké části podařilo dosáhnout vytyčeného cíle – proniknout do situací, které ve městě v inkriminované době dávaly vzniknout třenicím a svárům mezi osobami české, německé a ruské národnosti. Je pochopitelné, že nejlépe byly popsány konflikty mezi jednotlivými národnostmi navzájem, zejména pak mezi Čechy a Němci. Odhalit spory uvnitř každé z uvedených komunit bylo již poněkud obtížnějším úkolem. Z české strany chybí prameny, protože vzájemné neshody Čechů byly řešeny často utajeně, s vyloučením veřejnosti. Dokonce lze říci, že snaha otevírat a probírat je veřejně někdy mohla být nežádoucí, případně nebezpečná. Materiály, z nichž lze čerpat, jsou proto velmi roztržité a kusé. Přesto však existují a bývají poměrně zajímavé. Většina důkazů o rozbrojích v komunitě německé pochopitelně nepřečkala květen 1945 nebo zmizela s odsunem sudetských Němců v roce 1946. Tato problematika je tedy zastoupena ještě méně než vzájemné spory mezi Čechy. O rozporech mezi sovětskými osvoboditeli neříká diplomová práce vůbec nic. Z některých informací lze nanejvýše vyvodit, že existovaly problematické body ve vztahu velitelského sboru a jeho mužstva, dále pak že v rámci sovětských státních příslušníků nenacházeli v květnu 1945 mezi osvoboditeli mnoho pochopení příslušníci jednotek generála Vlasova. Prozkoumat vztahy v této komunitě by proto mohlo přinést zajímavé informace, zároveň by to však vyžadovalo práci se zcela jinými typy historických pramenů. To, co bylo využito při tomto magisterském bádání, nemůže dle mého soudu k problematice sporů mezi osobami ruské národnosti téměř vůbec přispět.

Za vydařený lze považovat, pokud se na vytyčené cíle podíváme z jiného úhlu, záměr osvětlit rovnoměrně konfliktní situace jednak mezi rokem 1944 a květnem 1945, jednak mezi květnem 1945 a rokem 1946. Od začátku bylo jisté, že práce nemá být zaměřena ani na dobu okupační, ani na dobu po osvobození. Měla tyto dvě etapy dějin spojovat, přemostovat. A to se, jak věřím, zdařilo.

Při ohlédnutí za výsledky bádání se zaměříme na jednotlivé kapitoly. Téma vykořisťování Čechů mnoho nových a neotřelých informací nepřineslo. Výjimkou v této rozsáhlé kapitole byla snad jen fakta o Schutzpolizei v Zábřehu, nečestných udáních spojených třeba s případem Václava Berana nebo o povinnosti Čechů pracovat zdarma na podporu Říše. Jinak zde byly předloženy spíše drobné detaily a vzpomínky k všeobecně známým a přijímaným

historickým pravdám. Následující problematika, partyzánský odboj a kolaborace, má na poli nových informací jistě větší úspěch. Většina toho, co v ní lze zjistit k průběhu partyzánských operací, pochází z odborných publikací Josefa Bartoše. Přesto byly některé tyto události obohaceny o zprávy z archivních pramenů, zejména pak přestřelka ve Vlčích dolech u Zábřehu v červnu 1944. Hlavní přínos této kapitoly se však projevil v problematice spolupráce Čechů s nacisty, zejména pak v tématu udavačství. Případy Adolfa Königa, Eduarda Skalky, Theodora Türnera, některých agentů Gestapa nebo zprávy o dění v zábřežských kasárnách po 8. květnu 1945, to jsou jedny z hlavních plodů celé tříleté badatelské práce. To, že se musíme mnohdy spokojit jen s hypotézami a náznaky, je sice mrzuté, nicméně jde o sféru, kde se dají tvrzení kvůli chybějícím důkazům absolutizovat jen velmi těžce. Na tenkém ledu se jako badatelé pohybujeme občasně i u tématu sebevražd, které je obsahem další části práce. I tady se objevuje řada nových informací, které byly vyzískány důkladným a systematickým procházením všech nabízejících se materiálů bez rozdílu. Ačkoli šlo spíše o hledání jehel v kupce sena, podařilo se tu dojít k poměrně dobře podloženému závěru ohledně počtu sebevrahů a spolehlivosti dostupných pramenů. Za Vůdce a za vlast se zbraní v ruce – tak zní název tématu, v němž čtenář nalezne spíše než nová a neznámá fakta množství zajímavých detailů, vzpomínek a poznámek. Vyznění této kapitoly není nijak novátorské. Příprava na obranu, průchod fronty a zabezpečování pořádku v osvobozeném městě jsou podány jinak než v práci bakalářské, co do závěrů se však čtenář žádných překvapivých soudů nedočká. Tuto charakteristiku ale musíme opustit u dalších dvou témat, kde se čtenář dozvídá o pobytu Rudé armády ve městě a o trestech pro nacistické funkcionáře. Zde práce dozajista přináší informace, které v literatuře dohledat nelze. Poslední tři části diplomové práce, kde nalezneme témata spojená s dobou po květnu 1945, mají jeden společný znak - jde o témata doposud nepopsaná žádnou knihou (myšleno ve vztahu k Zábřehu). Na základě prozkoumání mnoha pramenů zde vznikla trojice koláží z informací obecně známých a očekávatelných i z novinek, zajímavých detailů a možná nečekaných zjištění.

V úvodu proklamovaná návaznost magisterského diplomového počínu na práci bakalářskou je pro zasvěcené čtenáře v některých pasážích nepřehlédnutelná, nicméně byla od počátku záměrná. Jde o vyústění snahy pojmut v tomto badatelském počínu vše důležité, případně velmi zajímavé za celou šestiletou etapu výzkumu. V důsledku toho není pro orientaci a pochopení nutné, aby si čtenář s elementárním historickým rozhledem po 20. století nejprve četl bakalářskou práci a teprve poté navazující pokračování z roku 2013. Předchozí práce sice obsahuje řadu zde již nezveřejněných zajímavostí, její základní kostra tu ale byla použita

znovu. Byla použita znovu a pokryl ji nový, mnohem rozsáhlejší a mnohdy jinak směřovaný obal. Jeho součástí je i mnohem podrobnější soupis historických pramenů, do nichž lze v případě zájmu nahlédnout. Zbývá snad už jen podotknout, že v soupisu literatury byly tentokrát uvedeny jen ty práce, z nichž bylo čerpáno pro účely magisterské diplomové práce. Mnoho knih využitých v bakalářské etapě výzkumu bylo zastoupeno v citacích samotnou bakalářskou prací. V případě zájmu o literaturu k tématu je proto vhodné nahlédnout pro inspiraci i do ní.

Summary

This thesis „*Conflicts in coexistence of Czechs, Germans and Russians in the Zábřeh town between 1944 and 1946. Causes, course and aftermath of these problems.*“ describes various aspects of life in Zábřeh during the end of Nazi occupation and after the liberation by the Red Army. This result of triennial historical research is divided into nine special episodes. First two of them can we classify rather as from occupation era's parts. They deal with Czech inhabitant exploitation by the Nazi occupants, partisan activities and collaboration. Next three topics include approximately as much information from occupation times as from afterwar era. Specifically suicides of Nazi Germans, Nazi occupant's security and defense in 1944 and 1945 and also entry and sojourn of the Red Army. Punishment of Nazi functionaries, life of Germans in Zábřeh between May 1945 and their removal, struggles between Czechs due to the 1938 proceeding and also political activities, these themes related we to the postwar era.

This thesis builds on previous one, „*The life in the Zábřeh town during the first half of 1945 in perspective of witnesses and municipal chronicles*“ from 2010, and should be its continuation. Unlike precedent work, this thesis „*Conflicts in coexistence of Czechs, Germans and Russians in the Zábřeh town between 1944 and 1946. Causes, course and aftermath of these problems.*“ contains less statements of witnesses, but ten times more historical materials has been processed in. Due to it produces many new and important informations, brings light into unexplored topics and offers impulses to another research achievements.

Anotace

Příjmení a jméno: Bc. Stejskal Jan

Katedra a Fakulta: Katedra Historie, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Název práce: Konflikty v soužití Čechů a Němců v Zábřehu v letech 1944 až 1946. Kořeny, průběh a dohry problémů.

Název práce v angličtině: Conflicts in coexistence of Czechs and Germans in the Zábřeh town from 1944 to 1946. Causes, course and aftermath of these problems.

Vedoucí práce: PhDr. Karel Podolský

Počet slov: cca 42 000

Počet příloh: 1 (mapa)

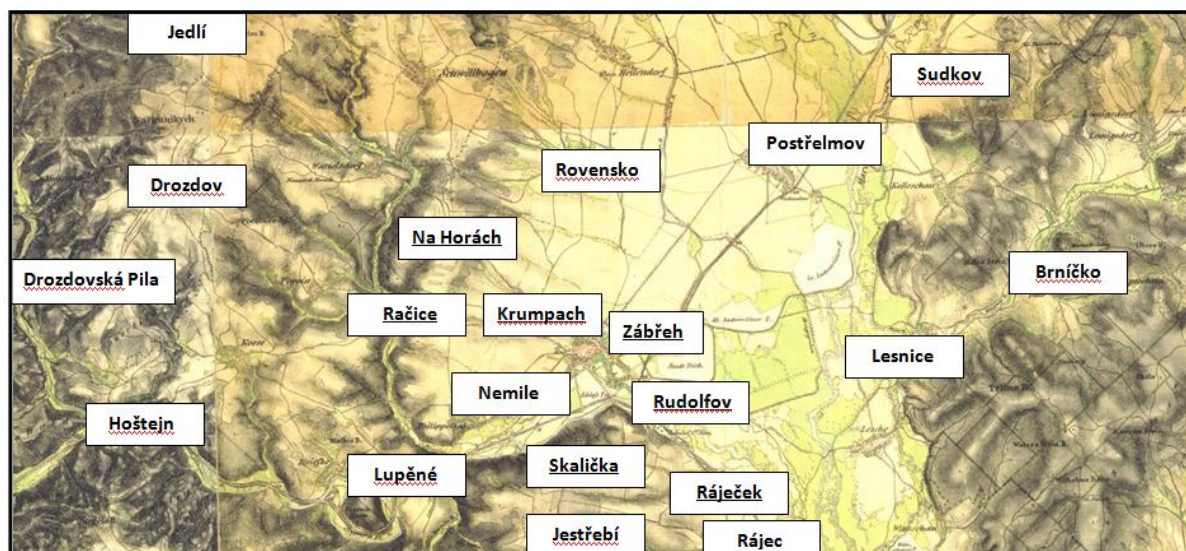
Počet užitých pramenů: 115

Klíčová slova: četnictvo, excesy, kolaborace, Krumpach, nacisté, národnost, obrana, odsun, osvobození, partyzáni, policie, potrestání, Ráječek, revoluce, Skalička, spravedlnost, udavačství, válka, vykořisťování, Zábřeh

Charakteristika práce: Jde o dílo navazující na bakalářskou práci *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik* z roku 2010. Došlo v něm k prohloubení pohledu na rok 1945, mimoto ale i k rozšíření záběru jak z hlediska časového, tak v menší míře také teritoriálního. Ačkoli je téma práce poměrně úzce vymezené, umožňuje svou povahou začlenění široké škály dílčích jevů a problematik. Můžeme proto říci, že tato diplomová práce přináší v souladu s původním záměrem mnohem podrobnější pohled na život v Zábřehu na sklonku nacistické okupace a v prvních měsících po osvobození, než se podařilo vytvořit během bádání v letech 2007 až 2010, v bakalářské etapě studia.

Příloha (mapa zkoumané oblasti)

Rovnou čarou jsou podtrženy lokality, které jsou součástí katastru města. Lokality byly do mapy vybírány pouze s cílem pomoci s orientací čtenářům diplomové práce; žádné jiné kritérium při výběru rolí nehrálo. Proto lze v mapě spatřit lokality značně nesourodých kategorií a velmi odlišné důležitosti.

PRAMENY A LITERATURA

I) PRAMENY

1) archivní prameny

ZEMSKÝ ARCHIV OPAVA, POBOČKA OLOMOUC

Fond *Krajský výbor Svazu národní revoluce (= KV SNR) Olomouc:*

- signatura *Kmenová agenda NG – 1. - 2. rota (bezpečnostní služba při Moravské brigádě) – abecedně všechny obce Olomouckého kraje*, inventární číslo 9
- signatura *Korespondence s různými institucemi a jednotlivci o záležitostech SČP (vedené jako „spisy důvěrné“)*, inventární číslo 31
- signatura *Životopisy některých partyzánů – členů Moravské brigády z doby odboje a výběr úřední korespondence okupačních úřadů, dokumentující partyzánské akce (1944 – 1948)*, inventární číslo 75
- signatura *Soubor fotokopií dokumentujících odbojovou činnost - fotografie členů odbojových skupin, objektů obývaných partyzány, rozmnožovacích strojů, zbraní a písemné dokumentace o perzekuci odbojových skupin (1943 – 1945)*, inventární číslo 77

Fond *Krajský výbor Svazu bojovníků za svobodu (= KV SBS) Olomouc:*

- signatura *Seznam členů Národní Gardy a vydávaná potvrzení o odbojové činnosti pro zápočet do vojenské služby (1945 - 1951)*, inventární číslo 50

Fond *Mimořádný lidový soud (= MLS) Olomouc:*

- signatura *Ls 103/45* (spis vedoucí pobočky rasově-politického úřadu NSDAP a členky okresního štábu NSF Josefy Schuppler, dětské ošetřovatelky v Hoštejně)
- signatura *Ls 105/45* (spis Marie Niederle, dělnice v Zábřehu)
- signatura *Ls 179/45* (spis člena NSDAP a SA Rudolfa Reichela, finančního úředníka v Zábřehu)
- signatura *Ls 204/45* (spis Rottenführera SA a člena NSDAP Rudolfa Petermanna, dělníka v Zábřehu)
- signatura *Ls 287/45* (spis člena BDB, Kameradschaftswerku, Luftschutzu, NSDAP, NSKOV, NSV a SA Josefa Fiebingerera, železničního úředníka v Zábřehu)

- signatura *Ls 138/46* (spis člena NSDAP a SA Josefa Schertlera, továrního dělníka v Zábřehu)

- signatura *Ls 156/46* (spis Zellenleiters NSDAP a Scharführers SA Antona Friedela, zaměstnance městského úřadu v Zábřehu)
- signatura *Ls 164/46* (spis člena NSDAP a SA Ericha Spitze, úředníka v Zábřehu)
- signatura *Ls 261/46* (spis Ortsobmanna DAF, Scharführers SA a člena NSV Ferdinanda Rupricha, účetního v Zábřehu)
- signatura *Ls 287/46* (spis člena NSDAP, NSV a SA Hanse Förstera, přádelnického mistra v Zábřehu)
- signatura *Ls 298/46* (spis okresního vedoucího organizace NS-Kriegsopferversorgung, okresního vedoucího obchodnické komory a člena SA Aloise Pelzla, samostatného tkalce hedvábí v Zábřehu)
- signatura *Ls 307/46* (spis tiskového referenta landrátu a okresního vedení NSDAP a člena BDO a NSV Josefa Burgeta, učitele v Zábřehu)
- signatura *Ls 398/46* (spis Betriebsobmanna DAF a člena NSDAP a NSKK Alexia Joklika, expedienta a fakturanta v Knottově mlýně v Zábřehu)
- signatura *Ls 419/46* (spis Scharführers SA a člena NSDAP Ludwiga Fiebingera, účetního v podniku v Zábřehu)
- signatura *Ls 421/46* (spis Blockfrauenschaftsleiterin NSF Elisabeth Elgner, ženy v domácnosti v Zábřehu)
- signatura *Ls 440/46* (spis okresní vedoucí NSF a členky NSV Irene Luise Juliane Brass, manželky továrníka v Zábřehu)
- signatura *Ls 496/46* (spis Franze Leitnera, zemědělského dělníka v Pivoníně)
- signatura *Ls 533/46* (spis Oberscharführers SA a člena NSDAP Johanna Winklera, účetního v Zábřehu)
- signatura *Ls 535/46* (spis funkcionáře SA a člena NSDAP Ferdinanda Olbrichta, továrního natěrače v Zábřehu)
- signatura *Ls 621/46* (spis člena NSKK Adolfa Illeho, soustružníka v Zábřehu)
- signatura *Ls 626/46* (spis Else Penk, dělnice v Zábřehu)
- signatura *Ls 693/46* (spis Heinricha Oskara Scheftera, továrníka v Zábřehu, člena NSKK Rudolfa Hegera, rolníka v Zábřehu, člena NSKK Oskara Hornyho, obchodníka v Zábřehu a Hanse Langerera, šoféra v Zábřehu)
- signatura *Ls 751/46* (spis člena NSDAP a NSKK Hermanna Karla Krause, ředitele podniku v Zábřehu)
- signatura *Ls 759/46* (spis člena NSDAP a SS Richarda Brasse, továrníka a starosty (později místostarosty) v Zábřehu)
- signatura *Ls 811/46* (spis Marie Schromm, manželky továrního dělníka v Zábřehu)
- signatura *Ls 815/46* (spis člena NSDAP a NSKK Georga Schwanka, majitele pojišťovací kanceláře v Zábřehu)

- signatura *Ls 979/46* (spis vztahující se mj. k poválečné aktivitě německých sociálních demokratů namířené proti bývalým nacistickým funkcionářům)
- signatura *Ls 1015/46* (spis vztahující se mj. k poválečné aktivitě německých sociálních demokratů namířené proti bývalým nacistickým funkcionářům)
- signatura *Ls 1022/46* (spis člena NSDAP a NSV Aloise Steigera, okresního četnického velitele v Zábřehu)
- signatura *Ls 1194/46* (spis člena NSDAP a nadporučíka Wehrmachtu Karla Rohrera, nájemce kina v Zábřehu)
- signatura *Ls 1263/46* (spis člena NSDAP a SA Adolfa Ottomara Antusche, dílovedoucího v podniku v Zábřehu)
- signatura *Ls 1362/46* (spis vedoucí bloku NSF Pavlína Kreuziger, soukromnice v Zábřehu)
- signatura *Ls 1465/46* (spis dělnice Josefy Šteiglové ze Zábřehu)
- signatura *Ls 5/47* (spis člena NSDAP Ing. Karla Süsse, správce Hospodářského družstva v Zábřehu)
- signatura *Ls 37/47* (spis Františka Juráska, strojního zámečníka a později dílovedoucího v podniku Hohn v Zábřehu)
- signatura *Ls 103/47* (spis člena NSDAP Aloise Hegera, vrchního hajného v Zábřehu)
- signatura *Ls 162/47* (spisy Marie Alliger a Anny Ciurarie, žen v domácnosti v Zábřehu)
- signatura *Ls 326/47* (spis člena NSDAP Franze Martinka, úředníka berní správy v Zábřehu)
- signatura *Ls 119/48* (spis Rudolfa Taláčka, stolářského dělníka v Zábřehu)
- signatura *Ls 138/48* (spis Pauline Winter, penzistky v Zábřehu)

Fond *Státní správa lesů (= SSL) Zábřeh:*

- signatura *X*, inventární číslo 3

STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV ŠUMPERK

Fond *Archiv města (= AM) Zábřeh:*

- signatura *B – X – 9*, spis 1945 (*L. Gallasová*)
- signatura *B – X – 9*, spis 1945-1946

Fond *Městský národní výbor (= MěNV) Zábřeh*

- signatura *Členové národního výboru a komisí 1945-1959*, inventární číslo 25
- signatura *Popis obce, sloučené osady Rudolfov, Ráječek a Skalička a stav obyvatelstva 1946-1955*, inventární číslo 29
- signatura *Přiznání státního občanství 1946-1949*, inventární číslo 30

- signatura *Osvědčení o státní a národní spolehlivosti 1945-1949*, inventární číslo 31
- signatura *Seznamy obyvatel 1945-1953*, inventární číslo 33/KA2
- signatura *Trestní agenda 1945-1958*, inventární číslo 36/KA2
- signatura *Němci 1945-1948*, inventární číslo 40/KA2
- signatura *Vynětí z opatření proti Němcům, odsun 1946-1948*, inventární číslo 41/KA2
- signatura *Přihlášky o přiděl nemov. majetku 1945-1948*, inventární číslo 42

Fond *Německé četnické hejtmanství (= NČH) Zábřeh. Osobní spisy četníků z obvodu hejtmanství Zábřeh:*

- karton číslo 1
- karton číslo 2

Fond *Obecná a měšťanská škola v Loučné nad Desnou (1773) 1804–1945:*

- inventární číslo 3, kniha *Školní kronika, 3. díl*

Fond *Okresní národní výbor (= ONV) Zábřeh:*

- signatura *Provádění dekretu pres. republiky na ochranu národ. cti. Směrnice a hlášení (1945-1948 /1949/)*, inventární číslo 205
- signatura *Umístění osob zajištěných v polic. vazbě pro mimoř. lid. soudy ve vězeňských ústavech*, inventární číslo 206
- signatura *Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh*, inventární číslo 208 /A-B/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945)
- signatura *Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh*, inventární číslo 208 /C-H/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945)
- signatura *Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh*, inventární číslo 208 /CH-L/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945)
- signatura *Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh*, inventární číslo 208 /M-Ř/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945)
- signatura *Vyšetřovací komise při ONV Zábřeh*, inventární číslo 208 /S-Z/ (Vyšetřování osob podezřelých z nacistické a protistátní činnosti. Členové nacist. organizací. Abeced. uspořádáno; 1945)
- signatura *Žádosti o čl. stát. občanství (smíšená manželství a antifašisté; 1945)*, inventární číslo 210
- signatura *Váleční zajatci - sudetští Němci, říšští Němci – evidence, jmenné seznamy (1945-1948)*, inventární číslo 214
- signatura *Zacházení s osobami něm. národnosti a konfisk. něm. majetkem (pokyny)*, inventární číslo 215

- signatura *Různé záležitosti Němců (Označení, prac. nasazení, střežení zajišť. osob, závady (1945-1948))*, inventární číslo 216
- signatura *Přehled inter. táborů pro Němce v okrese Zábřeh (1946)*, inventární číslo 217
- signatura *Seznamy antifašistů, býv. něm. soc. demokratů, kteří se přihlásili k dobrovolnému odsunu (okr. Zábřeh; 1946-1948)*, inventární číslo 286
- signatura *Soupis odsunutých Němců pro mezinárodní odsunovou komisi 1946*, inventární číslo 290
- signatura *Evidence válečných a jiných hrobů z let 1938–1945 (1946-1947)*, inventární číslo 312
- signatura *Hlášení o provádění konfiskací a seznamy konfiskovaných objektů 1946-1948*, inventární číslo 536
- signatura *Zajištěné části něm. konf. majetku (šperky, hud. nástroje, obrazy, zbraně, textil aj.; 1946-1947)*, inventární číslo 560
- signatura *Přidělování bytů a vnitřního zařízení po Němcích v Zábřeze (1945-1946)*, inventární číslo 561

ŘÍMSKOKATOLICKÝ FARNÍ ÚŘAD ZÁBŘEH

- *Farní kronika od roku 1899 do roku 1948*

OSOBNÍ ARCHIV AUTORA MAGISTERSKÉ DIPLOMOVÉ PRÁCE

- kopie dopisu Ferdinanda Kondlera z vězení ve Vratislavi (Breslau) manželce ze 17. ledna 1945
- kopie rodného a křestního listu Ferdinanda Kondlera
- elektronická kopie *Pamětní knihy rodu Pěničkova a Janičkova z Krumpachu*

2) Vzpomínky pamětníků

(v osobním držení autora magisterské diplomové práce)

- Horáková Ludmila (roz. Maturová, 1919 - 2012), Zábřeh; rozhovor ze dne 8. 5. 2009
- Hýblová Teresie (roz. Lass; nar. 1924), Zábřeh; rozhovor ze dne 3. 8. 2009
- Kubíčková Anna (1925 - 2012) a Srovnalová Anežka (nar. 1921), obě Zábřeh; rozhovor ze dne 28. 5. 2009
- Majstršín Jindřich (1922 - 2011), Zábřeh; rozhovor ze dne 12. 11. 2007

- Minář Ladislav (nar. 1925), Zábřeh; rozhovor ze dne 9. 8. 2009 (doposud nepřepsaný, uchovaný pouze ve zvukové podobě)
- Srovnal Vojtěch, Ing. (nar. 1920), Zábřeh; rozhovor ze dne 1. 6. 2009
- Tannert Jaroslav (1913 - 2009), Zábřeh; rozhovor ze dne 23. 8. 2009

- rozhovor se dvěma anonymními pamětníci, Zábřeh; ze dne 8. 5. 2009

II) LITERATURA

1) Monografie

BARTOŠ, Josef: *Nové pohledy na vztahy Němců a Čechů v letech 1938-1945*. In: *Historie okupovaného pohraničí 1938 – 1945 (1. díl)*. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně Ústí nad Labem 1998.

BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severní Moravě*. Vydal Okresní výbor (= OV) Socialistické akademie v Šumperku ve spolupráci s Vlastivědným ústavem v Šumperku, 1975.

BARTOŠ, Josef: *Odboj proti nacistickým okupantům na severozápadní Moravě*. Vydal OV Československého svazu protifašistických bojovníků v Šumperku ve spolupráci s Okresním vlastivědným muzeem v Šumperku, 1986.

BIMAN, Stanislav; DUŠKOVÁ, Sabina: *Kdo byl kdo v župě Sudety. Biografická příručka A-Z*. Státní oblastní archiv Litoměřice, 2008.

ČERNÝ, Vladimír: *Protipartyzánské operace na Moravě v letech 1944 – 1945*. Disertační práce. Historický ústav FF MU Brno 2006.

JAŠŠ, Richard: *Lidé z Podesní u Mimořádného lidového soudu v Olomouci v letech 1945 – 1946*. In: *Podesní: vlastivědný časopis*. Číslo 7, Velké Losiny, červen 2009.

KOCOUREK, Ludomír: *Vládní obvod Ústí nad Labem 1938 – 1945. Základní charakteristika*. In: *Historie okupovaného pohraničí 1938 – 1945 (1. díl)*. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně Ústí nad Labem 1998, str. 34.

KOCOURKOVÁ, Květoslava: *Organizace bezpečnostních a policejních složek v Říšské župě Sudety a přiřčených oblastech*. In: *Historie okupovaného pohraničí 1938 – 1945 (8. díl)*. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně Ústí nad Labem 2004.

KURAL, Václav; RADVANOVSKÝ, Zdeněk a kol.: *„Sudety“ pod hákovým křížem*. Nakladatelství albis international. Ústí nad Labem 2002.

LOLEK, Ctibor: *Zábřeh 725 let (1254 - 1979)*. Městský národní výbor Zábřeh, Šumperk 1979.

OSTERLOH, Jörg: *Nacionálněsocialistické pronásledování Židů v říšské župě Sudety v letech 1938-1945*. Argo, Praha 2010.

RADVANOVSKÝ, Zdeněk: *K otázce uprchlíků z pohraničí českých zemí po Mnichovu 1938*. In: *Historie okupovaného pohraničí 1938 – 1945 (2. díl)*. Univerzita Jana Evangelisty Purkyně Ústí nad Labem 1998.

STANĚK, Tomáš: *Perzekuce 1945*. Institut pro středoevropskou kulturu a politiku. Praha, 1996.

STANĚK, Tomáš: *Tábory v českých zemích 1945 – 1948*. Slezský ústav Slezského zemského muzea Opava, 1996.

STANĚK, Tomáš (ed.): *Vysídlení Němců a proměny české pohraničí 1945-1951: dokumenty z českých archivů. II. 1, Duben – srpen/září 1945: „Divoký odsun“ a počátky osídlování*. Středokluky: Zdeněk Susa, 2011.

STEJSKAL, Jan: *Život v Zábřehu v první polovině roku 1945 očima pamětníků a obecních kronik*. Bakalářská práce. Olomouc 2010.

ZIMMERMANN, Volker: *Sudetští Němci v nacistickém státě. Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945)*. Argo, Praha 2001.

2) články v tisku

Bojujeme pravdou a za pravdu. Pochopitelná nervosita lidovců. In: *Stráž lidu. List komunistické strany československé kraje olomouckého.* Ročník II, číslo 122, str. 2.

Časy se mění – co bylo není! In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě.* Ročník XXXIX, číslo 9, str. 2.

Hrst vzpomínek z náboženského života ze Zábřeha. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě.* Ročník XXXIX, číslo 2, str. 2.

Kdy konečně? In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě.* Ročník XXXIX, číslo 12, str. 2.

K. E.: *K článku „U nás to skřípe“.* In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě.* Ročník XXXIX, číslo 7, str. 2.

KEPRT, Bohumil: *Odvolání.* In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě.* Ročník XXXIX, číslo 14, str. 3.

Konec hákových křížů v Olomouci. Nové označení Němců. In: *Stráž lidu. List komunistické strany československé kraje olomouckého.* Ročník I, číslo 14, str. 1.

KOUTECKÝ, Jaroslav: U rájeckého mostu bude síto... In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě.* Ročník XXXIX, číslo 5, str. 2.

MALÝ, Joža: *Nesudtež, abyste nebyli souzeni.* In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě.* Ročník XXXIX, číslo 13, str. 1.

MÍROVSKÝ: *K otevřenému listu: „U nás to skřípe.“* In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě.* Ročník XXXIX, ročník 7, str. 1.

Ný.: *Do Zábřeha – v Zábřehu.* In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě.* Ročník XXXIX, číslo 11, str. 4.

Pomocníci Němců osočují pomocníka ruských zajatců. In: *Osvobozený Našinec.* Ročník LXXIX, číslo 120, nestr.

Pozor na Němce. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě.* Ročník XXXIX, číslo 7, str. 2.

Pravda, kterou nikdo nevyvrátí. Lidová strana hanobí katol. kněze-bojovníky. In: *Stráž lidu. List komunistické strany československé kraje olomouckého.* Ročník II, číslo 121, str. 1 a 2.

SEIDL, Josef: *Odvolání.* In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě.* Ročník XXXIX, číslo 9, str. 3.

Seznam obětí války farnosti zábřežské. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě.* Ročník XXXIX, číslo 3, str. 2.

Sprosté skandalisování kandidátů lidové strany. Hanobitelé čestných představitelů strany se budou odpovídat soudu. In: *Osvobozený Našinec.* Ročník LXXIX, číslo 121, nestr.

Stalo se, že kterýsi Národní výbor odepřel potvrditi občanu průkaz o národní spolehlivosti, proto, že byl přinucen posílati své dítě do německé třídy. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě.* Ročník XXXIX, číslo 6, str. 2.

Tak na kolaboranty. In: *Stráž lidu. List komunistické strany československé kraje olomouckého.* Ročník I, číslo 14, str. 1.

Třísky. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě.* Ročník XXXIX, číslo 9, str. 2.

U nás to skřípe. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě.* Ročník XXXIX, číslo 6, str. 2.

U nás to skřípe. Otevřený list vedoucím činitelům v Zábřeze. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě.* Ročník XXXIX, číslo 4, str. 2.

Upozorňuje se znovu... In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě.* Ročník XXXIX, číslo 6, str. 2.

Uprchlíci. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě.* Ročník XXXIX, číslo 6, str. 1.

URBÁNEK, Jan: *Hlásíme se ku práci*. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě*. Ročník XXXIX, číslo 3, str. 1.

Za Jarkem Tímou a Jednou Háječkem. In: *Moravský Sever. Věstník čtyř vládou schválených politických stran a Národních výborů na severní Moravě*. Ročník XXXIX, číslo 3, str. 1.

Založme kroniku událostí počátku 2. republiky (sev. Moravy). In: *Moravský Sever*. Ročník XXXIX, číslo 19, str. 2.

III) INTERNETOVÉ ZDROJE

http://cs.wikipedia.org/wiki/Adolf_Hor%C3%A1k (ze dne 9. 11. 2012)

http://cs.wikipedia.org/wiki/Dru%C5%BEstevn%C3%AD_z%C3%A1lo%C5%BEna (ze dne 8. 10. 2012)

http://cs.wikipedia.org/wiki/Katolick%C3%A1_akce_%28st%C3%A1tn%C3%AD%29 (ze dne 10. 11. 2012)

http://cs.wikipedia.org/wiki/Masakry_v_Liep%C4%81ji (ze dne 9. 11. 2012)

http://cs.wikipedia.org/wiki/N%C3%A1let_na_Prahu (ze dne 22. 9. 2012)

http://cs.wikipedia.org/wiki/N%C3%A1rodn%C3%AD_jednoty (ze dne 8. 10. 2012)

http://cs.wikipedia.org/wiki/Operace_Tet%C5%99ev (ze dne 9. 11. 2012)

<http://cs.wikipedia.org/wiki/Ordnungspolizei> (ze dne 1. 11. 2012)

http://cs.wikipedia.org/wiki/V%C3%ADt%C4%9Bzslav_Lepa%C5%99%C3%ADk (ze dne 8. 11. 2012)

<http://forum.axishistory.com/viewtopic.php?f=6&t=148563&start=15> (ze dne 19. 11. 2012)

<http://forum.axishistory.com/viewtopic.php?f=6&t=148955> (ze dne 19. 11. 2012)

<http://forum.axishistory.com/viewtopic.php?p=534381> (ze dne 9. 11. 2012)

<http://forum.valka.cz/viewtopic.php/t/27364> (ze dne 9. 11. 2012)

<http://forum.valka.cz/viewtopic.php/t/19488> (ze dne 29. 9. 2012)

www.fronta.cz/dotaz/winterhilfswerk (16. 10. 2012)

<http://rytirmartin.blog.cz/1005/osvobozeni-meho-rodneho-mesta> (ze dne 26. 11. 2012)

<http://stbezo.info/r2.htm> (ze dne 9. 11. 2012)

www.hornihermanice.cz/index.php?clanek=14 (ze dne 5. 11. 2012)

www.muzeum-sumperk.cz/index.php?item=cinnost/publikacni-cinnost/vlastivedny-sbornik-severni-morava/obsah/&larticle=3003 (29. 7. 2011)

www.pametnaroda.cz/story/janhuba-borivoj-1925-875 (ze dne 9. 10. 2012)

www.schönhengstforum.de/viewtopic.php?t=293&start=0 (ze dne 29. 9. 2012)

www.teologicketexty.cz/casopis/2003-2/Sluzebnici-neverni.html (ze dne 10. 11. 2012)

www.volny.cz/lbsr/pics/dr/pol/sources/r3_t13a14.jpg (ze dne 1. 11. 2012)

www.weltkriegsopfer.de/Kriegsopfer-Alfred-Tscherschke-Tschierschke_Soldaten_0_776716.html (ze dne 16. 11. 2012)

www.wintersonnenwende.com/scriptorium/english/archives/whitebook/desg58.html (Report No. 249 (*Maltreatment*) ze dne 6. 11. 2012)

www.wintersonnenwende.com/skriptorium/english/archives/whitebook/desg76.html (Report No. 364 (*The murder of the German men of Witeschau*) ze dne 3. 11. 2012)

www.usti-nl.cz/dejiny/1938-45/ul-7-11.htm (ze dne 24. 9. 2012)